

Komisja Zarządzania i Marketingu
Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich

ZARZĄDZANIE BIBLIOTEKĄ

LIBRARY MANAGEMENT

NR 1 (5) 2013

GDAŃSK 2013

RADA NAUKOWA

prof. zw. dr hab. Wiesław Babik
prof. nadzw. dr hab. Ewa Głowacka
prof. zw. dr hab. Elżbieta Gondek
prof. zw. dr hab. Marian Huczek
dr Anthi Katsirikou
prof. nadzw. dr hab. Maria Kocójowa
dr hab. Małgorzata Korczyńska-Derkacz
dr Stefan Kubów
prof. nadzw. dr hab. Stanisława Kurek-Kokocińska
dr Jolanta Laskowska
prof. Soňa Makulová
prof. nadzw. dr hab. Katarzyna Materska
prof. nadzw. dr hab. Diana Pietruch-Reizes
prof. nadzw. dr hab. Jadwiga Sadowska
prof. zw. dr hab. Irena Socha
prof. Alła Solanyk
prof. Jela Steinerová
prof. Jaroslav Šušol
dr Teresa Szmigielska
dr Marzena Świgoń
prof. zw. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert

REDAKTOR NACZELNY

Maja Wojciechowska

REDAKTOR JĘZYKOWY

Zbigniew Kolendo

SEKRETARZ REDAKCJI

Nina Kaczmarek

RECENZJA NUMERU

prof. zw. dr hab. Marian Huczek
prof. nadzw. dr hab. Edward Jakiel
dr Marzena Świgoń

ISSN 2081-1004

ADRES REDAKCJI

Uniwersytet Gdański, ul. Wita Stwosza 55, 80-052 Gdańsk, p. 3.46

WYDAWCA

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego
Oficyna Wydawnicza Edward Mitek

SPIS TREŚCI

BADANIA I WIZJE

Katarzyna Baran

Jeszcze bibliotekarz czy już broker? Zmiany w zawodzie pracownika informacji w kontekście gospodarki opartej na wiedzy 9

Bartłomiej Homiński

Rola wizualnej komunikacji marketingowej w kształtowaniu architektury i wnętrz budynków bibliotek 19

Bogumiła Celer

Wystawy wirtualne jako nowe narzędzie działalności kulturalnej i edukacyjnej bibliotek pedagogicznych 31

Agnieszka Łobocka

Koncepcja biblioteki jako „trzeciego miejsca” w kontekście potrzeb osób starszych 43

Ewa Adaszyńska, Małgorzata Kuncewicz

Czytelnik niepełnosprawny w środowisku akademickim. Oferta biblioteczna dla osób niewidomych z dysfunkcją wzroku na przykładzie Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej 51

Małgorzata Korczyńska-Derkacz

Ewolucja wizerunku i roli społeczno-zawodowej bibliotekarza – od okresu międzywojennego po lata pięćdziesiąte XX w. Przegląd stanowisk 73

BIBLIOTEKI I BIBLIOTEKARZE ZA GRANICĄ

Karen R. Diller, LeGrand Noel Olsen

The Development of Information Transfer Theory: Revolution or Evolution? 87

Sue Phelps, Linda Frederiksen

The Challenge of Calculating Value: ROI in Academic Libraries 105

Sabina Adamiec-Warzecha

Rozwój potencjału społecznego na przykładzie bibliotek naukowych w Niemczech 113

Ewa Piotrowska	
Kształcenie bibliotekarzy w krajach arabskich	129

Agnieszka Mazurowska	
Bibliotekarze w krajach Beneluksu	143

Z WARSZTATU BIBLIOTEKARZA

Controlling personalny w bibliotece – opracowanie Jolanta Laskowska	153
---	-----

WYWIADY

Rola Chorwackiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy (HKD) w promowaniu bibliotek chorwackich. Rozmowa z przewodniczącą HKD Marijaną Mišetić oraz sekretarz Nevią Raos – poprowadziła Nina Kaczmarek	159
--	-----

PRZEGLĄD LITERATURY

Publikacje polskie – wybór i opracowanie Nina Kaczmarek	165
---	-----

Publikacje zagraniczne – wybór i opracowanie Nina Kaczmarek	167
---	-----

SPOTKANIA NAUKOWE

Konferencje i seminaria polskie – opracowanie Nina Kaczmarek	175
--	-----

Konferencje zagraniczne – opracowanie Nina Kaczmarek	183
--	-----

TABLE OF CONTENTS

RESEARCH AND VISIONS

Katarzyna Baran

Still a librarian or a broker already? Changes in the profession of the employee
information in the context of economy based on knowledge 9

Bartłomiej Homiński

The role of visual marketing communication in shaping the architecture
and interiors of libraries buildings 19

Bogumiła Celer

Virtual Exhibitions as a new tool for cultural and educational activities of libraries 31

Agnieszka Łobocka

Concept of a library as a “third place” in the context of older people’s needs 43

Ewa Adaszyńska, Małgorzata Kuncewicz

The disabled leader in the academic world. Offer a library for the blind visually
impaired for example of Digital Library of Zielona Góra 51

Małgorzata Korczyńska-Derkacz

The evolution of the image and the socio-professional role of librarian – the period
between the fifties of the twentieth century. Overview of the positions 73

LIBRARIES AND LIBRARIANS ABROAD

Karen R. Diller, LeGrand Noel Olsen

The Development of Information Transfer Theory: Revolution or Evolution? 87

Sue Phelps, Linda Frederiksen

The Challenge of Calculating Value: ROI in Academic Libraries 105

Sabina Adamiec-Warzecha

The development of social potential as an example
of academic libraries in Germany 113

Ewa Piotrowska	
Training of librarians in the Arab countries	129

Agnieszka Mazurowska	
Librarians in the Benelux	143

THE LIBRARIAN'S PRACTICAL EXPERIENCE

Personal controlling in library. By Jolanta Laskowska	153
---	-----

INTERVIEWS

The role of the Croatian Library Association (HKD) in promoting the Croatian libraries. Interview with president of HKD – Marija Mišetić and the secretary Nevia Raos. By Nina Kaczmarek	159
--	-----

LITERATURE SURVEY

Polish publications. Selected and edited by Nina Kaczmarek	165
Foreign publications. Selected and edited by Nina Kaczmarek	168

SCIENTIFIC EVENTS

Polish seminars and conferences. Selected and edited by Nina Kaczmarek	175
Foreign conferences. Selected and edited by Nina Kaczmarek	183

BADANIA I WIZJE

Jeszcze bibliotekarz czy już broker? Zmiany w zawodzie pracownika informacji w kontekście gospodarki opartej na wiedzy

Słowa kluczowe: społeczeństwo informacyjne, broker informacji, kompetencje bibliotekarzy

Abstrakt: Coraz większe znaczenie informacji we współczesnym świecie – zwłaszcza informacji rzetelnej – sprawia, że znajomość zasobów informacyjnych zarówno tradycyjnych, jak i elektronicznych, umiejętność pozyskiwania informacji z różnych źródeł i dziedzin wiedzy oraz przetwarzania, opracowania i odpowiedniego jej przedstawiania (analiza i synteza informacji) zyskuje coraz większą wartość, tak wśród pracodawców poszukujących specjalistów, jak i osób poszukujących konkretnych informacji. Z roku na rok rośnie liczba powstających firm infobrokerskich, uczelnie kształcące na kierunkach bibliotekoznawczych oferują swoim studentom specjalizacje i studia podyplomowe z zakresu infobrokerstwa, gwałtownie rozwija się dziedzina zarządzania informacją i wiedzą. Czy w tym kontekście pracownik biblioteki posiadający wszystkie wymienione wyżej kompetencje i umiejętności, poruszający się z łatwością w nowoczesnych technologiach w dalszym ciągu pozostaje bibliotekarzem czy jest już brokerem informacji? A może bibliotekoznawstwo i infobrokerstwo nie mają ze sobą nic wspólnego? Na te pytania autorka postara się odpowiedzieć w artykule.

Keywords: information society, information broker, competence of librarians

Abstract: The increasing importance of information in today's world – especially reliable information – makes knowledge of information resources, both traditional and electronic; the ability to obtain information from various sources and domains of knowledge and the processing, preparation and the presentation of the resources (analysis and synthesis of information) is becoming a higher value, as for employers which are seeking professionals and those looking for specific information. Each year we can observe a growing number of start-ups infobroker companies; also universities that provide education in the fields of library science offer their students a specialization and postgraduate studies in infobrokering. What we can see is rapid development in field of information and knowledge management. In this context, a library worker who is having all of the above competences and skills, moving easily in modern technology continues to be a librarian or he is already a information broker? Or maybe librarianship and infobroker have nothing in common? These are the questions the author will attempt to answer in this article.

Przemiany zachodzące w społeczeństwie, przekształcenia mające miejsce w gospodarce i powstawanie w związku z tym nowych zawodów, wymuszają konieczność nadążania za zmianami również w zawodzie bibliotekarza. Coraz większe znaczenie informacji we współczesnym świecie – zwłaszcza informacji rzetelnej – sprawia, że znajomość zasobów informacyjnych zarówno tradycyjnych, jak i elektronicznych, umiejętność pozyskiwania informacji z różnych źródeł i dziedzin wiedzy oraz przetwarzania, opracowania i odpowiedniego przedstawienia informacji (analiza i synteza informacji), zyskuje coraz większą wartość, tak wśród pracodawców poszukujących specjalistów, jak i osób poszukujących konkretnych informacji. Z roku na rok rośnie liczba firm infobrokerskich, uczelnie kształcące na kierunkach bibliotekoznawczych oferują swoim studentom specjalizacje i studia podyplomowe z zakresu infobrokerstwa, gwałtownie rozwija się dziedzina zarządzania informacją i wiedzą. Czy w tym kontekście pracownik biblioteki posiadający wszystkie wymienione wyżej kompetencje i umiejętności, poruszający się z łatwością w nowoczesnych technologiach w dalszym ciągu pozostaje bibliotekarzem czy jest już brokerem informacji? A może bibliotekoznawstwo i infobrokerstwo nie mają ze sobą nic wspólnego? Na te pytania autorka postara się odpowiedzieć w artykule wychodząc od idei społeczeństwa informacyjnego, przez założenia gospodarki opartej na wiedzy i roli informacji biznesowej w jej rozwoju, analizując zarazem związki infobrokerstwa z bibliotekarstwem.

Termin **społeczeństwo informacyjne** został po raz pierwszy użyty w 1963 r. przez japońskiego socjologa Tadao Umesamo w odniesieniu do zmian, które zaszły w społeczeństwie opartym na technologiach informatycznych. Kolejni badacze: Kenichi Koyama i Yoneji Masuda przyczynili się do spopularyzowania tego pojęcia oraz dokonali szczegółowej analizy i opisu zmian zachodzących w społeczeństwie w coraz większym stopniu opierającym się na sektorze informacji, technologiach telekomunikacyjnych i informatycznych. Termin przyjął się bardzo szybko, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, w których po II wojnie światowej nastąpił gwałtowny rozwój badań naukowych związanych z technologiami informacyjnymi. Podjęto szereg systematycznych badań nad przeobrażeniami społeczeństwa spowodowanymi rewolucją informacyjną [1, s. 13-14].

W Europie idea społeczeństwa informacyjnego zyskała na popularności pod koniec lat siedemdziesiątych XX w., kiedy to Simon Nory i Alain Minc opublikowali raport podejmujący zagadnienie „tendencji rozwoju systemów społecznych” [5, s. 34]. Jednak powszechnie przyjmuje się, iż dopiero raport Martina Bangemanna z 1994 r. dał początek społeczeństwu informacyjnemu na starym kontynencie, które zostało określone jako „charakteryzujące się przygotowaniem i zdolnością do użytkowania systemów informatycznych i wykorzystujące usługi telekomunikacyjne do przekazywania i zdalnego przetwarzania informacji” [1, s. 15].

W literaturze fachowej na całym świecie funkcjonuje wiele definicji społeczeństwa informacyjnego. Wszystkie jednak wskazują kilka cech, którymi społeczeństwo to się charakteryzuje. Spośród nich wymienić należy:

- „wysoki stopień korzystania z informacji w życiu codziennym przez większość obywateli i organizacji;
- użytkowanie jednorodnej lub kompatybilnej technologii informacyjnej na użytek własny, społeczny, edukacji i działalności zawodowej;
- umiejętność przekazywania, odbierania, a także szybkiej wymiany danych cyfrowych bez względu na odległość” [1, s. 15];
- wysoko rozwinięty sektor nowoczesnych usług – bankowości, finansów, telekomunikacji, informatyki, zarządzania oraz rozwój badań naukowych;
- wysoki poziom scholaryzacji społeczeństwa;
- gospodarka oparta na wiedzy.

W kontekście omawianego zagadnienia, szczególnie istotna jest gospodarka oparta na wiedzy (ang. *knowledge-based economy*, inne popularne określenia: *new economy*, *knowledge-driven economy*, *digital economy*, *network economy*) – nowy typ gospodarki powstającej na skutek stopniowego przechodzenia od gospodarki materiałochłonnej do gospodarki opartej na informacji i wiedzy, w wyniku czego dotychczasowe konkurowanie państw i regionów poprzez ich zasoby materialne jest powoli zastępowane konkurowaniem poprzez zasoby niematerialne, a zwłaszcza poprzez kapitał ludzki, wiedzę oraz nowe technologie. W gospodarce opartej na wiedzy o szansach rozwoju w coraz większym stopniu decyduje ludzki potencjał intelektualny oraz wiedza związana z najnowszymi osiągnięciami współczesnej nauki. Budowa nowej gospodarki, w której kluczową rolę odgrywają innowacje, staje się w XXI w. podstawowym wyzwaniem dla państw i regionów, których celem jest osiągnięcie wysokiego poziomu rozwoju oraz konkurencyjności.

Istnieje wiele definicji precyzujących czym jest nowa gospodarka. Dla Andrzeja Koźmińskiego **gospodarka oparta na wiedzy** to gospodarka, w której przedsiębiorstwa opierają swoją przewagę konkurencyjną na wiedzy, zaś jej budowanie odbywa się poprzez „tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu i sukcesowi przedsiębiorstw opierających przewagę konkurencyjną na wiedzy” [11, s. 155]. Czynniki decydujące dotychczas o rozwoju gospodarczym, takie jak: surowce, siła robocza, dobra infrastruktura techniczna i organizacyjna bądź sprawnie funkcjonujący transport, są sukcesywnie zastępowane przez nowe czynniki, którymi stają się wysoko wykwalifikowani pracownicy, uczelnie wyższe i ośrodki badawcze, infrastruktura informatyczna, a także tworzone przez władze państwowe warunki sprzyjające budowaniu oraz rozwojowi nowej gospodarki.

Antoni Kukliński uważa z kolei, iż stymulatorem rozwoju społeczno-gospodarczego w coraz większym stopniu staje się ludzka wiedza oraz możliwości jej generowania, co prowadzi do wytworzenia się pomiędzy gospodarką a społeczeństwem swoistego sprzężenia zwrotnego [13]. Amerykański socjolog Daniel Bell również zwraca uwagę, że w społeczeństwie postindustrialnym wiedza i informacja stały się źródłem strategii i przemian społeczeństwa, czyli tym samym, co kapitał i praca w społeczeństwie przemysłowym. Kluczem do sukcesu gospodarczego oraz konkurencyjności staje się pozyskiwanie i przetwarzanie informacji oraz tworzenie na jej podstawie wiedzy wykorzystywanej następnie w sposób praktyczny.

Od lat w środowisku naukowym trwają dyskusje prowadzone nad istotą samej informacji i próbą stworzenia odpowiedniej jej definicji, ponieważ w literaturze można spotkać ich wiele, w zależności od celu rozważań i przyjętego punktu widzenia. Szczególną kategorią informacji, wyróżnioną w ujęciu przedmiotowym, niezwykle istotną w kontekście rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, jest **informacja biznesowa**. Pod pojęciem tym rozumieć należy „dane, fakty i statystyki potrzebne do podejmowania decyzji przez przedsiębiorstwa prywatne i państwowe” [15, s. 27-31]. W szerszym znaczeniu za informację biznesową można więc uznać „wszystkie istotne informacje przyczyniające się do strategicznych sukcesów danej organizacji. Zalicza się do nich zarówno informacje zmierzające do określenia i poznania otoczenia zewnętrznego i wewnętrznego danej firmy, potrzebne do budowania modeli strategicznych, jak i informacje niezbędne do przewidywania możliwych do przeprowadzenia zmian” [10, s. 355-375].

W literaturze niemieckojęzycznej informacja biznesowa jest traktowana przede wszystkim jako informacja dla kadr kierowniczych (szczegółowe informacje dotyczące tendencji rozwojowych i nowych technologii, skierowane do kadr kierowniczych i centrów zadaniowych poszczególnych zakładów i środowisk produkcyjnych) lub jako informacje specjalne (informacje, które mimo, iż pochodzą z różnych źródeł tworzą jedną całość, które nie odtwarzają faktów i zachowań dobrze znanych każdemu biznesmenowi, lecz podają fakty z rozwoju techniki i gospodarki, informują o nowych technologiach, materiałach lub obszarach zastosowań itp.) [7, s. 26-28].

Polskie definicje łączą różne elementy przytoczonych wyżej określeń. Według Sabiny Cisek informacja biznesowa to zarówno działalność informacyjna, jak i wiadomości związane z biznesem, wśród których wyróżnić można informacje o biznesie oraz informacje dla biznesu. Kryteria tego podziału są wyznaczone przez dwa różne ujęcia: pierwsze – przedmiotowe, czyli informacje o szeroko rozumianej treści gospodarczej, a drugie – funkcjonalne, czyli informacje służące firmom, wiadomości potrzebne do osiągnięcia celów działalności gospodarczej, zysku [2].

Informacja biznesowa jest szerokim pojęciem i łączy w sobie cechy informacji ekonomicznej (wszelkie wiadomości o osiągnięciach nauk ekonomicznych wraz z ich zastosowaniami w praktyce gospodarczej) [3, s. 53], informacji gospodarczej (wszelkie wiadomości z szeroko rozumianej dziedziny gospodarki) oraz informacji biznesowej (informacji o biznesie i informacji dla biznesu) [7, s. 29-30].

Wśród cech, które nadają szczególnej specyfiki informacji biznesowej wyróżnić należy przede wszystkim:

- pochodny charakter źródeł informacji biznesowej;
- dużą liczbę źródeł informacji;
- dostępność źródeł informacji biznesowej dla wszystkich potencjalnych użytkowników;
- określonego odbiorcę (użytkownika) informacji biznesowej;
- fragmentaryczność;
- przetwarzalność (informacja jest przetwarzana, opracowywana i odpowiednio przedstawiana – analiza i synteza informacji);

- ulotność – wiadomości gospodarcze szybko się starzeją, szczególne znaczenie przykłada się do informacji bieżącej (a nawet informacji w czasie rzeczywistym – tj. dostępnej dla odbiorców już w chwili swego powstania);
- szczególnie wysokie wymagania związane z wiarygodnością, rzetelnością informacji biznesowej [10, s. 364].

Sabina Cisek wyodrębniła – z praktycznego punktu widzenia – siedem głównych działów informacji biznesowej:

- **metainformacja biznesowa** – informacja o informacji biznesowej, w zakres której wchodzi np.: monografie i poradniki na temat pracy bibliotekarza w dziedzinie informacji gospodarczej, informatory o ośrodkach informacji biznesowej, bibliografie, encyklopedie i słowniki, internetowe portale uniwersalne i specjalistyczne;
- **informacja o firmach (instytucjach, organizacjach) i branżach** – m.in.: dane teleadresowe, rankingi firm, katalogi i serwisy branżowe, informację dla małych i średnich przedsiębiorstw, informację na temat spółek giełdowych;
- **informacja o rynkach** – w tym: informacja o ludziach, grupach społecznych (dane demograficzne, zachowania konsumenckie etc.); informacja o udziale w rynku – firmy, marki, produktu; informacja o reklamie – agencje reklamowe, organizacje związane z reklamą, prawo, promocja, wydatki na reklamę etc.;
- **informacja finansowa (informacja dla inwestorów)** – tj. o giełdzie, kredytach, papierach wartościowych, pieniądzu, produktach bankowych, ubezpieczeniach itp.;
- **informacja o produktach i usługach** – m.in. o giełdach towarowych, targach, wystawach; klasyfikacjach branż, produktów, usług, towarów, wyrobów; rankingach produktów;
- **informacja ogólna** – w tym m.in.: dotycząca sytuacji ekonomicznej w danym kraju (poziom inflacji, dochód narodowy, wzrost gospodarczy, system podatkowy, zmiany polityczne etc.), informacja prawno-gospodarcza oraz wiadomości na temat kultury, obyczajowości, tradycji;
- wszelka inna informacja, która może być przydatna w działalności firmy [2].

Szeroki zakres informacji biznesowej sprawia, że można ją pozyskiwać z wielu rodzajów źródeł.

Ideaspołeczeństwa informacyjnego, a wraz z nią gospodarki opartej na wiedzy oraz związane z tym przemiany ekonomiczne, polityczne oraz technologiczne doprowadziły do pojawienia się nowego rodzaju potrzeb informacyjnych, między innymi w zakresie szeroko rozumianych wiadomości gospodarczych. Rosnące znaczenie szybkiego pozyskiwania rzetelnej, wyselekcjonowanej i odpowiadającej określonym potrzebom informacji biznesowej, dało szansę na powstanie nowego zawodu, jakim jest broker informacji. Informacja biznesowa pojawiła się jednak w bibliotekarstwie – początkowo tylko amerykańskim – już ponad sto lat temu, na początku XX w. W 1904 r. powstał pierwszy ośrodek *business information* w bibliotece publicznej w Newark w Stanach Zjednoczonych, z upływem czasu kolejne tego rodzaju oddziały pojawiały się w Europie Zachodniej. W Polsce tematyką tą zainteresowano się na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. [2].

W latach sześćdziesiątych XX w. w Stanach Zjednoczonych spośród bibliotekarzy zajmujących się wyszukiwaniem informacji biznesowej dla przedsiębiorców wyodrębnili się pracownicy zdecydowani zająć się tylko i wyłącznie tym rodzajem działalności w sposób komercyjny. Dało to początek firmom infobrokerskim. W latach osiemdziesiątych XX w. zawód ten zaczął zyskiwać na znaczeniu także w Niemczech oraz innych krajach Europy Zachodniej. Liczba firm oferujących swe usługi dla biznesu w zakresie wyszukiwania wszelkiego rodzaju informacji biznesowych ciągle rosła i przekroczyła liczbę kilkuset. Widoczna jest także tendencja do zatrudniania na stałe przez duże przedsiębiorstwa specjalistów od wyszukiwania i gromadzenia informacji oraz zarządzania wiedzą [8, s. 13-26].

Kim jest zatem broker informacji? Jaką wiedzę i umiejętności posiada oraz jakie kryteria zdecydowały o tym, iż z dziedziny bibliotekarstwa wyodrębnił się nowy zawód?

Broker informacji (ang. *infobroker, information broker, independent researcher, data dealer*) jest pośrednikiem między zasobami informacji a ich użytkownikiem. Jego zadaniem jest zaspokojenie potrzeb informacyjnych człowieka poprzez fachowe i odpłatne wyszukiwanie informacji, dokonywanie ich selekcji i analizy według ściśle określonego kryterium oraz ich gromadzenie, opracowanie i przedstawienie. Podstawowym atutem brokera informacji jest znajomość metod opracowania i stosowania efektywnych strategii wyszukiwawczych, trafność doboru źródeł informacji oraz umiejętność ich oceny. Profesjonalny infobroker posiada szereg umiejętności, wśród których najważniejszymi są:

- umiejętności wyszukiwawcze,
- umiejętności analityczne,
- umiejętności redakcyjne,
- umiejętności komunikacji interpersonalnej.

Zakres usług oferowanych przez firmy infobrokerskie jest szeroki i obejmuje m.in.: wyszukiwanie informacji o firmach, instytucjach, organizacjach, badanie satysfakcji klienta, ankietowanie, tworzenie baz adresowych i mailowych, wyszukiwanie produktów, dostawców, porównywanie cen, rozsyłanie zapytań, wyszukiwanie aktów prawnych, dokumentacji, instrukcji obsługi, partnerów handlowych, publikacji naukowych, materiałów, literatury, ofert przetargowych, informacji gospodarczych, danych faktograficznych i encyklopedycznych, monitoring Internetu, mediów elektronicznych, prasy, radia, badania i ekspertyzy rynku mediów [16, s. 51-63].

W pozyskiwaniu tak różnorodnych informacji istotne znaczenie odgrywają źródła, z których czerpane są informacje. Brokerzy informacji korzystają zarówno z tradycyjnych źródeł informacji (wydawnictwa zwarte – m.in. podręczniki, skrypty, zbiory przepisów prawnych, poradniki i podręczniki techniczne, wydawnictwa uczelniane oraz placówek naukowo-badawczych; czasopisma fachowe – o tematyce ekonomicznej, handlowej, prawnej, finansowej, technicznej; periodyki urzędowe – publikacje wydawane przez centralne urzędy państwowe, publikacje władz lokalnych, branżowe i urzędowe dane statystyczne; ulotki informacyjne, szara literatura – dokumenty rządowe,

akademickie, biznesowe i przemysłowe, które pozostają poza komercyjnym obiegiem wydawniczo-księgarskim, itd.), jak i elektronicznych (różnego rodzaju bazy danych offline i online – bibliograficzne, faktograficzne, pełnotekstowe – oraz zasoby Internetu).

Należy jeszcze wspomnieć o odbiorcach usług oferowanych przez brokerów informacji, do których należą m.in.: członkowie kadry kierowniczej, bankowcy, naukowcy, dziennikarze, firmy marketingowe, farmaceutyczne, ale również klienci indywidualni. Różnorodność wykonywanych zleceń wymaga wykonania indywidualnej wyceny dla każdego podjętego zadania.

Biblioteki, jak doskonale wiadomo, oferują swoje usługi wszystkim użytkownikom – bez względu na to, czy ktoś poszukuje danej informacji w związku z wykonywaną pracą, zawodem, prowadzoną działalnością gospodarczą czy w celach osobistych [15, s. 29-77]. Placówki te stają się ośrodkami informacji z wszelkich możliwych dziedzin wiedzy, więc również z zakresu szeroko rozumianej ekonomii. Szczególną rolę w tym obszarze odgrywają biblioteki publiczne, które wyodrębniają w swoich strukturach oddziały informacji biznesowej i europejskiej, których zadaniem jest oferowanie jak najszerszemu gronu odbiorców bezpłatnego dostępu do teoretycznej i praktycznej informacji z zakresu biznesu, ekonomii i Unii Europejskiej. Ośrodki te zapewniają fachową pomoc przy wyszukiwaniu potrzebnych informacji zawartych zarówno na nośnikach tradycyjnych, jak i elektronicznych, oferują konsultacje i porady dotyczące dostępnych źródeł, a także pomoc w ocenie ich wiarygodności. Nie bez znaczenia jest także oferowanie czytelnikom przyjaznej atmosfery, odpowiedniego warsztatu pracy oraz zapewnianie dogodnych godzin otwarcia czytelni. Tego typu oddziały współpracują ponadto z innymi bibliotekami i instytucjami związanymi z Unią Europejską oraz zajmującymi się wspieraniem przedsiębiorczości. W ten sposób wspierają i promują lokalną przedsiębiorczość – zwłaszcza small business – oraz wspomagają zaplecze edukacyjne środowiska akademickiego.

Podobną działalność powinny prowadzić również biblioteki szkół wyższych o kierunkach ekonomicznych, które z racji swojego naukowego charakteru służą potrzebom nauki i kształcenia, zapewniają dostęp do materiałów bibliotecznych i zasobów informacyjnych pracownikom oraz studentom, jak również prowadzą prace naukowo-badawcze w zakresie bibliotekoznawstwa, nauk pokrewnych oraz obsługiwanych przez siebie dziedzin wiedzy [18]. Służą one przyszłej kadrze ekonomistów, biznesmenów, handlowców i menedżerów. Ich zadaniem jest wyrabianie w użytkownikach nawyków korzystania z biblioteki w celu zdobycia informacji biznesowej, zapewnienie dostępu do aktualnych, wartościowych i kompletnych źródeł tej informacji w formie tradycyjnej poprzez odpowiednią politykę gromadzenia i selekcjonowania, a także umożliwianie dostępu do elektronicznych źródeł informacji za pośrednictwem właściwej infrastruktury technicznej i informacyjnej. Samo wskazanie źródeł informacji jednak nie wystarczy. Ważnym elementem działalności bibliotek akademickich na rzecz umożliwiania dostępu do informacji biznesowej jest prowadzenie strony www biblioteki, poprzez którą użytkownik ma dostęp do wykazów linków – adresów stron www odsyłających go do wartościowych źródeł informacji biznesowej [7, s. 9-11]. Równie ważne są też

„informacje pozwalające na samodzielne, bezpośrednie, zdalne i anonimowe wyszukiwanie informacji biznesowej w sieci www, z jednoczesną gwarancją jej wiarygodności, rzetelności oraz relewantności w stosunku do złożonych zapytań” [7, s. 47]. Nie bez znaczenia pozostaje też kwestia częstego zatrudniania w tego rodzaju jednostkach bibliotekarzy dysponujących wiedzą ekonomiczną oraz posiadających doświadczenie w tym zakresie.

Wymienione powyżej czynniki sprawiają, że odpowiednie wykorzystanie potencjału bibliotek, zwłaszcza bibliotek szkół wyższych, może uczynić z nich placówki świadczące usługi informacyjne w zakresie informacji biznesowej na bardzo wysokim poziomie.

Są jednak pewne ograniczenia, które uniemożliwiają bibliotekom i ośrodkom naukowym pełne uczestnictwo w rynku informacyjnym dla biznesu. Część użytkowników informacji biznesowej wymaga poza dostarczeniem informacji, również świadczenia usług w zakresie np. doradztwa inwestycyjnego, a udostępnianie pewnych rodzajów informacji wiąże się z koniecznością wprowadzenia częściowych lub całkowitych odpłatności w tym obszarze. Biblioteki nie prowadzą również wywiadów gospodarczych lub badań rynków.

Zawód pracownika informacji naukowej i bibliotekarza ciągle ewoluuje. Szkoły kształcące w tym zakresie wychodzą naprzeciw bieżącym trendom i zapotrzebowaniu na rynku pracy i kształcą w nowych profesjach, w tym w profesji infobrokera, chociaż jeszcze niedawno w Polsce nie istniała żadna forma kształcenia infobrokerów. Kierunki, takie jak bibliotekoznawstwo i informacja naukowa, mają merytoryczne podstawy do kreowania nowego zawodu. Tak przecież powstał infobroker na Zachodzie, o czym już wcześniej wspomniano. „Studia te uczą, jak profesjonalnie wyszukiwać, oceniać, selekcjonować, przetwarzać, a także udostępniać informacje. Zapoznają studentów z różnymi źródłami informacji, począwszy od tradycyjnych, takich jak: bibliografie, katalogi, poprzez bazy danych na nośnikach elektronicznych, a kończąc na bazach informacji biznesowych, zamieszczanych w Internecie. Jednak w zawodzie tym ważna jest także specjalizacja i ogólne pojęcie o branży, w jakiej się chce poruszać. Dlatego też absolwenci np. medycyny mogą zostać infobrokerami pracującymi dla branży farmaceutycznej, a elektronicy bądź informatycy dla branży IT” [9].

„Jest to początek długiej drogi do wykreowania w Polsce nowego zawodu w służbie wszystkim potrzebujących i poszukujących informacji, ze względów zawodowych, edukacyjnych lub ambicjonalnych niezbędnej. Według wielu rankingów zawodów, broker informacji należy do zawodów przyszłości. Również prognozy ekspertów z Międzynarodowego Zespołu do Prognozowania Popytu na Pracę działającego przy Rządowym Centrum Studiów Strategicznych, potwierdzają, że pracy nie powinno zabraknąć w branżach związanych z nowoczesnymi technologiami, biznesem i informacją. Wśród takich zawodów wymieniany jest również broker informacji” [16, s. 60-61].

Wiedza jest istotą społeczeństwa informacyjnego. Rozrastające się zasoby informacyjne, przede wszystkim Internetu, sprawiają coraz więcej trudności osobom, które nie posiadają doświadczenia w wyszukiwaniu informacji. Jednocześnie rozwój

kontaktów gospodarczych i handlowych, wymusza ciągłą aktywność przedsiębiorców zarówno w sferze stricte biznesowej, jak też w dostępie do informacji o konkurencji, rynkach zbytu, nowinkach technologicznych, nowych badaniach. Sami, nie posiadając umiejętności wyszukiwania i agregacji informacji, tworzą zapotrzebowanie na tego rodzaju specjalistów. Z drugiej strony bibliotekarze pracujący w bibliotekach szczególnie w oddziałach informacji, mają na co dzień do czynienia z różnymi źródłami wiedzy, poznają różne strategie wyszukiwawcze, zgłębiają zasoby Internetu, co czyni ich specjalistami w wyszukiwaniu informacji, tymi, na których właśnie rośnie zapotrzebowanie na polskim rynku pracy. Wykorzystanie tej wiedzy i doświadczenia przez bibliotekarzy, specjalistów informacji naukowej, technicznej, ekonomicznej, medycznej etc. do pracy na własny rachunek jest najprostszą drogą do stania się brokerem informacji.

Bibliografia

1. BIAŁOBUŁOCKI Tomasz [et al.]. *Spółeczeństwo inform@cyjne: istota, rozwój, wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2006. ISBN 978-83-60501-59-7.
2. CISEK Sabina. Szara literatura jako źródło informacji biznesowej. Zarys problematyki. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2002, nr 11. Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/cisek.php>. Stan z dnia 20.02.2012.
3. DEMBOWSKA Maria (red.). *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979.
4. FIJAŁKOWSKI Konrad R. Broker informacji – definicja misji. In SOSIŃSKA-KALATA Barbara, CHUCHRO Ewa, DASZEWSKI Włodzimierz (red.). *Informacja w sieci: problemy, metody, technologie*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2006, s. 29-34. ISBN 83-89316-66-8.
5. GOBAN-KLAS Tomasz, SIENKIEWICZ Piotr. *Spółeczeństwo inform@cyjne. Szanse, zagrożenia, wyzwania*. Kraków: Wydawnictwo Fundacji Postępu Telekomunikacji, 1999. ISBN 83-86476-19-2.
6. GRZECZNOWSKA Anna. Użytkowanie informacji biznesowej w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw w warunkach zmieniającego się rynku usług informacyjnych. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2002, nr 11. Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/grzecznowska.php>. Stan z dnia 20.02.2012.
7. KALIŃSKA Anna. *Informacja biznesowa w Internecie*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2011. ISBN 978-83-61464-53-2.
8. KAMIŃSKA Maria H. Infobrokerstwo w Polsce. *Zagadnienia Informacji Naukowej*. 2008, nr 1, s. 13-26. ISSN 0324-8194.
9. KAMIŃSKA Maria H. Kształcenie infobrokerów w Polsce. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2008, nr 4. Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/2010/95/a.php?kaminska>. Stan z dnia 20.02.2012.
10. KOWALSKA Małgorzata. Informacja naukowa i działalność informacyjna w służbie biznesu. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia*. 2000, z. 4, s. 355-375. ISSN 1505-3040.

11. KOŹMIŃSKI Andrzej K. Jak zbudować gospodarkę opartą na wiedzy? In KOŁODKO Grzegorz (red.). *Rozwój polskiej gospodarki – perspektywy i uwarunkowania*. Warszawa: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, 2002, s. 155. ISBN 83-86846-69-0.
12. KRÓL Agnieszka. Broker informacji – powstawanie nowego zawodu. *Zagadnienia Naukoznawstwa*. 2004, nr 1, s. 63-76. ISSN 0044-1619.
13. KUKLIŃSKI Antoni. O nowym modelu polityki regionalnej. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2003, nr 4, s. 5-14. ISSN 1509-4995.
14. MATERSKA Katarzyna. Źródła informacji biznesowych – bazy danych, serwisy informacyjne i inne narzędzia wspomagające pozyskiwanie informacji gospodarczych. In *III Seminarium z cyklu Infobroker: Efektywne wykorzystanie zasobów informacyjnych sieci*. Warszawa: Centrum Promocji Informatyki, 2007, s. 29-77.
15. MOSTOWICZ Emilia. Źródła informacji i usługi informacyjne dla przedsiębiorstw. *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*. 1994, nr 1, s. 27-31. ISSN 1230-5529.
16. NOWAK Elżbieta Paulina. Broker informacji – odpowiedź na zapotrzebowanie XXI wieku. *Zagadnienia Informacji Naukowej*. 2006, nr 1, s. 51-63. ISSN 0324-8194.
17. SZCZEPAŃSKA Barbara. Broker informacji – zawód z przyszłością czy zawód z przeszłości? *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2002, nr 11. Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/szczepanska.php>. Stan z dnia 20.02.2012.
18. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Dz. U. 1997, Nr 85, poz. 539.

Rola wizualnej komunikacji marketingowej w kształtowaniu architektury i wnętrza budynków bibliotek

Słowa kluczowe: architektura bibliotek, identyfikacja wizualna, marka w architekturze

Abstrakt: Zdolność budynków oraz zespołów urbanistycznych do przekazywania pewnych komunikatów była od najdawniejszych czasów motywem powstania wielu wybitnych dzieł architektury i urbanistyki, co wykorzystywano do manifestowania siły i bogactwa zleceniodawcy czy do wpływania na zachowania użytkowników. Dynamiczne przekształcenia gospodarki rynkowej ostatnich dekad oraz rozwój marketingu jako nauki sprawiły, że od współczesnych budynków oczekujemy nie tylko, że będą nas zachwycały, ale że będą również skutecznie przekazywały zaprogramowane komunikaty marketingowe. W niniejszym artykule omówiono obszary zastosowania wizualnej komunikacji marketingowej w kształtowaniu architektury i wnętrza budynków bibliotek.

Keywords: library architecture, corporate identity, branding in architecture

Abstract: The ability of the built environment to convey messages and ideas has continually been a driving force behind the creation of many remarkable works of urban and architectural design, and has been deliberately used to manifest the wealth and power of the client or to influence the users' behavior. The transformations of the market economy in the last few decades and the development of research marketing leads us to believe that contemporary buildings are not only fascinating in terms of their architectural design, but also their ability to communicate a marketing message. The applications of visual marketing communication used in shaping the architecture and interiors of library buildings are discussed in this paper.

Duża ilość komunikatów reklamowych w przestrzeni miejskiej stała się w ostatnim czasie przedmiotem powszechnej krytyki, m.in. w prasie codziennej i w tygodnikach opinii, a ze strony ruchów obywatelskich (takich jak np. miastomojeawnim.pl) także przedmiotem działań, na rzecz zmniejszenia ich liczby [2]. Niewątpliwie jednak, trafne wykorzystanie narzędzi wizualnej komunikacji marketingowej, może, bez szkody dla otoczenia, podnosić walory użytkowe związanych z nimi obiektów architektonicznych. Wiele współczesnych budynków, takich jak centra handlowe czy budynki

biurowe, jest obecnie projektowanych w ścisłej współpracy z konsultantami do spraw komercjalizacji, w celu osiągnięcia najlepszych rozwiązań projektowych, nie tylko pod względem funkcjonalnym i estetycznym, ale również pod względem merkantylnym. Jak zauważa architekt Rafał Janowicz, który zagadnieniu komunikacji marketingowej w architekturze poświęcił swoją pracę doktorską [5], „z marketingowego punktu widzenia przestrzeń to produkt, a produkt powinien być w swojej formie atrakcyjny dla potencjalnego odbiorcy – klienta” [6, s. 293]. W efekcie, coraz częściej w kontekście kształtowania środowiska zbudowanego, pojawia się zagadnienie komunikacji marketingowej¹. Nie powinno zatem zaskakiwać, że niektóre ze współczesnych bibliotek, w celu silnego zaznaczenia swojej obecności w przestrzeni miejskiej i zwiększenia oddziaływania, również wykorzystują narzędzia wizualnej komunikacji marketingowej w projektowaniu i urządzeniu swoich siedzib, a także w działaniu samych placówek.

W dalszej części artykułu omówione i zilustrowane zostaną trzy obszary stosowania wizualnej komunikacji marketingowej w kształtowaniu architektury i wnętrza budynków bibliotek, a mianowicie:

- wykorzystanie całościowej strategii identyfikacji wizualnej (*branding, ometkowanie*) instytucji;
- zastosowanie, zapożyczonych z handlu, technik ekspozycji materiałów bibliotecznych;
- kształtowanie formy architektonicznej budynku biblioteki z uwzględnieniem tzw. czynnika wow [9];

a także wpływ ich zastosowania na praktykę projektowania architektonicznego.

Biblioteki są jednymi z nielicznych instytucji publicznych, które działają w sieciach – (sieci bibliotek publicznych, uczelnianych, naukowych itd.). Współpraca w ramach sieci niesie dla bibliotek wiele korzyści. Pozwala m.in. na zwiększenie efektywności działania (np. poprzez realizację wypożyczeń międzybibliotecznych, centralizację lub outsourcing niektórych czynności itd.), udział we wspólnych programach badawczych, kulturalnych i edukacyjnych oraz korzystanie z pozytywnego wizerunku innych bibliotek należących do danej sieci. Z badań opinii publicznej, dotyczących kondycji małych bibliotek publicznych w Polsce, wynika że instytucje te cieszą się wizerunkiem pozytywnym, choć tradycyjnym i mało dynamicznym [1]. Pomimo wysokiego zaufania i wiarygodności (ponad 90% wskazań w badaniach), w powszechnej świadomości biblioteka jest jednak instytucją mało nowoczesną. Nie jest zatem zaskoczeniem, że niektóre z bibliotek, aktywnie poszukujących nowej formuły działania, szansy na podkreślenie własnej wyjątkowości, zerwanie z niekorzystnym wizerunkiem „zakurzonych bibliotek” i odróżnienie się od konkurencji upatruje w wykreowaniu własnej marki. Marka (*brand, metka*) pozwala wyróżnić placówkę od innych i tworzyć wrażenie, że dana biblioteka jest wyjątkowa. Oddziaływanie to może być szczególnie skuteczne, jeśli marka jest integralną częścią strategii projektowej, stosowanej przez architekta – projektanta obiektu.

¹ Komunikację marketingową definiuje się jako zarządzanie dialogiem firmy z otoczeniem rynkowym. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto, że definicję tę można odnosić także do zarządzania dialogiem biblioteki z jej otoczeniem, tj. ze swoimi partnerami i użytkownikami.

Przykładem ilustrującym zastosowanie opisanego wyżej podejścia projektowego jest sieć bibliotek publicznych z funkcjami towarzyszącymi, zlokalizowanych w londyńskiej gminie Tower Hamlets. Sieć ta zamiast słowem „biblioteka”, posługuje się nazwą Idea Store (co można tłumaczyć jako „sklep z pomysłami”), sugerującą szerszy zakres usług, a także nieco osławiającą odświętny wizerunek biblioteki. Idea Store, w wykorzystaniu marki do promocji swojej działalności idzie dalej. W przypadku dwóch wybranych placówek, z których jedną poddano modernizacji, a dla drugiej wybudowano nową siedzibę, zastosowano podobne rozwiązania architektoniczne. Charakterystyczny, sieciowy, rozpoznawalny wizerunek oba budynki zawdzięczają szklanej fasadzie o pionowych podziałach, złożonej z tafli szkła, zabarwionych na niebiesko i zielono. W przypadku Idea Store, marka została zatem wykorzystana do zbudowania efektownej, sieciowej, łatwo rozpoznawalnej formy budynku biblioteki.

W nieco inny sposób użyto wykreowanej własnej marki w bibliotece publicznej w Delft, działającej pod nazwą skróconą: DOK² lub angielskojęzyczną: DOK Library Concept Center. Podobnie jak w przypadku londyńskich Idea Store, słowo „biblioteka” celowo nie występuje w popularnej nazwie i sugerować ma, że DOK, jest czymś więcej niż tylko biblioteką. Zdaniem Marijke Timmerhuis³, kierownika usług w DOK, wśród użytkowników instytucji, w potocznym użyciu słowo DOK szybko wyparło wyraz „biblioteka”. Przekonanie o słuszności obranej strategii budowy marki znajduje wyraz w wyartykułowanej misji: „misją DOK jest stać się i pozostać najnowocześniejszą biblioteką na świecie. Przygotowując wizję biblioteki przyszłości, braliśmy pod uwagę nie tylko wewnętrzne potrzeby organizacji, lecz przede wszystkim jej usytuowanie w otoczeniu. Staramy się być zawsze o krok dalej. Jeśli istnieje coś takiego jak Biblioteka 2.0, my będziemy Biblioteką 3.0” – podkreśla Erik Boekesteijn, pracownik działu komunikacji i innowacji w DOK [13].

Holenderskie DOK wykorzystuje markę nie tylko w procesach ciągłej komunikacji z otoczeniem. Użyto jej również do kształtowania siedziby, która mieści się w poddanym gruntownej przebudowie, wielofunkcyjnym budynku przemysłowym. Przeszklenie strefy wejścia oraz duże okna pokryto folią z wzorem przypominającym książki stojące na półkach oraz z logotypem DOK. Rozmieszczenie przeszkleń nie jest przypadkowe. Poza zapewnianiem dostępu światła dziennego do wnętrza, ich rolą jest także eksponowanie zachodzących w bibliotece aktywności, zgodnie z zasadą „widzieć i być widzianym”. W przypadku DOK forma budynku jest zatem spójna z jej misją, czego dobitnym wyrazem jest umieszczony na posadzce napis, informujący wchodzących o tym, że DOK jest „najlepszą biblioteką w Holandii”.

Drugim, zidentyfikowanym przez autora, obszarem zastosowania wizualnej komunikacji marketingowej w kształtowaniu architektury i wnętrza budynków bibliotek jest używanie, zapożyczonych z handlu, technik ekspozycji materiałów bibliotecznych.

² DOK jest akronimem, powstałym po połączeniu w 1996 r. trzech kolekcji, którymi wcześniej zawiadywały odrębne instytucje: *Discotake* (wypożyczalnia filmów i muzyki), *Openbare Bibliotheek* (biblioteka publiczna) oraz *Kunstcentrum* (centrum i wypożyczalnia dzieł sztuki).

³ Rozmowa z Marijke Timmerhuis, kierownikiem usług w DOK w Delft, 07.07.2010.

Zjawisko to widoczne jest zwłaszcza w bibliotekach publicznych, których użytkownicy przychodzą nieraz do biblioteki z bardzo ogólnie określonym celem – znalezienia „czegoś ciekawego”. W niektórych bibliotekach projekt i rozmieszczenie mebli są zatem podporządkowane jak najlepszemu wyeksponowaniu posiadanych materiałów i zainteresowaniu użytkowników konkretnymi usługami lub zbiorami.

Przykładem ilustrującym takie podejście jest biblioteka publiczna w Amsterdamie (Openbare Bibliotheek Amsterdam, w skrócie OBA), gdzie wszystkie meble służące do ekspozycji materiałów w strefie dostępnej dla użytkowników, zostały zaprojektowane przez architekta Jo Coenena, który jest również autorem projektu budynku, projektu wnętrza oraz systemu identyfikacji wizualnej, w tym nawet charakterystycznej czcionki, będącej częścią tego systemu. Projekt mebli powstał przy wsparciu technicznym doświadczonego producenta wyposażenia biur, archiwów i bibliotek – firmy Bomefa. Mimo że zaprojektowane meble mają formy zróżnicowane i dostosowane do specyfiki prezentowanych na nich materiałów, uwagę zwraca ich spójny charakter, wysoka estetyka, zintegrowany z nimi system informacji przestrzennej i klasyfikacji zbiorów, a przede wszystkim, podporządkowanie formy mebli całościowej koncepcji estetyki wnętrza. Dominującym kolorem mebli, jak również całego wnętrza, jest biały. Projektant uznał, że będzie on stanowił neutralne tło dla kolorowych z natury materiałów bibliotecznych. Szczególnie ważne miejsca ekspozycji zostały podkreślone wykończeniami mebli z drewnianej klejiny, co przydaje im pewnej nobilitacji. Zasada ta jest szczególnie dobrze widoczna w dziale czasopism. Wielopoziomowa, kaskadowo zorganizowana przestrzeń z wyeksponowanymi okładkami magazynów jest dobrze widoczna z wielu miejsc biblioteki. Przywodzi to na myśl rozwiązania przestrzenne innowacyjnej biblioteki publicznej w Viipuri (1933-1935, obecnie Wyborg w Rosji) projektu Alvara Aalto, a także jego późniejsze projekty bibliotek w Wolfsburgu (1959-1962) i w Seinäjoki (1963-1965). Przejścia przed regałami w bibliotece w Amsterdamie mają zwiększoną szerokość, co ułatwia objęcie wzrokiem kilku regałów i odnalezienie poszukiwanego tytułu, a ogólny wygląd ekspozycji może kojarzyć się z zaprojektowanymi z dużą dbałością wystawami towarów w luksusowych butikach.

Ekspozycja materiałów frontami okładek jest standardem w odniesieniu do czasopism. W OBA ten sposób prezentacji jest stosowany znacznie szerzej, m.in. do ekspozycji albumów o sztuce i innych efektownych książek w dużych formatach. Wyłożone są one na rozległych, niskich platformach, pozwalających na pobieżne przeglądanie albumów bez konieczności wyciągania ich z półek czy przenoszenia w inne miejsce. Zarówno te meble, jak i regały na książki rozstawione są w większym niż typowy odstęp, co pozwala objąć wzrokiem kilka półek jednocześnie i ułatwia znalezienie na półce poszukiwanej pozycji.

Konsekwencją zastosowania opisanego sposobu ekspozycji zbiorów w OBA jest, z jednej strony, zwiększenie efektywności wykorzystania materiałów, zarówno przy korzystaniu na miejscu jak i wypożyczeń, ale z drugiej strony istotne zwiększenie zapotrzebowania na powierzchnię budynku dostępną dla użytkowników biblioteki. W efekcie, rzadziej używana część zbiorów przechowywana jest w zwartych

magazynach niedostępnych dla użytkowników lub w innej bibliotece pracującej w danej sieci, skąd może być dostarczona na żądanie. W OBA, w magazynie niedostępnym dla użytkowników, na zaledwie jednej kondygnacji podziemnej przechowywane jest aż 70% z 815 tys. jednostek zbiorów. Pozostałe 240 tys. woluminów eksponowane jest aż na dziewięciu kondygnacjach ogromnego budynku największej w Europie biblioteki publicznej, co ilustruje dobitnie, w jakim stopniu nowe, efektowne techniki ekspozycji wpływają na zwiększenie zapotrzebowania na powierzchnię udostępniania.

Trzecim zidentyfikowanym przez autora obszarem zastosowania wizualnej komunikacji marketingowej do kształtowania architektury i wnętrza biblioteki jest wykorzystanie tzw. czynnika *wow*. W 2007 r. Andrew McDonald, dyrektor biblioteki i usług dydaktycznych University of East London w artykule zatytułowanym *The Top Ten Qualities of Good Library Space* [10] określił cechy, jakimi powinna charakteryzować się przestrzeń biblioteki. Oprócz dziesięciu właściwości, które odnoszą się do walorów użytkowych budynku, McDonald wskazał, że każda biblioteka powinna cechować się zdolnością do wywierania szczególnie dobrego pierwszego wrażenia, co określił właśnie jako „czynnik wow” (*wow factor, oomph*). Jego zdaniem pojęcia te opisują „wyrazistą przestrzeń, która chwyta umysły użytkowników i oddaje ducha instytucji. W polskim piśmiennictwie Danuta Konieczna, odnosząc się do artykułu McDonalda wskazuje, że biblioteka powinna mieć „to coś” [8, s. 20], tzn. odznaczać się taką właściwością, która sprawia, że budynek ma szczególnie klimat, atmosferę i nastrój⁴. Czynnik *wow* jest zatem tą cechą biblioteki, która w ogromnym stopniu zależy od działania architekta. Na sposób realizacji obecności czynnika *wow* w projekcie wpływa m.in. misja biblioteki, szeroki kontekst, w jakim powstaje biblioteka, a przede wszystkim wrażliwość i zdolności projektanta. Przenosząc te postulaty na grunt warsztatu architekta, można stwierdzić, że występowaniu czynnika *wow* w bibliotece sprzyja m.in.

- szczególnie spektakularna kompozycja przestrzenna;
- niezwykła konsekwencja projektowa;
- oryginalne rozwiązania wnętrz oraz
- spójność koncepcji urbanistycznej, architektonicznej i wnętrzarskiej.

Drogi realizacji i zastosowane środki mogą być bardzo zróżnicowane. I tak wyłoniony w międzynarodowym konkursie architektonicznym, na który wpłynęło 355 prac, niezrealizowany projekt nowego budynku czeskiej Biblioteki Narodowej w Pradze, autorstwa brytyjskiego biura architektonicznego Future Systems swoją oryginalną i kontrowersyjną formą wzbudził skrajne emocje. Docenione przez architektów, zaaprobowane przez bibliotekarzy i mocno skrytykowane przez czeskich polityków rozwiązanie polegało na zlokalizowaniu w praskim parku Letna dziesięciokondygnacyjnej bryły o organicznej formie, przekrytej zielono-fioletową skórą, stanowiącą zarówno ściany, jak i dach budynku. W pełni zautomatyzowany magazyn wysokiego składowania przewidziano w kondygnacji podziemnej, skąd kontenery z zamówionymi pozycjami miały trafić do wypożyczalni w ciągu maksymalnie 5 minut od zamówienia. W kondygnacjach

⁴ Autor w swojej pracy doktorskiej jako polskie tłumaczenie *wow factor* zaproponował pojęcie „ikoniczności”.

nadziemnych miały znaleźć się miejsca do pracy, część zbiorów w wolnym dostępie, audytorium i inne funkcje towarzyszące. Na szczycie stożkowo ukształtowanej bryły przewidziano restaurację z efektownym przeszkleniem zwróconym w kierunku wzgórza Hradczan. W licznych komentarzach dotyczących zwycięskiej pracy padały porównania do ośmiornicy, ale projekt określano również mianem „plwociny i flegmy” [12]. Architekt Ewa Węclawowicz-Gyurkovich stwierdziła, że „biomorficzna forma zaskoczyła nie tylko zwykłych odbiorców; należy przypuszczać, że dla wielu architektów jest także trudna do zaakceptowania, a właściwie brzydka” [14]. Związana ze spektakularną kompozycją przestrzenną obecność czynnika *wow* w projekcie praskiej biblioteki nie pozwalała pozostać obojętnym wobec tego budynku. Stała się jednak również powodem ostatecznego odstąpienia od realizacji zwycięskiego pomysłu.

Zaprojektowany przez japońskie biuro SANAA Rolex Learning Center w Lozannie, którego istotną częścią jest biblioteka politechniki, jest innowacyjnym obiektem kwestionującym dotychczasowe wyobrażenia na temat wyglądu i działania budynków w ogóle. W istocie, wewnątrz jest niemal pozbawione ścian działowych, a strefy o odmiennych funkcjach wydzielone są m.in. poprzez zróżnicowanie poziomu podłogi. Tradycyjny, zhierarchizowany układ przestrzeni i z góry określone powiązania funkcjonalne zastąpione zostały układem otwartych stref, co sprawia, że zachodzące w budynku aktywności przenikają się. W założeniach przedprojektowych bowiem zapisano, że forma budynku powinna sprzyjać interdyscyplinarności w nauce i edukacji. Czynniki *wow* w Rolex Learning Center przejawia się zatem konsekwencją projektową oraz spójnością misji instytucji i całej uczelni z formą architektoniczną budynku biblioteki.

Budynek mediateki w japońskim mieście Sendai, zaprojektowany przez architekta Toyo Ito, mieści poza biblioteką, galerię sztuki, centrum dla osób niepełnosprawnościami wzroku i słuchu oraz centrum materiałów multimedialnych. Intencją projektanta było zniesienie barier organizacyjnych i przestrzennych pomiędzy tymi instytucjami i stworzenie przestrzeni w konsekwentny sposób komunikującej otwartość działających w niej instytucji. W efekcie tych założeń powstała zwarta, prostopadłościenna, wielokondygnacyjna bryła o transparentnej, lekkiej elewacji frontowej, w pełni ujawniającej rozmaite aktywności zachodzące na wszystkich piętrach mediateki. Co więcej, stworzona specjalnie na potrzeby mediateki konstrukcja budynku w postaci ażurowych tub, pełniących funkcję szachów windowych i studni doświetlających położone niżej kondygnacje, również w pewnym stopniu sprzyja przenikaniu się rozdzielonych stropami programów. Czynniki *wow* w mediatece w Sendai przejawia się konsekwentnym zastosowaniem rozwiązań przestrzennych sprzyjających integracji aktywności podejmowanych w budynku przez wszystkie mieszczące się w nim instytucje.

Zlokalizowany na przedmieściach Tokio budynek biblioteki uniwersytetu Tama Art, również autorstwa Toyo Ito imponuje z zewnątrz oryginalną formą i lekkością konstrukcji, jednak dopiero po wejściu do wnętrza można w pełni docenić spektakularność jego rozwiązania. Przywodzące na myśl atmosferę świątyni, surowe wnętrza biblioteki sprzyjają wyciszeniu i skupieniu, a wielkie łukowe przeszklenia we wszystkich ścianach

zewnątrznych umożliwiają podziwianie naturalnego krajobrazu za oknem, co jest nieczęstą atrakcją w bardzo intensywnie zabudowanej metropolii tokijskiej. Obecność czynnika wow w tokijskiej bibliotece wynika z uzyskanej spójności rozwiązania krajobrazowego, architektonicznego i wnętrza.

Stworzony jako modelowa biblioteka dla gminy liczącej ok. 6 tysięcy mieszkańców, w ogólnopolskim konkursie architektonicznym, projekt biblioteki publicznej w Michałowicach koło Krakowa, zakładał budowę prostokątnego obiektu, składającego się w rzucie z czterech podłużnych modułów, przylegających do siebie dłuższymi bokami⁵. Moduły przekryte są czterema, naprzemiennie ułożonymi dachami pulpitowymi. Budynek formą nie nawiązuje do zróżnicowanego języka architektonicznego obiektów położonych w sąsiedztwie (kościół, szkoły podstawowej, urzędu gminy). Zamiast tego, wprowadza w przestrzeń Michałowic nową jakość, dzięki prostej, ale charakterystycznej, bryle. Pomimo zamierzonej ikonizacji, budynek jest łatwy do wykonania z użyciem powszechnie znanych w Polsce technologii. Wnętrze zaprojektowano jako ciągłą, ale zróżnicowaną przestrzeń, o zmiennych wysokościach, umożliwiającą z jednej strony urządzenie aneksów dla użytkowników o zróżnicowanych wymaganiach, w tym dla osób oczekujących ciszy i skupienia, a z drugiej strony, dająca poczucie przebywania we wspólnej przestrzeni i pozwalająca na organizację w bibliotece większych zgromadzeń. Obecność czynnika wow w przedstawionym projekcie modelowej gminnej biblioteki publicznej osiągnięto poprzez oryginalną, zapadającą w pamięć formę budynku, na tyle jednak prostą, by zostać zaakceptowaną przez przyszłych użytkowników.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, że wizualna komunikacja marketingowa już obecnie znajduje zastosowanie w projektowaniu budynków i wnętrz wiodących bibliotek. Autor wyróżnił trzy obszary jej użycia, ilustrując je przykładami bibliotek publicznych, uniwersyteckich i narodowych, zlokalizowanych (lub projektowanych) w Wielkiej Brytanii, Holandii, Czechach, Japonii i Polsce. W omówionych przykładach zauważyć można wysoki stopień spójności misji biblioteki, stosowanych narzędzi komunikacji marketingowej oraz formy architektonicznej. W celu uzyskania rozwiązań w możliwie najlepszy sposób łączących potrzeby praktyczne i artystyczne, strategia wykorzystania narzędzi marketingowych powinna być uwzględniona przez architekta na etapie projektowania, a tym samym powinna, z udziałem bibliotekarza, powstać już w momencie tworzenia założeń do projektu architektonicznego. Wniosek ten może być pomocny zarówno dla zarządzających bibliotekami, tworzących założenia do przebudowy lub budowy placówek, jak i dla architektów, przystępujących do projektowania gmachów bibliotecznych.

⁵ Projekt biura architektonicznego 9780 Architekci (autorzy: dr arch. Bartłomiej Homiński, arch. Michał Jezierski) uzyskał wyróżnienie w ogólnopolskim studialnym konkursie architektonicznym, zorganizowanym przez Instytut Książki oraz warszawski oddział Stowarzyszenia Architektów Polskich w listopadzie 2012 r.

Fotografia 1.

Charakterystyczna, rozpoznawalna fasada dwóch placówek sieci bibliotek publicznych Idea Store w londyńskiej gminie Tower Hamlets pozwala mieszkańcom dzielnicy zidentyfikować inne biblioteki działające w tej samej sieci. Źródło: <http://www.flickr.com/photos/blahflowers/100057293>.

Fotografia 2.

Fasada wejściowa biblioteki publicznej DOK Library Concept Center w Delft w Holandii pokryta nadrukiem przedstawiającym stojące na półce książki oraz logo instytucji anonsuje działającą wewnątrz instytucję. Źródło: fotografia własna.

Fotografia 3.

Efektowna ekspozycja czasopism w bibliotece publicznej OBA w Amsterdamie ułatwia znalezienie poszukiwanego tytułu i zachęca do sięgania na półkę. Źródło: fotografia własna.

Fotografia 4.

Napis informujący wchodzących do biblioteki DOK w Delft o tym, że placówka ta uzyskała tytuł najlepszej biblioteki w Holandii. Źródło: fotografia własna.

Fotografia 5.

Efektowne i ciężkie albumy o sztuce w OBA eksponowane są na niskich pulpitych, frontami okładek w celu przyciągnięcia uwagi użytkowników. Źródło: fotografia własna.

Fotografia 6.

Awangardowa forma architektoniczna biblioteki narodowej w Pradze okazała się zbyt kontrowersyjna i przyczyniła się do porzucenia projektu. Źródło: http://www.e-architect.co.uk/images/jpgs/prague/national_library_prague_fs240209_6.jpg.

Fotografia 7.

Falujące podłoga i dach Rolex Learning Center w Lozannie, będące autorską zachętą projektantów do zintensyfikowania interdyscyplinarności w nauce i edukacji, sprzyjają obecności czynnika wow w tym projekcie. Źródło: fotografia własna.

Fotografia 8.

Stalowe tuby przecinające wszystkie kondygnacje Mediateki w Sendai w Japonii nie tylko stanowią konstrukcję budynku, ale również mieszczą klatki schodowe, szyby windowe i pionowe instalacyjne. Są także rozpoznawalnymi z zewnątrz i ze środka elementami budynku. Źródło: fotografia własna.

Fotografia 9.

Surowość architektury i wnętrz biblioteki uniwersytetu Tama Art w Tokio w połączeniu z otwarciem na krajobraz świadczą o tym, że budynek *ma to coś*. Źródło: fotografia własna.

Fotografia 10.

Obecność czynnika *wow* w projekcie modelowej biblioteki dla małej gminy w Polsce osiągnięto poprzez zaproponowanie charakterystycznej, zapadającej w pamięć formy architektonicznej, na tyle jednak prostej, by została zaakceptowana przez przyszłych użytkowników. Źródło: 9780 Architekci.

Bibliografia

1. *Biblioteka 2.0. Blog społeczności czytelników i bibliotekarzy cyfrowych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://blog.biblioteka20.pl/?p=63>. Stan z dnia 30.03.2013.
2. FILAR Przemysław, KUBICKI Paweł (red.). *Miasto w działaniu. Zrównoważony rozwój z perspektywy oddolnej*. Warszawa: Instytut Obywatelski, 2012. ISBN 978-83-63874-00-1
3. HOMIŃSKI Bartłomiej. Nowe „serce” Warszawy – BUWing na Powiślu. *Czasopismo Techniczne. Architektura*. 2008, nr 3, s. 7-14. ISSN 1897-6271.
4. HOMIŃSKI Bartłomiej. *Wpływ współczesnych przemian cywilizacyjnych na nową rolę bibliotek w strukturze miasta* [Praca doktorska]. Kraków: Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, 2011.
5. JANOWICZ Rafał. *Wizualna komunikacja marketingowa w architekturze* [Praca doktorska]. Gdańsk: Wydział Architektury Politechnik Gdańskiej, 2010.
6. JANOWICZ Rafał. Wpływ komunikacji marketingowej na kształtowanie miast. *Czasopismo Techniczne. Architektura*. 2012, nr 1, s. 293-301. ISSN 1897-6271.
7. JUZWA Nina. Medialność i marketing nowej architektury – przykład obiektu przemysłowego. *Czasopismo Techniczne. Architektura*. 2010, z. 7, s. 134-137. ISSN 1897-6271.
8. KONIECZNA Danuta, Ściągnij sobie... z półki, czyli przestrzenie nowych bibliotek. *Zawód: Architekt*. 2011, nr 1, s. 18-23. ISSN 1898-486X.
9. LATIMER Karen, NIEGAARD Helen (red.). *IFLA Library Building Guidelines: Developments & Reflections*. München: K.G. Saur, 2007. ISBN 978-3-598-11768-8.
10. McDONALD Andrew. The Ten Commandments revisited: the Qualities of Good Library Space. *Liber Quarterly* [Dokument elektroniczny]. 2006, vol. 16, issue 2. Tryb dostępu: <http://liber.library.uu.nl/index.php/lq/article/view/7840/8011>. Stan z dnia 24.03.2013.
11. PALEJ Anna, HOMIŃSKI Bartłomiej. Współczesne biblioteki i ich nowa rola w życiu mieszkańców miast. *Czasopismo Techniczne. Architektura*. 2007, nr 2, s. 207-213. ISSN 1897-6271.
12. *Prague scraps library Project admired abroad* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://aktualne.centrum.cz/czechnews/clanek.phtml?id=625166>. Stan z dnia 01.04.2013.

13. *Program rozwoju bibliotek* [Dokument elektroniczny]. Warszawa, 2009. Tryb dostępu: http://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/DOKUMENTY/MATERIALY%20PROMOCYJNE/broszura_wydana_z_okazji_inauguracji_Programu.pdf. Stan z dnia 25.03.2013.
14. WĘCŁAWOWICZ-GYURKOVICH Ewa. Czy architektura musi być piękna? *Czasopismo Techniczne. Architektura*. 2007, z. 6, s. 152-157. ISSN 1897-6271.

Wystawy wirtualne jako nowe narzędzie działalności kulturalnej i edukacyjnej bibliotek pedagogicznych

Słowa kluczowe: wystawy wirtualne, promocja, biblioteki pedagogiczne

Abstrakt: Wystawy wirtualne są powszechnym elementem witryn internetowych bibliotek zagranicznych. Również wiele bibliotek krajowych już od kilku lat uatrakcyjnia swoje strony www wystawami online. Wśród nich czołowe miejsce zajmują biblioteki uniwersyteckie oraz większe biblioteki publiczne. Tworzenie wystaw w cyberprzestrzeni sprzyja kreowaniu nowoczesnego wizerunku biblioteki, staje się narzędziem przyciągającym nowych użytkowników, popularyzującym zbiory biblioteki. Celem artykułu jest wstępne rozeznanie zakresu, w jakim wykorzystywane są wirtualne wystawy w działalności edukacyjnej i kulturalnej bibliotek pedagogicznych.

Keywords: virtual exhibitions, promotion, pedagogical libraries

Abstract: Virtual exhibitions are a common element of the websites of foreign libraries. Also, many national libraries for several years make their website more attractive by displaying exhibitions on line. Among them a special place is taken by university libraries and larger public libraries. Creating exhibitions in cyberspace favors the creation of a modern image of the library, it becomes a tool for attracting new users and popularizing the library collections. The aim of this paper is a first indication of the extent to which virtual exhibitions are used in educational activities and cultural pedagogical libraries.

Jednym z podstawowych zadań bibliotek pedagogicznych jest wspieranie procesów oświatowych, podejmowanie działań edukacyjnych, w tym również kulturalnych skierowanych przede wszystkim do „kształcących się i doskonalących nauczycieli, studentów przygotowujących się do zawodu pedagoga, uczniów oraz innych użytkowników zainteresowanych zbiorami” [2, s. 1]. Wypełniając powyższą misję, biblioteki wykorzystują różne narzędzia, zarówno tradycyjne jak i internetowe. Wśród narzędzi tradycyjnych wymienić należy między innymi lekcje biblioteczne, warsztaty, szkolenia, konferencje, wystawy i spotkania autorskie. Warto w tym miejscu zauważyć, iż z przeprowadzonych w 2009 r., przez Serwis Elektroniczna Biblioteka Pedagogiczna, badań ankietowych wynika, że wśród badanych form edukacyjnych realizowanych

przez biblioteki największym zainteresowaniem cieszą się lekcje biblioteczne. Drugą co do popularności formą są wystawy, które realizowały wszystkie biorące udział w ankiecie biblioteki pedagogiczne. Były to zarówno duże wystawy tematyczne, jak i mniejsze ekspozycje promujące placówki i ich zbiory [15]. Wystawy edukacyjne cieszą się więc dużym zainteresowaniem, są ważnym środkiem upowszechniania informacji, stają się przyczynkiem do spotkań i rozmów osób reprezentujących różne środowiska.

Biblioteki pedagogiczne w dobie cyfrowej rewolucji stopniowo rozwijają swoją obecność również w przestrzeni wirtualnej⁶. Aby aktywnie wspierać procesy edukacyjne poszukują i wdrażają nowe, atrakcyjne formy pracy. Chcąc świadomie funkcjonować w społeczeństwie wiedzy zmieniają swój wizerunek, tworzą własne strony internetowe, udostępniają elektroniczne katalogi, kursy e-learningowe, prowadzą blogi⁷ czy też profile na portalach społecznościowych⁸.

W artykule szczególną uwagę zwrócono na aspekt funkcjonowania wirtualnych wystaw, które stają się powszechnym elementem wielu bibliotecznych witryn internetowych, sprzyjając kreowaniu nowoczesnego wizerunku bibliotek. Autorka postanowiła dokonać wstępnego rozeznania zakresu, w jakim wykorzystywane są wirtualne wystawy w działalności edukacyjnej i kulturalnej bibliotek pedagogicznych.

Zagadnienie wirtualnych wystaw w polskiej literaturze bibliologicznej nie doczekało się jeszcze szerokiego ujęcia. Lukę tę częściowo wypełnia kilka opracowań [14; 16; 20], w których podjęta została m.in. próba zdefiniowania zjawiska. Ponadto poruszone zostały takie kwestie jak: typologia wystaw ze względu na tematykę, cechy formalne wystaw, estetyka, aspekty techniczne. Pomimo wzrostu zainteresowania bibliotek prezentacją wystaw w cyberprzestrzeni termin „wystawy wirtualnej” nie został niestety wprowadzony do niedawno wydanego *Podręcznego Słownika Bibliotekarza* [3]. W literaturze obcojęzycznej uwagę zwraca kilka publikacji samoistnych [np. 9] i artykułów anglojęzycznych [np. 5; 10] zamieszczanych na łamach czasopism naukowych i fachowych. Wspomniane materiały źródłowe zawierają często przegląd wystaw online oraz ocenę ich rzeczywistych zalet i wad. Z kolei z literatury francuskojęzycznej interesujący może okazać się, szczególnie dla bibliotekarzy, tekst France Gautier’a [6] poświęcony metodologii tworzenia wirtualnych wystaw w bibliotece.

Znaczenie ekspozycji w cyberprzestrzeni jest coraz bardziej doceniane. W krajach Unii Europejskiej już od kilku lat zauważalny jest dynamiczny wzrost wykorzystania

⁶ Temat bibliotek pedagogicznych w społeczeństwie informacyjnym podjęła m.in. Dagmara Roszkowska w pracy *Internauta jako użytkownik informacji w bibliotece pedagogicznej* [18]. Szersze rozważania nad samym funkcjonowaniem witryn polskich bibliotek pedagogicznych można odnaleźć w pracy Aagaty Walczak-Niewiadomskiej *Bazy i systemy edukacyjne polskich bibliotek pedagogicznych: nowa forma usług bibliotecznych* [19].

⁷ Swoje blogi posiadają m.in.: Biblioteka Pedagogiczna w Sulęcinie, Biblioteka Pedagogiczna w Dąbrowie Górniczej oraz Biblioteka Pedagogiczna w Przasnyszu.

⁸ Zagadnienie wykorzystania mediów społecznościowych przez biblioteki pedagogiczne omówiła Bogumiła Celer w referacie pt. *Wpływ portali społecznościowych na kreowanie nowoczesnego wizerunku bibliotek pedagogicznych* podczas konferencji: *Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej. Funkcje i wyzwania w XXI wieku*, Kraków, 16-17 maja 2011.

wirtualnych wystaw przez różne instytucje kultury. Potwierdzeniem tych słów jest opracowanie w 2012 r., w ramach unijnego projektu „E-infrastruktura i cyfrowe dziedzictwo kulturowe”, studium przypadku, które dotyczyło wirtualnych wystaw. Efektem dokonanej analizy jest poradnik tworzenia wirtualnych ekspozycji adresowany do kustoszy, historyków sztuki, archiwistów i bibliotekarzy [7].

Pojęcie „wystawy wirtualnej” na polskim gruncie bibliotekoznawczym nie jest do końca sprecyzowane, a jej definiowanie jest utrudnione ze względu na gwałtowne zmiany technologiczne⁹. Zaznaczyć należy, iż często zamiennie używa się także sformułowania „wystawa online”¹⁰. **Ekspozycją wirtualną** – jak pisze Agnieszka Wandel – można nazwać „prezentację w Internecie zdigitalizowanych dokumentów (głównie ikonograficznych) i towarzyszących im tekstów objaśniających, tworzoną przez instytucję w oparciu o własne zbiory. Funkcja bibliotecznych ekspozycji wirtualnych sprowadza się do udostępniania szerokiej publiczności rzadkich i cennych dóbr kultury dostępnych do tej pory tylko nielicznym w celach: dydaktycznych, pokazowych, informacyjnych i propagandowych” [20, s. 213].

Wystawy online bardzo często są odzwierciedleniem realnych wystaw odbywających się w bibliotekach, stanowiąc niejako ich przedłużenie. Należy jednak podkreślić, iż wystawy *sensu stricte* wirtualne zazwyczaj nie mają odpowiednika w świecie rzeczywistym i są projektowane wyłącznie w celu udostępnienia w Internecie. Twórcy wirtualnych wystaw wykorzystują najnowsze technologie informacyjne, na które składa się cały wachlarz wizualnych i audiowizualnych środków takich jak: obrazy, zdjęcia, grafika, video clipy, pliki dźwiękowe oraz dokumenty zdigitalizowane. Stosowane są różne formy prezentacji obiektów od dwuwymiarowych po bardziej zaawansowane formy w postaci modeli przestrzennych.

Zamieszczanie wystaw wirtualnych na stronach internetowych bibliotek przynosi wiele korzyści, wśród których wymienić należy:

- dotarcie do nieograniczonej liczby zwiedzających;
- nieograniczony czas ekspozycji;
- nieograniczona możliwość korzystania z jej zasobów;
- reklama ekspozycji tradycyjnej;
- poszerzenie i ugruntowanie wiadomości uzyskanych podczas zwiedzania wystawy tradycyjnej;
- możliwość zaprezentowania wystawy osobom, które nie mogą zwiedzić ekspozycji tradycyjnej (np. osoby niepełnosprawne, osoby mieszkające w innym rejonie)¹¹.

⁹ Por. próbę zdefiniowania innych nowych mediów np. blogów przez Emanuela Kulczyckiego [13].

¹⁰ W języku potocznym wystawy wirtualne określane są również mianem ekspozycji internetowych.

¹¹ Charakterystykę zalet tworzenia wirtualnych wystaw przyjmuję za: Małgorzatą Musiał, Sabiną Olszyk i Ewą Szaflarską [17].

Polskie biblioteczne wystawy wirtualne są rozproszone tzn. nie posiadają jednej platformy, która ułatwiałaby ich wyszukiwanie i przeglądanie¹². Warto zauważyć, iż ciekawym rozwiązaniem w tym zakresie jest serwis o zasięgu międzynarodowym i wielojęzycznym Library and Archival Exhibitions on the Web¹³. Platforma prowadzona jest przez Smithsonian Institution Libraries w Waszyngtonie, zawiera bazę dostępnych online wystaw utworzonych zwłaszcza przez instytucje niekomercyjne, jak biblioteki czy archiwa. Z polskich instytucji swoje wystawy zamieściły w tym serwisie Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej (5 wystaw), Biblioteka Jagiellońska (2 wystawy) i Biblioteka Narodowa (1 wystawę).

Podstawą do przeprowadzenia przez autorkę wstępnej analizy wykorzystania wirtualnych wystaw w działalności polskich bibliotek pedagogicznych była lista dostępnych witryn internetowych tego typu bibliotek umieszczona na stronie EBIB w zakładce „Biblioteki”¹⁴. Z przeglądu stron internetowych wynika, iż inicjatywy tworzenia wystaw wirtualnych, wprawdzie nieśmiało, ale są podejmowane także w bibliotekach pedagogicznych. Na stronach internetowych omawianych bibliotek odnaleźć można często dokumentację z wystaw realnych zaprezentowanych w budynkach bibliotek, nie można jednak nazwać ich wystawami wirtualnymi w ścisłym tego słowa znaczeniu. Charakteryzują się one niewielką ilością pokazywanego materiału oraz mało atrakcyjną szatą graficzną. Większość z nich stanowi skrócone wersje wystaw tradycyjnych. Podkreślić jednak należy, iż w ten sposób wpisują się niejako w kulturę konwergencji czyli nieustannego przenikania się starych i nowych mediów.

Rzadko zdarza się, aby informacje o dostępnych wystawach bibliotecznych zamieszczane były w odrębnej podstronie nazwanej np. „Wystawy”. Zazwyczaj informacja taka znajduje się w „Aktualnościach” lub „Galerii”. Utrudnia to znacznie szybki dostęp do ekspozycji. Odrębną zakładkę poświęconą wystawom utworzyło na swoich stronach zaledwie kilka bibliotek pedagogicznych¹⁵. W większości są to skromne ekspozycje, składające się zazwyczaj z krótkiego tekstu i kilku lub kilkunastu fotografii. Na ich tle wyróżnia się Warmińsko--Mazurska Biblioteka Pedagogiczna w Olsztynie, która utworzyła podstronę „Galeria Bakałarz”¹⁶. W tzw. *Bakałarzu* prezentowane są przede wszystkim osiągnięcia artystyczne nauczycieli, ich pozazawodowe pasje i zainteresowania.

¹² Inicjatywa utworzenia zakładki na stronie internetowej SBP pt. „Wystawy”, która umożliwiłaby bibliotekom zamieszczanie linków do własnych wystaw została zasygnalizowana podczas konferencji *Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej. Funkcje i wyzwania w XXI wieku*, Kraków, 16-17 maja 2011. Niestety do tej pory nie doczekaliśmy się realizacji pomysłu.

¹³ <http://www.sil.si.edu/SILPublications/Online-Exhibitions>. Stan z dnia 28.01.2013.

¹⁴ <http://www.ebib.info/baza-bibliotek>. Stan z dnia 17.01.2013.

¹⁵ M.in. Biblioteka Pedagogiczna Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku, Biblioteka Pedagogiczna w Białej Podlaskiej, Biblioteka Pedagogiczna w Głogowie, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Rybniku, PBP Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Warmińsko-Mazurska Biblioteka Pedagogiczna w Olsztynie.

¹⁶ Galeria Bakałarz istnieje już 20 lat. Jej założycielem i wieloletnim kustoszem był Zbigniew Ślesiński – kreator oraz spiritus movens artystycznej bakałarskiej działalności.

Swoje prace wystawiają także znani twórcy, nie zawsze związani ze środowiskiem oświatowym. Ponadto wystawiany jest dorobek szkół lub innych placówek oświatowych, które mogą poszczycić się znaczącymi osiągnięciami wychowanków i nauczycieli. Od momentu powstania galerii zamieszczono w niej około 150 wystaw tradycyjnych, spośród których większość to ekspozycje indywidualne (malarstwo, rzeźba, haft, tkactwo, grafika, fotografia). W internetowej *Galerii Bakalarz* prezentowane są ekspozycje podzielone na trzy kategorie: wystawy artystyczne, wystawy twórczych szkół i wystawy edukacyjne. Trudno jednak nazwać je wystawami *stricto* wirtualnymi, gdyż z reguły zawierają jedynie krótki opis ekspozycji i fotorelacje. Szczególnie ciekawe ze względu na tematykę, sposób prezentacji oraz aspekty estetyczne są wystawy edukacyjne dostępne w *Bakalarzu*. Kilka z nich utworzono formie plików PowerPoint i zamieszczono na stronie Biblioteki za pomocą serwisu Slideshare¹⁷.

Rysunek 1. Przykładowe wirtualne wystawy z *Galerii Bakalarz* Warmińsko-Mazurskiej Biblioteki Pedagogicznej w Olsztynie

Źródło: http://www.wmbp.olsztyn.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=154%3Awysedu&catid=30&Itemid=204.

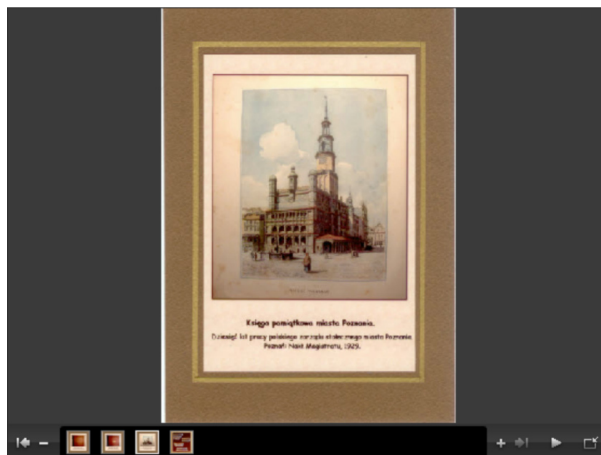
Obszerniejszą wirtualną dokumentację wystaw tradycyjnych prowadzą dwie kolejne biblioteki, mianowicie Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku oraz Biblioteka Pedagogiczna Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku. Gdańska księżnica rejestruje wirtualnie wystawy z lat 2004-2013, często wykorzystując do prezentacji fotografii Web Album Generator, czyli bezpłatny program do generowania internetowych albumów ze zdjęciami. Natomiast biblioteka we Włocławku zamieściła na domowej witrynie

¹⁷ Slideshare jest serwisem społecznościowym zawierającym prezentacje multimedialne. Mogą one występować w formie plików PowerPoint, PDF lub OpenOffice.

w podstronie „Wystawy” wykaz 34 ekspozycji. Zazwyczaj jednak po kliknięciu na aktywny link wystawy otwiera się jedynie okno zawierające tytułową planszę lub kilka fotografii gablot czy też eksponatów. Wyjątkiem są wystawy utworzone za pomocą programu Acrobat Reader, tj.: *Jak pomóc dziecku z dysleksją?* – wystawa zorganizowana w ramach Europejskiego Tygodnia Świadomości Dysleksji; *Nowości z zakresu problematyki współczesnej młodzieży*; *Janusz Korczak, pisarz, lekarz, wychowawca, myśliciel – wielki przyjaciel dzieci. Ze zbiorów Biblioteki Pedagogicznej KPCEN we Włocławku*; *Wystawa prac uczestników pleneru malarskiego w Leśnictwie Lipiny*; *Wystawa z okazji Roku Historii Najnowszej*.

Na uwagę zasługuje także prezentacja multimedialna zamieszczona na stronie Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Zielonej Górze zatytułowana *Cymelia PBW*. Ekspozycja spełnia wymogi wirtualnej wystawy, podane we wcześniej cytowanej definicji A. Wandel, czyli zawiera zeskanowane okładki lub fragmenty cennych książek i towarzyszący im tekst objaśniający. Prezentuje ciekawy i bogaty zbiór cennych książek z XVIII i XIX oraz początku XX w. Zabytkowe książki stanowią wartościowy księgozbiór, który – jak czytamy w tekście wprowadzającym do obejrzenia prezentacji – „służy czytelnikom, umożliwiając im poznanie dziedzictwa europejskiego, narodowego i regionalnego”.

Rysunek 2. Prezentacja wirtualna *Cymelia PBW* w Zielonej Górze

Źródło: <http://www.pbw.zgora.pl/pbw/page87.html>.

Analizując obecność wystaw wirtualnych w bibliotekach pedagogicznych nie można pominąć ekspozycji dostępnych na witrynie Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu. Internetowe wystawy kaliskiej biblioteki zbudowane zostały za pomocą platformy Wix [19], pozwalającej każdemu (bez posiadania wiedzy na temat programowania lub grafiki komputerowej) stworzyć witryny HTML5 i Flash za pomocą

łatwych w edycji szablonów i prostego edytora typu drag&drop¹⁸. Biblioteka utworzyła na swojej stronie dział „Wystawy”, w którym czytelnik ma dostęp do 8 prezentacji. Każda z nich zawiera menu i kilka podstron. Wystawy odznaczają się ciekawą szatą graficzną i przejrzystością. Większość stanowi odzwierciedlenie ekspozycji, które realnie odbyły się w Bibliotece. Jedynie wystawa *Zbiory Specjalne Książnicy Pedagogicznej w Kaliszu* została zaprojektowana wyłącznie w celu udostępnienia w Internecie. Z reguły opatrzone są krótkim komunikatem tekstowym obejmującym tytuł, miejsce, czas trwania ekspozycji i wyjaśnienie idei całej wystawy. Natomiast obszerny tekst uzupełniony fotografiami zawiera jubileuszowa wystawa *60 lat Biblioteki Pedagogicznej w Kaliszu 1949-2009*.

Rysunek 3. Przykładowe wirtualne wystawy Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu

Źródło: <http://bhana9.wix.com/kalisz-teatralny>; <http://bhana9.wix.com/jubileusz-kp>.

¹⁸ Przeciągnij i upuść (ang. *drag and drop*) to jedno z udogodnień oferowanych przez menedżery okien graficznych interfejsów użytkownika. Polega ono na umożliwieniu użytkownikowi wykonywania określonych operacji na dwóch różnych obiektach za pomocą pojedynczego ruchu myszą komputerową. Zob. http://pl.wikipedia.org/wiki/Przeci%C4%85gnij_i_upu%C5%9B%C4%87. Stan z dnia 19.01.2013.

Wystawą *sensu stricte* wirtualną, spełniającą wymogi wcześniej przywołanej definicji jest ekspozycja *Z mediami przez wieki* zamieszczona na stronie Biblioteki Pedagogicznej Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku. Powstała jako uzupełnienie ekspozycji tradycyjnej należącej do cyklu działań edukacyjnych wspierających realizację edukacji czytelnicznej i medialnej. Przedstawiała najważniejsze wydarzenia w historii mediów – pisma, książki, prasy, dźwięku, radia, telewizji, komputera. Zwiedzanie wystawy tradycyjnej poprzedzały zajęcia biblioteczne uwzględniające poziom nauczania odbiorców. Powstały trzy scenariusze zajęć: *Od książki do Internetu* (dla szkół podstawowych), *Formy komunikatów medialnych* (dla gimnazjów) oraz *Tradycyjne i nowoczesne źródła informacji* (dla szkół ponadgimnazjalnych). Do każdego tematu bibliotekarze przygotowali prezentację multimedialną, która o nowe treści wzbogacała udostępnione na wystawie tradycyjnej materiały. Duże zainteresowanie lekcjami i wystawą skłoniło bibliotekarzy do kontynuacji działań w przestrzeni wirtualnej. Ekspozyty zamieszczone na wystawie zostały sfotografowane, ponadto w Internecie wyszukano ciekawe dokumenty elektroniczne, opracowano krótkie teksty o historii mediów i przygotowano zestawienie bibliograficzne literatury dostępnej w zbiorach Biblioteki. Tak przygotowany materiał umieszczono na stronie internetowej tworząc ciekawą wystawę wirtualną [2]. Na uwagę zasługuje także realizacja techniczna wystawy, a zwłaszcza wykorzystanie hiperłączy ułatwiających nawigację. Wystawa może służyć nauczycielom bibliotekarzom jako pomoc metodyczna, do przeprowadzania zajęć o mediach.

Rysunek 4. Wystawa wirtualna *Z mediami przez wieki*
Biblioteki Pedagogicznej Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku

Źródło: <http://biblioteka.bialystok.edu.pl/cms/?q=node/290>.

Futurystyczni autorzy literatury i filmów przepowiadają, że prawdopodobnie „wirtualna rzeczywistość” stanie się istotniejsza dla ludzi niż rzeczywistość realna. Czy tak będzie czy nie, trudno dziś rozstrzygnąć. Niezaprzeczalny jest jednak fakt, że wystawiennictwo cybernetyczne nabiera coraz większego impetu [11]. „Nowe technologie – pisał Umberto Eco – są faktem i nie ma od tego odwrotu” [4, s. 538-539].

Z przeprowadzonej analizy wynika, iż biblioteki pedagogiczne nie wykorzystują w pełni narzędzia internetowego jakim jest wirtualna wystawa. Przywołane przykłady pokazują jednak, że w niedalekiej przyszłości wystawy online mogą stać się znaczącą alternatywą także dla tradycyjnych wystaw organizowanych w murach bibliotek pedagogicznych. Rozwiązanie problemu wydaje się nie być skomplikowane, wymaga jedynie większego zaangażowania bibliotekarzy, których umiejętności bardzo często wykraczają daleko poza te niezbędne w codziennej pracy [14, s. 310]. Wystawy wirtualne powinny zacząć funkcjonować w bibliotekach pedagogicznych na zasadzie pewnego eksperymentu, który z pewnością wpłynąłby na kreowanie pozytywnego wizerunku w społeczności internetowej, wzbogacenie oferty edukacyjnej skierowanej do różnych kategorii odbiorców-internautów i upowszechnienie w bibliotekach stosowania nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych. W świetle badań mówiących, że im więcej razy internauci odwiedzają daną stronę internetową, tym chętniej i częściej przychodzą do lokalu biblioteki w świecie rzeczywistym [8], unowocześnianie wirtualnych witryn staje się bardzo istotne. Strona internetowa, która może w wielu przypadkach stanowić pierwszą styczność użytkownika z biblioteką musi więc być kuszącą propozycją. Wystawy online są jednym z ciekawych pomysłów na uatrakcyjnienie bibliotecznych serwisów, zachęcających użytkowników do bezpośrednich odwiedzin. Niewątpliwie otwierają nową przestrzeń dla działalności edukacyjnej i kulturalnej bibliotek pedagogicznych.

Bibliografia

1. BORYCZKA Bożena. Wix – to całkiem proste! *Biblioteka w Szkole*. 2013, nr 2, s. 12-15. ISSN 0867-5600.
2. BUDROWSKA Wiesława. Działania edukacyjne w bibliotekach pedagogicznych. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2009, nr 6. Tryb dostępu: <http://www.nowyebib.info/2009/106/a.php?budrowska>. Stan z dnia 27.01.2013.
3. CZAPNIK Grzegorz, GRUSZKA Zbigniew, TADEUSIEWICZ Hanna (oprac.). *Podręczny słownik bibliotekarza*, Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2011. ISBN 978-83-61464-39-6.
4. ECO Umberto. Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki. In HOPFINGER Maryla (red.). *Nowe media w komunikacji społecznej w XX wieku*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2005, s. 537-544. ISBN 83-88164-89-9
5. FOO Schubert. Online Virtual Exhibitions: Concepts and Design Considerations. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology* [Dokument elektroniczny]. 2008, t. 28, nr 4, s. 22-34. Tryb dostępu: <http://publications.drdo.gov.in/gsdli/collect/dbit/index/assoc/HASH01e4.dir/dbit2804022.pdf>. Stan z dnia 27.01.2013.
6. GAUTIER France. *Concevoir une exposition virtuelle en bibliothèque: enjeux et méthodologie* [Dokument elektroniczny] 2002. Tryb dostępu: <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/document-667>. Stan z dnia 27.01.2013.

7. *Handbook on virtual exhibitions and virtual performances version 1.0* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.digitalmeetsculture.net/article/handbook-on-virtual-exhibitions-and-virtual-performances>. Stan z dnia 27.01.2013.
8. *InterConnections: The IMLS National Study on the Use of Libraries, Museums and the Internet* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://interconnectionsreport.org/reports/ConclusionsFullRptB.pdf>. Stan z dnia 14.01.2013.
9. KALFATOVIC Martin R. *Creating a Winning Online Exhibition: A Guide for Libraries, Archives, and Museums*. Chicago-London: American Library Association, 2002. ISBN 0-8389-0817-9.
10. KHOON Leong Chee, RAMAIAH Chennupati K. An Overview of Online Exhibitions. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology* [Dokument elektroniczny]. 2008, t. 28, nr 4, s. 7-21. Tryb dostępu: <http://eprints.rclis.org/15116/1/101>. Stan z dnia 27.01.2013.
11. KIERUS Włodek. *Internet jako nowa przestrzeń wystawiennicza* [Dokument elektroniczny]. Warszawa, 2004, s. 41. Tryb dostępu: http://www.korex.net.pl/artukuly_o_fotografii/kierus.pdf. Stan z dnia 14.01.2013.
12. KORZEŃ Agnieszka. Interaktywne narzędzia internetowe w promocji wizerunku bibliotek publicznych. *Zagadnienia Informatyki Naukowej*. 2009, nr 1, s. 53-70. ISSN 0324-8194.
13. KULCZYCKI Emanuel. Blogi i serwisy naukowe. Komunikacja naukowa w kulturze konwergencji. In SÓJKOWSKA Iwona (red.) *Materiały konferencyjne EBIB nr 22* [Dokument elektroniczny]. Toruń: Stowarzyszenie EBIB, 2012, s. 1-24. Tryb dostępu: <http://ekulczycki.pl/wp-content/uploads/2012/05/Blogi-i-serwisy-naukowe.pdf>. Stan z dnia 27.01.2013.
14. LUBCZYŃSKA Aleksandra. *Wystawy wirtualne – nowoczesna forma prezentacji biblioteki i jej zbiorów*. In WROCŁAWSKA Maria, JERZYK Justyna (red.). *Stare i nowe w bibliotece: współpraca czy konkurencja: konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego: materiały konferencyjne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, s. 301-310. ISBN 978-83-7525-413-6.
15. MIECZKOWSKA Elżbieta. *Edukacyjne funkcje bibliotek pedagogicznych: szanse i zagrożenia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=15%3Ainformacja-pedagogiczna&Itemid=1115&limitstart=20. Stan z dnia 27.01.2013.
16. MURZYNOWSKA Danuta, POTĘGA Joanna. Nie tylko biblioteka cyfrowa... – rzecz o bibliotecznych wystawach wirtualnych. *Elektroniczny Biuletyn Informatyczny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2006, nr 11, Tryb dostępu: http://www.ebib.info/2006/81/a.php?murzynowska_potega. Stan z dnia 25.01.2013.
17. MUSIAŁ Małgorzata, OLSZYK Sabina, SZAFLARSKA Ewa. *A wszystko zaczęło się od Einsteina... Wystawy wirtualne w Bibliotece Głównej AGH* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.ptin.org.pl/konferencje/9forum/repoz/musial_olszyk_szaflarska.pdf. Stan z dnia 27.01.2013.
18. ROSZKOWSKA Dagmara. Internauta jako użytkownik informacji w bibliotece pedagogicznej. In WAŃKA Danuta. (red.). *Biblioteki pedagogiczne wobec wyzwań współczesnej oświaty: materiały konferencji naukowej, Kalisz 11-12 maja 2006*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2008, s. 107-116. ISBN 978-83-85638-80-6.

19. WALCZAK-NIEWIADOMSKA Agata. Bazy i systemy edukacyjne polskich bibliotek pedagogicznych: nowa forma usług bibliotecznych. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum – Szkoły Wyższej, 2008, s. 171-182. ISBN 978-83-61079-01-9.
20. WANDEL Agnieszka. Wystawy wirtualne – nowa forma popularyzacji książki i bibliotek (na przykładzie stron www bibliotek francuskich). In KOMZA Małgorzata (red.). *Oblicza kultury książki: prace i studia z bibliologii i informacji naukowej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005, s. 211-225. ISBN 83-229-2546-8.

Koncepcja biblioteki jako „trzeciego miejsca” w kontekście potrzeb osób starszych

Słowa kluczowe: „trzecie miejsce”, ludzie starsi, oferta usługowa biblioteki

Abstrakt: Koncepcja biblioteki jako „trzeciego miejsca” – przestrzeni dla nieformalnego życia publicznego – w którym chętnie się przebywa, spędza czas wspólnie z innymi, zyskuje w Polsce coraz więcej zwolenników. Znajduje ona odzwierciedlenie w rozwiązaniach architektonicznych nowych i modernizowanych budynków bibliotecznych. Pojawiają się w nich sale konferencyjne, multimedialne, centra dydaktyczne, galerie, księgarnie, bary kawowe, miejsca do odpoczynku. Biblioteki, zapewniając wygodne miejsca do nauki, pracy, wielu form aktywności, ale też i odpoczynku, kierują do swoich użytkowników ofertę różnego rodzaju działań. Celem artykułu jest analiza podejmowanych przez biblioteki publiczne inicjatyw na rzecz osób starszych i próba odpowiedzi na pytanie, czy biblioteka może być „trzecim miejscem” dla seniora?

Keywords: “third place”, older people, library service offer

Abstract: Concept of a library as a “third place” – a space for informal public life – in which people are happy to spend time together with other, gains in Poland more and more supporters. There it is reflected in the architectural solutions of new and improved library buildings. They feature meeting rooms, multi-media, educational centers, galleries, bookstores, coffee shops, a place to rest. Libraries, providing a comfortable places to study, work and many other forms of activity, they offer different kinds of activities to the readers. This article aims to analyze undertaken by public libraries initiatives for the elderly and attempt to answer the question of whether the library can be a “third place” for seniors?

Postrzeganie biblioteki jako „trzeciego miejsca”, nawiązujące do koncepcji sformułowanej w latach osiemdziesiątych XX w. przez amerykańskiego socjologa Raya Oldenburga [24] zyskuje w Polsce coraz więcej zwolenników. Świadczą o tym: tematyka organizowanych konferencji, szkolenia dla bibliotekarzy¹⁹, programy kształcenia uniwersyteckiego, a także publikacje w literaturze naukowej i czasopismach fachowych.

¹⁹ M. in. *Biblioteka jako trzecie miejsce. Międzynarodowa Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego* (2011 r.); *Seminarium dla bibliotekarzy zorganizowane w Bibliotece Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie* (2011 r.); *Biblioteka jako trzecie miejsce. Konferencja dla bibliotekarzy zorganizowana przez Bibliotekę Pedagogiczną w Skierniewicach*; *Biblioteka jako trzecie miejsce. III Regionalna Konferencja Programu Rozwoju Bibliotek* (Opole 2012 r.).

Teoria Raya Oldenburga odnosiła się do specyficznej sytuacji w Stanach Zjednoczonych, gdzie na skutek industrializacji i rozwoju przedmieść doszło do zmniejszenia liczby sąsiedzkich kontaktów, co wpłynęło negatywnie na społeczności lokalne [24, s. 8-13].

„Trzecie miejsce” – w odróżnieniu od „pierwszego”, czyli domu (najważniejszego ze wszystkich) i „drugiego”, czyli pracy, które motywuje do rozwoju, nadaje sens życiu i wpływa na poprawę jego jakości [24, s. 16] – to przestrzeń publiczna, miejsce regularnych, nieformalnych i dobrowolnych spotkań, miejsce, w którym rozmawia się, wyraża opinie, dzieli poglądami, a wszystko to odbywa się w niezobowiązującej, przyjaznej atmosferze. Jednym z wyróżników „trzeciego miejsca” jest jego neutralność. Tutaj nikt nie pełni roli gospodarza, a wszyscy czują się dobrze, jak w domu [24, s. 22]. To swoisty „dom, z dala od domu” [24, s. 38-39].

Ray Oldenburg utożsamiał „trzecie miejsce” z barami, kawiarniami, księgarniami, salonami fryzjerskimi, salonami piękności i innymi miejscami zlokalizowanymi w centralnych punktach osiedli mieszkalnych. Obecnie, coraz częściej wskazuje się, że również i inne instytucje, w których spędza się wolny czas i prowadzi życie towarzyskie, mogą pełnić funkcję „trzeciego miejsca”. Doskonale w tę ideę wpisują się biblioteki publiczne.

Zgodnie z wytycznymi IFLA/UNESCO [15] głównymi celami bibliotek publicznych są: „udostępnianie zasobów i świadczenie usług (różnorodnymi metodami i środkami), służących zaspokojeniu potrzeb jednostki i grup w zakresie edukacji, informacji i rozwoju osobistego, włączając w to rekreację i czas wolny. Odgrywają one ważną rolę w rozwoju i funkcjonowaniu społeczeństwa demokratycznego poprzez oferowanie jednostce dostępu do szerokiej i różnorodnej wiedzy, myśli, opinii” [15, s. 19]. IFLA/UNESCO wskazują, że biblioteki publiczne „odgrywają ważną rolę jako teren publiczny i miejsce spotkań. Jest to szczególnie ważne w środowiskach, gdzie istnieje niewiele tego typu miejsc” [15, s. 25]. Biblioteka publiczna określana jest mianem „salonu społeczności”. Wykorzystanie bibliotek w celach edukacyjnych, kulturalnych, rozrywkowych „sprzyja nawiązywaniu kontaktów nieformalnych pomiędzy członkami społeczności. Korzystanie z biblioteki publicznej może być pozytywnym doświadczeniem społecznym” [15, s. 25].

Na korzyść bibliotek publicznych jako „trzeciego miejsca” przemawiają: ich lokalizacja (zwykle w pobliżu innych ośrodków działalności środowiskowej), demokratyczny charakter (są dostępne dla wszystkich, bez względu na wiek, wykształcenie, poglądy polityczne itp.) oraz fakt, że korzystanie z nich jest bezpłatne²⁰.

Biblioteki publiczne w Polsce świadome przemian kulturalnych, społecznych, ekonomicznych i technologicznych zachodzących w społeczeństwie, starają się dostosować do tych zmian poprzez rozszerzanie i wzbogacanie oferty świadczonych usług. Podejmują różnego rodzaju działania skierowane do różnych grup użytkowników.

²⁰ Poza pewnymi kosztami, które czytelnicy muszą ponieść, związanymi np. z wyrobieniem karty bibliotecznej, usługami kserograficznymi, opłatami za przetrzymanie wypożyczonych materiałów itp.

Od połowy ostatniego dziesięciolecia obserwuje się coraz większe zainteresowanie działalnością bibliotek publicznych ze strony osób starszych [9, s. 16-17]²¹. Jest to wynikiem zarówno procesu starzenia się społeczeństwa – wydłużenia przeciętnej długości życia, jak i coraz bardziej uświadamianej potrzeby aktualizacji wiedzy, zdobywania nowych umiejętności, związanych z pojawieniem się nowych narzędzi, technologii, materiałów.

Seniorzy to szczególna kategoria użytkowników, ponieważ starość jest fazą życia najbardziej zróżnicowaną, nie podlegającą regułom, zależy bowiem od poprzednich faz życia – dzieciństwa, młodości i starości, a te bywają odmienne w przypadku różnych osób. Ludzie starzeją się na wiele sposobów, dlatego trudno ustalić wyraźne granice w cyklu ludzkiego życia. Według Światowej Organizacji Zdrowia starość rozpoczyna się w 60 roku życia i dzieli się na etapy: 60-75 rok życia, 75-90 oraz 90 i powyżej [28, s. 88].

Zmiany biologiczne związane ze starzeniem się i starością pozostają w ścisłym związku ze zmianami psychologicznymi i społecznymi. Subiektywna ocena tych zmian wpływa na obraz samego siebie, postawę w stosunku do otoczenia, a w rezultacie na sposób społecznego funkcjonowania osoby starej [28, s. 89]. Starość powoduje wiele strat i dolegliwości, wzbudzając silne negatywne emocje. Do najdotkliwszych strat można zaliczyć utratę zdrowia, kondycji i atrakcyjności fizycznej, utratę bliskich, pozycji społecznej i poczucia przynależności [28, s. 90]. Starość objawia się różnego rodzaju ubytkami w fizycznym i psychicznym funkcjonowaniu. Narządy sensoryczne stają się mniej sprawne, w mózgu następują stopniowe zmiany, które powodują problemy z pamięcią i w sprawności myślenia. Konsekwencją utraty bliskich może być bierność, apatia, poczucie osamotnienia, trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu nowych relacji interpersonalnych. Ograniczone kontakty społeczne wynikają także z zakończenia pracy zawodowej. Konsekwencjami przejścia na emeryturę są utrata prestiżu, wzrost poczucia bezużyteczności, ograniczone kontakty z innymi, konieczność zagospodarowania czasu wolnego, a zarazem pogorszenie sytuacji materialnej [28, s. 91].

W odniesieniu do seniorów dają się zauważyć dwie postawy. Jedna – charakterystyczna dla myślenia potocznego, ludzi młodych, osób aktywnych społecznie i zawodowo – posługuje się stereotypem starości, który daje negatywny obraz tej fazy życia [29, s. 146]. Utożsamia ona człowieka starego z osobnikiem podatnym na choroby, konserwatywnym, wymagającym od otoczenia spełniania jego zachcianek, domagającego się określonych wygód i ciągle pouczającego młodszych od siebie. Kierowanie się w ocenie ludzi starych tą postawą powoduje upowszechnianie się w społeczeństwie braku wiary w jakiegokolwiek możliwości rozwojowe seniorów. Druga postawa,

²¹ W 2010 r. w bibliotekach publicznych było zarejestrowanych 461 806 czytelników powyżej 60 roku życia, a w 2011 r. 505 109. Dane pochodzą z rocznika *Biblioteki publiczne w liczbach* – zestawień zbiorczych o stanie bibliotek publicznych opracowanych przez Pracownię Bibliotekoznawstwa Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej na podstawie danych GUS, dostępnych na stronie Biblioteki Narodowej. Tryb dostępu: <http://www.bn.org.pl/zasoby-cyfrowe-i-linki/elektroniczne-publicacje-bn/biblioteki-publiczne-w-liczbach>. Stan z dnia 10.02.2013.

reprezentowana przez andragogów i gerontologów, wskazuje na możliwości rozwojowe człowieka w ciągu całego życia, a starość postrzega w kategoriach zadań rozwojowych [29, s. 146]. Zwolennicy tego podejścia, którzy dostrzegają możliwości rozwoju człowieka starego, podkreślają, że nie należy eksponować wyłącznie zmian nieuniknionych, ale skupić się na zmianach pozytywnych i odkrywać kierunki rozwoju w okresie starości. Wskaźnikami rozwoju człowieka starego powinny być: budowanie pozytywnego obrazu samego siebie; elementy profilaktyki starzenia się; utrzymanie funkcji i zdolności poznawczych („gimnastyka mózgu”); uczenie się, aktualizowanie kompetencji życiowych; zainteresowanie życiem wewnętrznym budujące własną mądrość życiową oraz poszukiwanie nowych dróg aktywności [29, s. 148].

Potencjał tkwiący w seniorach dostrzegają biblioteki publiczne, które od lat działają na rzecz osób starszych. Początkowo były to działania sporadyczne, okazjonalne, które w ostatnich latach przybrały charakter stały, cykliczny. Seniorzy mogą korzystać ze zbiorów bibliotek na miejscu, w czytelni lub wypożyczać je do domu. Niektóre z placówek oferują usługę „książka na telefon”. Po złożonym przez telefon zamówieniu, zbiory dostarczane są do miejsca zamieszkania, przez bibliotekarzy, wolontariuszy lub siostry PCK. Usługa ta bywa określana jako „książka do domu”, „książka na sygnał”, „z książką do potrzebujących”. Do zbiorów cieszących się dużym zainteresowaniem wśród osób starszych należą książki drukowane „dużą czcionką” oraz tzw. książka mówiona w postaci kaset magnetofonowych. Seniorzy zachęceni są również do korzystania z nowszych wersji audiobooków na płytach CD, zapisanych w formacie mp3 oraz odtwarzanych w czytnikach PC.

Biblioteki publiczne dbając o wizerunek miejsca otwartego i przyjaznego ludziom starym, próbują jednocześnie zerwać z występującym jeszcze w pewnych środowiskach stereotypem biblioteki, w której można tylko i wyłącznie wypożyczać książki. Organizują spotkania Dyskusyjnych Klubów Książki, kursy komputerowe, warsztaty edukacyjne i prozdrowotne, spotkania z pisarzami, aktorami, artystami, lektoraty języków obcych, konkursy twórczości, konkursy recytatorskie, pokazy filmów, koncerty muzyczne i wiele innych. Celem tych działań jest aktywizacja osób starszych, przygotowanie do samodzielnego uczestnictwa w imprezach kulturalnych a także do ich współrealizacji.

Przykładem biblioteki, która łącząc tradycję z nowoczesnością pokazuje, że seniorzy mogą nadal się uczyć, poznawać nowe technologie, być aktywnymi uczestnikami atrakcyjnych zdarzeń i usług jest Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu [26, s. 11]. W 2007 r. Biblioteka przystąpiła do konkursu ogłoszonego przez UPC Polska na realizację projektu „Akademia e-Seniora”, założeniem którego była szeroko zakrojona edukacja komputerowa i internetowa, ułatwienie seniorom życia poprzez dostęp do praktycznych informacji, umożliwienie kontaktu z bliskimi i ze światem [18]. Inicjatywą umożliwiającą seniorom pogłębianie znajomości obsługi komputera i Internetu są Kluby e-Seniora, działające w każdej filii posiadającej więcej niż dwa stanowiska komputerowe dla czytelników. Seniorzy mogą organizować w nich spotkania i naukę w ramach własnej samopomocy, pomocy bibliotekarza lub doskonalić umiejętności pod kierunkiem wolontariuszy – absolwentów kursów komputerowych i gimnazjalistów. Biblioteka uwzględniając potrzeby

seniorów utworzyła na swojej stronie www zakładkę z aktualną ofertą imprez i zajęć oraz propozycją interesujących lektur, jak np. utwory literatury pięknej, których bohaterami są osoby starsze, publikacje z zakresu psychologii społecznej, kosmologii, makijażu i urody. Można tutaj znaleźć również adresy stron internetowych przyjaznych seniorom oraz europejskich federacji i organizacji działających na rzecz ludzi starszych [23].

Godnym odnotowania działaniem Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu jest międzypokoleniowy projekt „Ziomal spotyka dziadka”, który zachęca do podejmowania inicjatyw na rzecz innych grup wiekowych, przełamywania barier, budowania wzajemnego zrozumienia dla grup w różnym wieku oraz współpracy z dziećmi i młodzieżą [19, s. 126-127]. Międzypokoleniowe spotkania na Gadu-Gadu, podczas lekcji bibliotecznych, warsztatów, kursów, czy prezentacji zaowocowały wypracowaniem twórczej i zaangażowanej postawy wobec siebie nawzajem [18].

Inną inicjatywą służącą integracji pokoleń i osób o różnym stopniu niepełnosprawności jest działający od 2009 r. przy Filii nr 23 „Teatr Wśród Książek”, stworzony przez wrocławskiego aktora Tomasza Kwietko-Bębnowskiego. Teatr przygotowuje przedstawienia, programy okolicznościowe na festyny osiedlowe, sięga po twórczość polskich poetów, dziś już nieco zapomnianych. Prezentuje się wrocławskiej publiczności, ma swoją stałą widownię, która chętnie się spotyka i przychodzi do Biblioteki [23]. Teatr występuje też na szerszym forum, poza Wrocławiem. Dla seniorów biorących udział w jego przedstawieniach jest okazją do zaprezentowania swoich możliwości, rozwijania talentów aktorskich, recytatorskich, sposobem na czynne spędzanie czasu wolnego. Przynosi też ogromną satysfakcję, ponieważ występy dostarczają dużo radości widzom.

Co roku, we wrześniu bibliotekarze Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu organizują zainteresowanym seniorom wyjścia na prelekcje i pokazy w ramach Dolnośląskiego Festiwalu Nauki. Seniorzy zapoznają się z osiągnięciami współczesnej nauki, oswajają z nowymi pojęciami i terminami, dzięki czemu udaje się zmniejszyć ich lęk przed tym, co nieznanne.

Na uwagę zasługuje również fakt, że nowootwarte i zmodernizowane filie Biblioteki mieszczą się na parterze, w otwartej przestrzeni, oferują dogodny podjazd, bez bariery schodów i krętych korytarzy, co sprzyja i zachęca do wizyt. Aranżacją wewnątrz zajmują się profesjonaliści. W wielu filiach zrezygnowano z tradycyjnej czytelni na rzecz kącików do pracy, wygodnych kanap i foteli. Meble zaprojektowane zostały specjalnie na potrzeby konkretnych placówek i dostosowane do przestrzeni, w której się znajdują.

Zbiory oraz propozycje usług bibliotecznych i działań na rzecz osób starszych Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu stara się budować w taki sposób, aby ich różnorodność zachęcała seniorów do odwiedzin Biblioteki, by stała się dla nich miejscem spędzania czasu wolnego, rozwijania własnych zainteresowań a także źródłem wielu cennych informacji, wiedzy i doświadczeń.

Wrocławskie Centrum Seniora, doceniając starania Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu nastawione na edukację i rozwijanie zainteresowań osób starszych,

przyznało tej placówce, a także Dolnośląskiej Bibliotece Publicznej im. T. Mikulskiego we Wrocławiu certyfikat „Miejsca Przyjaznego Seniorom” [31].

Dolnośląska Biblioteka Publiczna od 2008 r. prowadzi systematyczne działania skierowane do osób starszych. Obecność tej grupy wiekowej w Bibliotece wpływa nie tylko na politykę gromadzonych zbiorów, ale także na formy pracy. Prowadzone przez Bibliotekę badania potrzeb seniorów wskazują na preferowanie przez nich form stałych, zbiorowych, o charakterze klubowym, łączących aspekty merytoryczne, towarzyskie i terapeutyczne [14]. Wychodząc naprzeciw tym oczekiwaniom Biblioteka prowadzi regularne kursy, spotkania i szkolenia w ramach klubów: Akademia Pamięci, Akademia Zdrowego Seniora, Dyskusyjny Klub Książki, Dyskusyjny Klub Muzyki i Filmu a także cykliczne kursy w ramach Internetowego E-klubu Seniora, okazjonalne propozycje dostosowane do potrzeb i zainteresowań osób starszych: wystawy, prelekcje, spotkania z psychologiem, lekarzem, terapeutą, przedstawicielami świata kultury i sztuki oraz tematyczne prezentacje filmów i utworów muzycznych [14].

Na przełomie 2008 i 2009 r. Dolnośląska Biblioteka Publiczna realizowała projekt „Seniorzy w przestrzeni nowoczesnej biblioteki”, w 2010 r. projekt „Aktywny senior w bibliotece XXI w.” [16], a w 2011 r. projekt „Tworzę, uczestniczę, jestem. 50+ w bibliotece” [17]. W ramach projektów seniorzy brali udział w warsztatach komputerowych, fotograficznych, plastycznych, zajęciach poprawiających pamięć i zajęciach z wykorzystaniem arteterapii. We wszystkich projektach położono nacisk na kulturalną aktywizację seniorów.

W 2011 r. biblioteka włączyła się w obchody święta seniorów – Senioralia, które obchodzone są we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku od 2009 r. Bibliotekarze zorganizowali dzień otwarty dla seniorów pod hasłem „Spotkania z muzyką i sztuką”. Osoby starsze mogły skorzystać w tym dniu z warsztatów rozwijających zdolności artystyczne, pasje i zainteresowania. W Bibliotece odbyły się warsztaty tańca orientalnego bollywood, warsztaty plastyczne decupage, warsztaty wizażu, kolażu, literackie pt. „Jak pisać haiku?”. Czekoladziarnia Połaniecka z Wrocławia zaproponowała warsztaty czekoladowej edukacji, podczas których seniorzy zapoznali się z historią czekolady i sztuką robienia pralinek. Senioralia w Bibliotece zakończyło spotkanie integracyjne wypełnione programem muzyczno-artystycznym. Cała impreza spotkała się z ogromnym zainteresowaniem, entuzjazmem i radością osób starszych [14].

Ciekawą inicjatywą Dolnośląskiej Biblioteki Publicznej było szkolenie „Bezpieczeństwo w Sieci” zorganizowane na początku 2013 r. Jego celem było przekazanie wiedzy na temat bezpiecznego korzystania z zasobów internetowych, podniesienie świadomości na temat zagrożeń, jakie niesie Internet oraz edukacja w zakresie umiejętności rozpoznawania szkodliwych i nielegalnych treści w Sieci [14].

Na początku 2013 r. seniorzy byli również zachęceni do wzięcia udziału w konkursie na wspomnienia pt. „Smaki mojego dzieciństwa – wspomnienia dolnośląskich seniorów”, celem którego jest ocalenie od zapomnienia tradycji i obyczajów dolnośląskiego stołu [14].

Szeroki wachlarz podejmowanych przez biblioteki publiczne inicjatyw pozwala przypuszczać, że seniorzy o różnych zainteresowaniach i pasjach odnajdą wśród nich

atrakcyjne dla siebie propozycje. Biblioteki publiczne zapewniając osobom starszym serdeczną, pełną życzliwości atmosferę, poczucie bycia „u siebie”, a także możliwość rozmowy, poznania nowych osób, przebywania z nimi w bezpiecznej przestrzeni, stają się dla seniorów „trzecim miejscem”, chętnie odwiedzanym, o czym świadczy duża frekwencja podczas wszelkich imprez i działań.

Bibliografia

1. *Aktywny Senior w bibliotece XXI wieku. Bibliografia zalecająca adresowana do bibliotekarzy podejmujących działania na rzecz Seniorów*. Wrocław: Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna, 2010. ISBN 978-83-88685-24-8.
2. ALEKSANDROWICZ Renata. *Biblioteka w życiu ludzi starszych*. In KOMZA Małgorzata (red.). *Oblicza kultury książki: prace i studia z bibliologii i informacji naukowej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005, s. 151-167. ISBN 83-229-2546-8.
3. ALEKSANDROWICZ Renata. *Ludzie starzy jako czytelnicy bibliotek publicznych – próba sondażu*. In FEDEROWICZ Małgorzata, KRUSZEWSKI Tomasz (red.). *Biblioterapia – z zagadnień pomocy niepełnosprawnym użytkownikom książki*. T. 2. Toruń: Wydawnictwo UMK, 2007, s. 121-135. ISBN 83-231-1786-1.
4. BATÓG Dagmara, GOLCZYK Joanna. *Aktywny Senior w bibliotece XXI wieku. Książka i Czytelnik*. 2010, nr 3, s. 30. ISSN 0208-8339.
5. *Biblioteka dla seniorów*. 2009, nr 1. Dodatek do *Poradnika Bibliotekarza*. 2009, nr 6. ISSN 0032-4752.
6. *Biblioteka dla seniorów*. 2009, nr 2. Dodatek do *Poradnika Bibliotekarza*. 2009, nr 9. ISSN 0032-4752.
7. *Biblioteki wobec potrzeb starzejącego się społeczeństwa. Konferencja w Bydgoszczy, 18-20.IX.2006. Materiały konferencyjne*. Warszawa: Polski Związek Niewidomych, 2006.
8. BORECKA Irena. Uczestnictwo seniorów w kulturze. *Poradnik Bibliotekarza*. 2007, nr 1, s. 3-7. ISSN 0032-4752.
9. BUDYŃSKA Barbara, JEZIERSKA Małgorzata. Biblioteki publiczne – kierunki i tendencje rozwoju. Ostatnia dekada. *Bibliotekarz*. 2011, nr 10, s. 8-20. ISSN 0208-4333.
10. CZARNOTA-BAJOREK Agata. Biblioteka dla seniora, czyli co senior w bibliotece i dla biblioteki może... *Poradnik Bibliotekarza*. 2012, nr 5, s. 30-32. ISSN 0032-4752.
11. DOBROWOLSKA Mirosława. Seniorzy w badaniach czytelnictwa. *Poradnik Bibliotekarza*. 2011, nr 3, s. 3-7. ISSN 0032-4752.
12. DOBROWOLSKA Mirosława. *Seniorzy w bibliotekach publicznych: poradnik*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2012. ISBN 978-83-61464-58-7.
13. DOBROWOLSKA Mirosława. Seniorzy w warszawskich bibliotekach publicznych. *Poradnik Bibliotekarza*. 2009, nr 9, s. 3-10. ISSN 0032-4752.
14. *Dolnośląska Biblioteka Publiczna* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.dbp.wroc.pl>. Stan z dnia 20.12.12.
15. *Działalność bibliotek publicznych. Wytyczne IFLA/UNESCO*. Oprac. przez zespół pod przewodnictwem Pfilipa Gilla, w imieniu Sekcji Bibliotek Publicznych. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2002. ISBN 87-629-86-3.
16. GŁAZOWSKA Agnieszka, MENDYK Karolina. Seniorzy w Dolnośląskiej Bibliotece Publicznej. *Książka i Czytelnik*. 2011, nr 3, s. 40-41. ISSN 0208-8339.

17. GOLCZYK Joanna. Projekt dla grupy wiekowej 50+. *Książka i Czytelnik*. 2011, nr 3, s. 33. ISSN 0208-8339.
18. GORCZYŃSKA Mirosława. Projekt „Akademia e-seniora” UPC i inne działania w zakresie edukacji komputerowej dla seniorów w Miejskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2008, nr 7. Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/2008/98/a.php?gorczynska>. Stan z dnia 20.12.12.
19. GORCZYŃSKA Mirosława, TARNOWSKA Beata. *Oferta dla seniorów: Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu*. In *Biblioteki wobec potrzeb starzejącego się społeczeństwa. Konferencja w Bydgoszczy, 18-20.IX.2006. Materiały konferencyjne*. Warszawa: Polski Związek Niewidomych, 2006, s. 120-127.
20. JASIEWICZ Justyna. *Biblioteka – „trzecie miejsce”*. In GRABOWSKA Dorota, ZYBERT Barbara Elżbieta (red.). *Biblioteka i informacja w aktywizacji regionalnej: praca zbiorowa*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2012, s. 13-27. ISBN 978-83-61466-97-6.
21. JEDLIŃSKA Lidia Maria, WIŚNIEWSKA Anna. E-integracja – nowatorskie rozwiązania Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie w stymulowaniu aktywności osób starszych. *Poradnik Bibliotekarza*. 2010, nr 7/8, s. 7-11. ISSN 0032-4752.
22. JEDLIŃSKA Lidia Maria, WIŚNIEWSKA Anna. Nowatorskie rozwiązania Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie w aktywności osób starszych. *Poradnik Bibliotekarza*. 2013, nr 2, s. 11-15. ISSN 0032-4752.
23. *Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.biblioteka.wroc.pl>. Stan z dnia 20.02.13.
24. OLDENBURG Ray. *The great good place. Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Wyd. 3. New York: Marlowe&Company, 1999. ISBN 1569246819.
25. Seniorzy w bibliotekach – projekty. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2008, nr 7. Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/2008/98/>. Stan z dnia 20.12.12.
26. SŁOWIK Jolanta. Wielkomiejskie pokolenia 50+. *Książka i Czytelnik*. 2008, nr 3, s. 11-12. ISSN 0208-8339.
27. WENTA Urszula. Biblioteka dla seniora. *Bibliotekarz Zachodniopomorski*. 2009, nr 2, s. 30-37. ISSN 0406-1578.
28. WIZA Agata. Społeczne i indywidualne aspekty starzenia się. In KARGUL Józef (red.). *Dyskursy młodych andragogów*. Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2002, s. 87-94. ISBN 83-89048-10-8.
29. WNUK Walentyna. *Refleksje na rozwoju człowieka w późnej dorosłości*. In KARGUL Józef (red.). *Dyskursy młodych andragogów*. Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2001, s. 145-149. ISBN 83-7268-050-7.
30. WROCŁAWSKA Maria, JERZYK-WOJTECKA Justyna (red.). *Biblioteka jako „trzecie miejsce”*. *Międzynarodowa Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego: materiały konferencyjne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2011. ISBN 978-83-7525-630-7.
31. *Wrocławskie Centrum Seniora* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.seniorzy.wroclaw.pl>. Stan z dnia 20.02.13.
32. ZYCH Adam A. *Leksykon gerontologii*. Kraków: Impuls, 2010. ISBN 978-83-7587-220-0.

Ewa Adaszyńska
Biblioteki Uniwersytetu Zielonogórskiego
E.Adaszynska@bu.uz.zgora.pl

Małgorzata Kuncewicz
Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa,
Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego
M.Kuncewicz@bu.uz.zgora.pl

Czytelnik niepełnosprawny w środowisku akademickim. Oferta biblioteczna dla osób niewidomych z dysfunkcją wzroku na przykładzie Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej

Słowa kluczowe: użytkownicy bibliotek z dysfunkcją wzroku, Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa

Abstrakt: Osoby ograniczone niepełnosprawnością mają pełne prawo do sprawnego funkcjonowania w przestrzeni społecznej. Prawo do nauki i prawo do pozyskiwania informacji są fundamentalnymi prawami człowieka. Jednym z największych zagrożeń społecznych jest tworzenie się grup, które nie mają dostępu do informacji i nowoczesnych technologii informacyjnych, tzw. grup wykluczenia cyfrowego. Do nich należą między innymi osoby niepełnosprawne. Tę barierę informacyjną można częściowo zredukować poprzez zastosowanie nowoczesnej techniki komputerowej, określanej mianem tyfloinformatyki, ważnej zwłaszcza w edukacji i kształceniu. Artykuł omawia kwestię czytelników niepełnosprawnych w środowisku akademickim.

Keywords: library users with visual impairments, Digital Library of Zielona Góra

Abstract: Limited disabled persons have the right to the smooth functioning in the social space. The right to education and the right to obtain information are fundamental human rights. One of the biggest threats in the society are formed groups that do not have access to information and modern information technology, so-called groups of digital exclusion. These include people with disabilities. This information barrier could be partially reduced through the use of modern computer technology, important especially in education and training. The article discusses the issue of disabled readers in an academic environment.

Z raportu Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) wynika, że na świecie jest prawie miliard ludzi niepełnosprawnych, co stanowi 15% ogółu ludzkości. Prognozy sugerują, że w nadchodzących latach problem ten będzie jeszcze narastał [42]. W Europie

niepełnosprawnością dotkniętych jest 80 mln osób, co stanowi 16% całej populacji. Co szósty mieszkaniec Unii Europejskiej to osoba niepełnosprawna, często bez możliwości pełnego uczestniczenia w życiu społecznym i gospodarczym z powodu barier związanych ze środowiskiem i z postawami otoczenia [11]. W Polsce żyje 4,5 mln osób z prawnym potwierdzeniem niepełnosprawności, ogółem jest ich ok. 5,5 mln. Spośród tej grupy zaledwie 6,6% ma wykształcenie wyższe [35].

Nie ma jednej, powszechnie uznanej definicji niepełnosprawności. Sam termin wprowadziła Światowa Organizacja Zdrowia. Nie jest on jednowymiarowy, łączy podejście medyczne z psychospołecznym, uwzględniając stan zdrowia człowieka. **Niepełnosprawność** jest problemem społecznym i nie ogranicza się do konkretnej osoby. Łączy w sobie relacje między społeczeństwem i środowiskiem człowieka a jego zdrowiem:

1. **Niesprawność** (ang. impairment) to każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym.
2. **Niepełnosprawność** (ang. disability) to każde wynikające z niesprawności ograniczenie bądź niemożność prowadzenia aktywnego życia w sposób lub w zakresie uznawanym za typowe dla człowieka.
3. **Ograniczenia w pełnieniu ról społecznych** (ang. handicap) to ułomność określonej osoby wynikająca z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczająca lub uniemożliwiająca pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi, płci oraz zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami [25].

Człowiek jest istotą społeczną, pełni w środowisku role zgodne ze swoją płcią, wiekiem i pozycją. Jest osobowością złożoną, a z fizycznego punktu widzenia stanowi organizm o określonej strukturze i funkcjonowaniu.

Niepełnosprawność można podzielić na cztery rodzaje, które obejmują grupy osób:

1. Z niepełnosprawnością sensoryczną:
 - a) osoby niewidome i słabowidzące,
 - b) osoby niesłyszące i słabosłyszące,
 - c) osoby głuchoniewidome.
2. Z niepełnosprawnością fizyczną:
 - a) osoby z uszkodzonym narządem ruchu,
 - b) osoby z przewlekłymi schorzeniami narządów wewnętrznych.
3. Z niepełnosprawnością psychiczną:
 - a) osoby umysłowo upośledzone z niesprawnością intelektualną,
 - b) osoby psychicznie chore z zaburzeniami osobowości i zachowania.
4. Z niepełnosprawnością złożoną:
 - a) osoby dotknięte więcej niż jedną niepełnosprawnością (wystąpić tu mogą połączenia różnych, wymienionych powyżej niepełnosprawności, np. osoba niewidoma z upośledzeniem umysłowym, itp.) [28].

W kategoriach tych następują dalsze podziały ze względu na: rodzaj upośledzenia, jego stopień i złożoność, czas i przyczyny, a także skutki jakie powodują w różnych sferach życia i aktywności [22, s. 139-142].

Niewidomi, niedowidzący oraz osoby z zaburzeniami percepcji wzrokowej zaliczani są do grupy niepełnosprawnych o obniżonej sprawności sensorycznej. Jest to około 10% wszystkich osób niepełnosprawnych.

Dysfunkcja wzroku jest szczególnym rodzajem niepełnosprawności, znacznie ograniczającym dostęp do wiedzy. Ponad 80% informacji o otaczającym świecie człowiek pozyskuje poprzez zmysł wzroku [16]. Jego ograniczenie powoduje powstanie swoistej bariery informacyjnej, uciążliwej zwłaszcza dla osób uczących się. Jest to ograniczenie w funkcjonowaniu psychospołecznym, ale też w dostępie do informacji i wiedzy zawartej w przekazie pisanym. W konsekwencji to główna bariera utrudniająca udział w życiu umysłowym i intelektualnym społeczeństwa.

Z punktu widzenia prawa polskiego osobą niewidomą jest „każdy, u kogo stwierdzono ostrość wzroku wynoszącą najwyżej 0,1 pełnej ostrości wzroku (pełna ostrość wzroku odpowiada wartości 1,0) lub każdy, u kogo pole widzenia, niezależnie od ostrości wzroku, wynosi nie więcej niż 30 stopni (podczas gdy pełne pole widzenia wynosi około 180 stopni)” [43, s. 13]. Według tych przepisów większość osób uznanych za niewidome w rzeczywistości widzi. Są to osoby słabowidzące lub posiadające resztki wzroku, ograniczone jednak w funkcjonowaniu psychospołecznym.

Osoba niewidoma nie widzi od urodzenia lub straciła wzrok przed piątym rokiem życia, osoba ociemniała straciła wzrok po piątym roku życia i pamięta obrazy wzrokowe [29, s. 14-15].

Z raportu WHO wynika, że osoby niepełnosprawne są często wyłączone z życia społecznego i mają ograniczony dostęp zarówno do kształcenia, jak i pracy. Według Europejskiego Funduszu Społecznego osoby niepełnosprawne zaliczane są do I i II grupy wykluczenia społecznego, obok mniejszości etnicznych, imigrantów, więźniów, ubogich i bezrobotnych [24]. Bariery są zarówno warunki związane ze środowiskiem zewnętrznym: ograniczenia fizyczne (urbanistyczne, architektoniczne i transportowe), związane ze środowiskiem społecznym (mentalne, społeczne i psychologiczne) oraz inne zewnętrzne – formalno-prawne czy ekonomiczne. Bariery są także te uwarunkowania, które związane są z samymi osobami niepełnosprawnymi – subiektywne i obiektywne.

Głównym celem strategii Unii Europejskiej wobec osób niepełnosprawnych jest tworzenie społeczeństwa otwartego i dostępnego dla wszystkich. Chodzi o rozpoznanie i usunięcie barier ograniczających równe szanse niepełnosprawnych we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Strategia powołuje się na prawa człowieka oraz poszanowanie różnic indywidualnych. Odpowiedzialność spoczywa na poszczególnych państwach członkowskich Unii, które mogą tworzyć własną politykę i różnorodne systemy wsparcia [37].

Aby zapewnić ten powszechny i równy udział osób niepełnosprawnych w edukacji i kształceniu należy stworzyć spójny system, który obejmie i połączy:

- edukację niepełnosprawnych włączoną w system edukacji powszechnej,
- współpracę różnych instytucji edukacyjnych na rzecz niepełnosprawnych,
- poradnictwo, system informacji i wsparcie dla osób niepełnosprawnych oraz ich rodzin na różnych poziomach odniesień,
- profesjonalnie przygotowaną kadrę obsługującą system edukacji niepełnosprawnych i instytucji wspierających,
- korzystne warunki do przejścia od e-edukacji do e-zatrudnienia.

Polska, wstępując do Unii Europejskiej, zobowiązała się traktatem o europejskiej strategii w sprawie niepełnosprawności do wdrażania jej ogólnych dyrektyw. Komisja określiła osiem podstawowych obszarów działania: *Dostępność, Uczestnictwo, Równość, Zatrudnienie, Kształcenie i szkolenie, Ochrona socjalna, Zdrowie i Działania zewnętrzne*. Strategia zawiera plan określający, w jaki sposób rządy państw członkowskich mogą wzmocnić pozycję osób niepełnosprawnych i umożliwić im korzystanie z praw dotyczących całej sfery życia społecznego. To już nie tylko łamanie barier dostępu do budynków i transportu publicznego. To korzystanie z usług cyfrowych i cyfrowej przestrzeni informacyjnej, dostęp do nowych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych [11].

Przygotowanie warunków i infrastruktury do kształcenia osób niepełnosprawnych jest zadaniem każdego państwa. Wymaga rozwiązań systemowych, zarówno organizacyjnych, jak i prawnych. Ważne są tutaj nowoczesne rozwiązania i technologie ułatwiające e-edukację i e-kształcenie, pomocne w zdobywaniu zawodu i podwyższaniu kwalifikacji. Postęp w dziedzinie tyfloinformatyki spowodował, że udział osób niepełnosprawnych wzrokowo w życiu społecznym, edukacji i pracy jest już znacznie ułatwiony.

Tabela 1. Dane dotyczące osób niepełnosprawnych w systemie edukacji według poziomów szkół w roku 2010/2011

	Szkoły podstawowe	Gimnazja	Zasadnicze zawodowe	Licea profilowane	Licea ogólnokształcące	Szkoły wyższe
Ogólnie	60 772	53 344	16 714	833	5 115	30 096
Niewidomi	143	106	11	1	44	2 630
Słabowidzący	2 295	1 434	172	55	524	

Źródło: <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/edukacja>.

Dane GUS wykazują, że 27,5% osób niepełnosprawnych ma wykształcenie podstawowe i niepełne zawodowe, 31,5% – wykształcenie zasadnicze zawodowe a 6,6% – wykształcenie wyższe (10 lat temu wykształcenie wyższe miało 3%). Spośród dużej grupy niepełnosprawnych 2/3 zakończyło edukację na poziomie gimnazjalnym.

Edukacja osób niepełnosprawnych powinna stanowić integralną część systemu oświaty. Zasada równych szans edukacyjnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnościami powinna odnosić się do wszystkich poziomów kształcenia:

podstawowego, średniego i wyższego, organizowanych w warunkach integracji. Idea edukacji i szkoły przyjaznej dla wszystkich, a więc dla osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych wynikających z różnych rodzajów niepełnosprawności, staje się narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu z życia społecznego.

Niepełnosprawność nie może oznaczać braku dostępu do wiedzy i kształcenia. Uczelnie wyższe postrzegają to jako problem do rozwiązania. Nowa Ustawa o szkolnictwie wyższym zawiera zapisy, które zobowiązują uczelnie do tego aby dostosowały swoją działalność również do osób niepełnosprawnych. Zapisy znowelizowanej ustawy mówią, że zadaniem uczelni jest stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych oraz właściwej realizacji procesu dydaktycznego [40]. Choć prawodawstwo sprzyja niepełnosprawnym, to rzeczywistość wygląda różnie. Zmiany postępują wolno, ale uznać je należy za pozytywne. Efektem ostatnich lat są sprzyjające zapisy w wielu ważnych aktach prawnych, zmiany społeczne oraz zmiany w świadomości otoczenia i samych niepełnosprawnych. Rośnie udział osób niepełnosprawnych w dostępie do edukacji, również tej na poziomie wyższym.

Tabela 2. Studenci w Polsce w latach 2002-2010

Rok akademicki	Studenci ogółem	Studenci niepełnosprawni	Procent studentów niepełnosprawnych
2002/2003	1 800 548	4 682	0,26
2003/2004	1 850 574	7 106	0,38
2004/2005	1 917 293	9 247	0,48
2005/2006	1 953 832	14 510	0,74
2006/2007	1 941 445	19 923	1,02
2007/2008	1 937 404	22 988	1,19
2008/2009	1 927 762	25 256	1,31
2009/2010	1 900 014	27 975	1,47

Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm.

Z tabeli 2 wynika, że liczba studentów niepełnosprawnych stopniowo wzrasta, choć systematycznie spada liczba młodzieży studiującej we wszystkich prawie uczelniach wyższych. Wzrasta również liczba studiującej młodzieży z dysfunkcją wzroku. Wykształcenie wyższe ma 6,6% osób niepełnosprawnych, podczas gdy procent ten w grupie osób sprawnych wynosi 19,5%. Im wyższy poziom wykształcenia osiągniętego przez osoby niepełnosprawne, tym wyższy współczynnik aktywności zawodowej [4].

Władze uczelni zdają sobie sprawę, że w grupie studiujących jest coraz więcej osób niepełnosprawnych i że wybierają one te szkoły, które oferują najlepsze warunki. Zarządzający instytucjami wykorzystują więc sprzyjające możliwości

(instrumenty prawne, nowe technologie i systemy, instytucje i programy wspierające), by tworzyć dla tej grupy przyjazne warunki do studiowania. To już nie tylko udogodnienia w dostęпах do budynku, to rozszerzanie przestrzeni społecznej i edukacyjnej, dostęp do cyfrowych zbiorów i literatury, wykorzystanie e-learningu, nowoczesnego sprzętu i oprogramowania komputerowego czy kształcenie zdalne. Doświadczenie w tym działaniu ma już kilka uczelni wyższych, między innymi Warszawska Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Politechnika Warszawska (Ośrodek Kształcenia na Odległość OKNO), Uniwersytet Warszawski (Centrum Otwartej Edukacji Multimedialnej COME), Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi wraz z UMCS (Polski Uniwersytet Wirtualny PUW). Zmiany widoczne są już w wielu pozostałych uczelniach. W większości z nich działa, powoływany przez rektora, rzecznik do spraw osób niepełnosprawnych delegowany do rozwiązywania problemów studentów oraz kandydatów na studia z tej właśnie grupy. Często funkcjonuje cała struktura organizacyjna, zajmująca się problemami kompleksowo.

Tabela 3. Studenci niepełnosprawni według typów szkół. Dane za 2010 r.

Rodzaj szkół		Ogółem	W tym kobiety	Nie-słyszący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządu ruchu		Inne rodzaje niepełnosprawności
						cho-dzący	nie-cho-dzący	
Ogółem		30 096	18 117	1 990	2 630	8 069	607	16 800
w tym	stacjonarne	15 872	8 986	1 104	1 481	4 030	294	8 963
	niestacjonarne	14 224	9 131	886	1 149	4 039	313	7 837
uniwersytety		9 878	6 276	591	988	2 559	168	5 572
w tym	stacjonarne	6 690	4 136	399	698	1 670	104	3 819
	niestacjonarne	3 188	2 140	192	290	889	64	1 753
szkoły techniczne		3 912	1 409	276	305	990	81	2 260
w tym	stacjonarne	2 989	1 087	197	238	744	40	1 770
	niestacjonarne	923	322	79	67	246	41	490
szkoły rolnicze		929	508	47	62	220	13	587
w tym	stacjonarne	716	410	32	51	173	11	449
	niestacjonarne	213	98	15	11	47	2	138
szkoły ekonomiczne		4 323	2 677	258	300	1 284	111	2 370
w tym	stacjonarne	886	468	65	77	262	24	458
	niestacjonarne	3 437	2 209	193	223	1 022	87	1 912
szkoły pedagogiczne		2 333	1 672	241	205	644	67	1 176

w tym	stacjonarne	1 226	827	158	115	318	46	589
	niestacjonarne	1 107	845	83	90	326	21	587
akademie medyczne		732	560	43	52	193	--	444
w tym	stacjonarne	589	450	35	40	146	--	368
	niestacjonarne	143	110	8	12	47	--	76
szkoły morskie		90	57	--	1	10	--	79
w tym	stacjonarne	45	25	--	1	9	--	35
	niestacjonarne	45	32	--	--	1	--	44
akademie wych. fiz.		167	76	33	18	33	5	78
w tym	stacjonarne	110	55	21	13	17	4	55
	niestacjonarne	57	21	12	5	16	1	23
szkoły artystyczne		203	123	27	23	39	3	111
w tym	stacjonarne	127	75	15	17	27	1	67
	niestacjonarne	76	48	12	6	12	2	44
szkoły teologiczne		190	98	3	43	49	1	94
w tym	stacjonarne	109	53	--	15	28	1	65
	niestacjonarne	81	45	3	28	21	--	29
szkoły pozostałe (w tym zawodowe)		7 193	4 584	458	622	1 993	158	3 962
w tym	stacjonarne	2 272	1 346	174	210	590	63	1 235
	niestacjonarne	4 921	3 238	284	412	1 403	95	2 727
szkoły resortu obrony		136	71	13	11	55	--	57
w tym	stacjonarne	106	51	8	6	46	--	46
	niestacjonarne	30	20	5	5	9	--	11

Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm.

Z przytoczonych danych wynika, że osoby niepełnosprawne jako miejsce studiowania najchętniej wybierają uniwersytety (9878 osób w 2010 r.), a z kierunków: nauki społeczne, gospodarkę i prawo (ok. 3500) oraz nauki humanistyczne i sztukę (ponad 1500 osób).

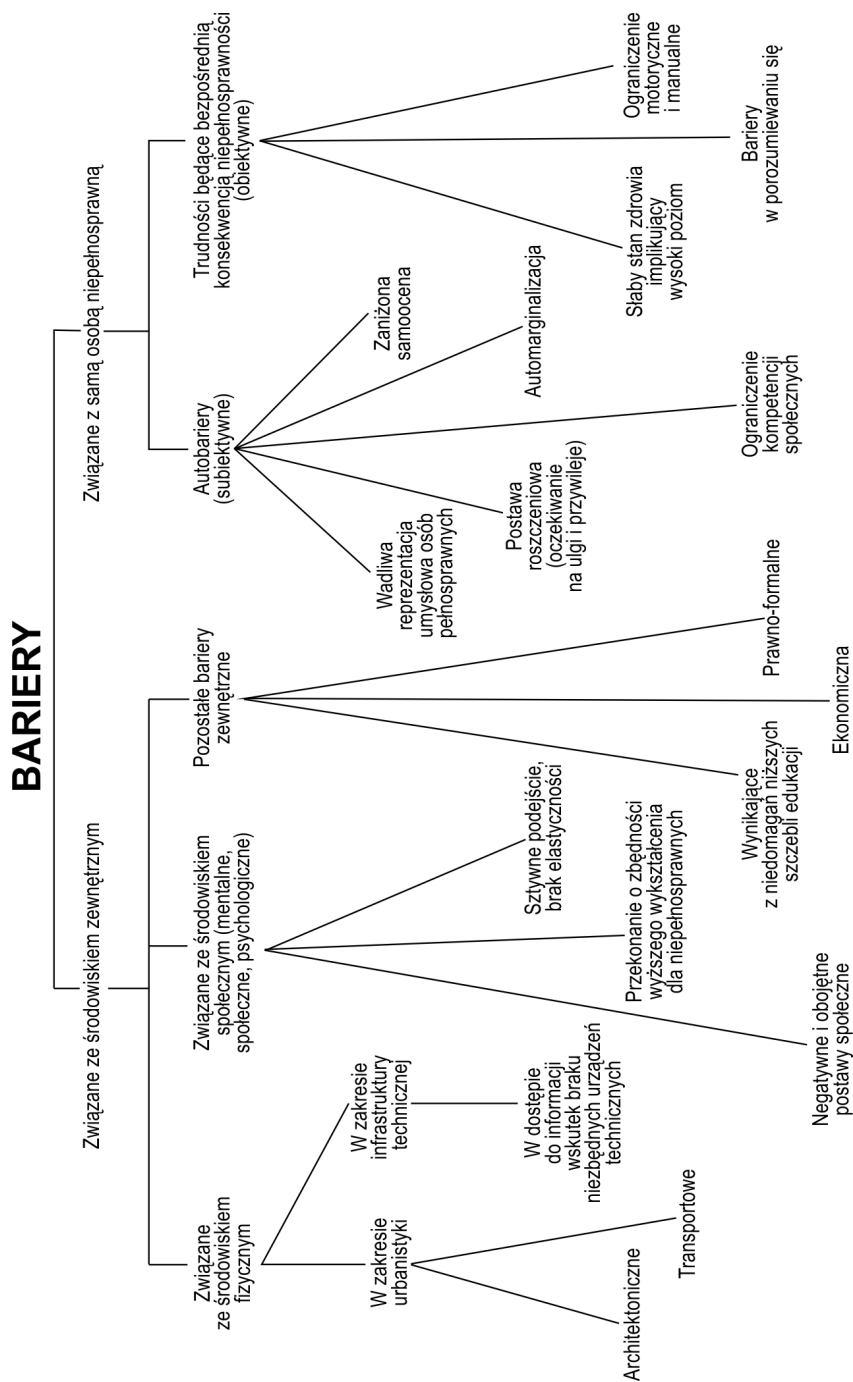
Tabela 4. Studenci niepełnosprawni w latach 2007-2010

Wyszczególnienie		Ogółem	W tym kobiety	Niestyszący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządu ruchu		Inne rodzaje niepełnosprawności
						cho- dzący	niecho- dzący	
Rok 2007 ogółem		22 988	13 499	1 491	1 874	5 316	503	13 804
w tym	stacjo- narne	12 569	7 029	872	1 063	2 818	251	7 565
	niesta- cjonarne	10 419	6 470	619	811	2 498	252	6 239
Rok 2008 ogółem		25 265	15 126	1 723	2 042	6 367	560	14 573
w tym	stacjo- narne	13 089	7 364	914	1 137	3 066	277	7 695
	niesta- cjonarne	12 176	7 762	809	905	3 301	283	6 878
Rok 2009 ogółem		27 975	16 661	1 891	2 357	7 368	599	15 760
w tym	stacjo- narne	14 552	8 161	1 029	1 314	3 642	298	8 269
	niesta- cjonarne	13 423	8 500	862	1 043	3 726	301	7 491
Rok 2010 ogółem		30 096	18 117	1 990	2 630	8 069	607	16 800
w tym	stacjo- narne	15 872	8 986	1 104	1 481	4 030	294	8 963
	niesta- cjonarne	14 ,224	9 131	886	1 149	4 039	313	7 837

Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm.

W 2010 r. na polskich uczelniach studiowało 30 096 osób niepełnosprawnych, z czego 2630 było niewidomych i niedowidzących. Według danych opracowanych przez Fundację Instytutu Rozwoju Regionalnego i Instytut Badań Marketingowych i Społecznych możliwość studiowania przez osoby z poważną dysfunkcją wzroku na wszystkich kierunkach deklaruje ok. 27% uczelni publicznych oraz około 53% uczelni niepublicznych. Możliwość studiowania na niektórych kierunkach zgłasza około 40% uczelni publicznych i około 18% uczelni niepublicznych. Całkowity brak możliwości studiowania dotyczy 15% uczelni publicznych oraz około 23% uczelni niepublicznych. Wyposażenie bibliotek w sprzęt pozwalający na przetwarzanie materiałów drukowanych do postaci elektronicznej zadeklarowało około 32% uczelni publicznych i około 21% uczelni niepublicznych. Najczęstszą propozycją dla osób z dysfunkcją wzroku jest wyposażenie bibliotek w udźwiękowione komputery i skanery [8].

Rysunek 1. Bariery kształcenia niepełnosprawnych na poziomie wyższym

Źródło: CIERPIAŁOWSKA Tamara. *Studenci z niepełnosprawnością*. Kraków, 2009, s. 32.

Uniwersytet Zielonogórski to uczelnia, która powstała z połączenia zielonogórskich szkół wyższych o profilu politechnicznym, humanistyczno-społecznym i ścisłym. Efektem tego są zróżnicowane kierunki studiów (43) funkcjonujące na 10 wydziałach. Na Uniwersytecie Zielonogórskim studiuje 16 tys. osób z czego 463 to osoby niepełnosprawne, a spośród nich 71 to osoby z dysfunkcją wzroku. Na uczelni działa pełnomocnik rektora do spraw osób niepełnosprawnych współpracujący z biblioteką.

Tabela 5. Studenci na Uniwersytecie Zielonogórskim w latach 2002-2011

Rok akademicki	Studenci ogółem	Studenci niepełnosprawni		Procent studentów niepełnosprawnych
		ogółem	w tym niewidomi	
2002/2003	23 107	76	7	0,32
2003/2004	23 144	121	4	0,52
2004/2005	22 648	152	6	0,67
2005/2006	20 640	281	28	1,36
2006/2007	18 360	358	43	1,94
2007/2008	18 239	376	57	2,06
2008/2009	16 776	405	54	2,41
2009/2010	16 238	470	72	2,89
2010/2011	16 171	510*	67	3,15

*W grupie studentów niepełnosprawnych 13,1% stanowią osoby z dysfunkcją wzroku (67).

Źródło: Dane Pełnomocnika Rektora ds. Niepełnosprawnych Studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Niezależnie od niżu demograficznego odczuwalnego również w szkolnictwie wyższym, liczba studentów niepełnosprawnych na uczelniach systematycznie wzrasta.

Tabela 6. Studenci niepełnosprawni na Uniwersytecie Zielonogórskim w 2011 r.

Wydział		Ogółem	Niestyżący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządu ruchu		Inne rodzaje niepełnosprawności
					chodzący	niechodzący	
Nauk Biologicznych		11	0	2	3	0	6
w tym	stacjonarne	11	0	2	3	0	6
	niestacjonarne	0	0	0	0	0	0
Inżynierii Lądowej i Środowiska		41	2	9	11	0	18
w tym	stacjonarne	28	1	7	5	0	15
	niestacjonarne	13	2	2	6	0	3

Mechaniczny		45	2	7	18	1	17
w tym	stacjonarne	25	2	3	10	0	10
	niestacjonarne	20	0	4	8	1	7
Matematyki, Informatyki i Ekonometrii		3	0	0	1	0	2
w tym	stacjonarne	3	0	0	1	0	2
	niestacjonarne		0	0	0	0	0
Artystyczny		10	0	0	1	0	9
w tym	stacjonarne	8	0	0	1	0	7
	niestacjonarne	2	0	0	0	0	2
Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu		173	14	26	54	3	76
w tym	stacjonarne	100	8	21	29	1	41
	niestacjonarne	73	6	5	25	2	35
Elektrotechniki, Informatyki i Telekomunikacji		29	1	4	7	2	15
w tym	stacjonarne	23	1	4	5	1	12
	niestacjonarne	6	0	0	2	1	3
Ekonomii i Zarządzania		73	9	12	19	1	32
w tym	stacjonarne	50	8	8	13	1	20
	niestacjonarne	23	1	4	6	0	12
Humanistyczny		78	3	11	24	3	37
w tym	stacjonarne	60	2	9	17	2	30
	niestacjonarne	18	1	2	7	1	7

Źródło: Dane Pełnomocnika Rektora ds. Niepełnosprawnych Studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Osoby niepełnosprawne studiują na wszystkich wydziałach, w większości w systemie stacjonarnym (62%), najwięcej na Wydziale Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu (173 osoby), na Wydziale Humanistycznym (78 osób), Ekonomii i Zarządzania (73 osoby), Mechanicznym (45 osób), Elektrotechniki, Informatyki i Telekomunikacji (29 osób), a na pozostałych kierunkach 35 osób.

Biblioteka to część systemu wiedzy i komunikacji. Reaguje na zmiany zachodzące w świecie nauki i technologii, a także na oczekiwania użytkowników, nastawionych na zdobywanie i pogłębianie wiedzy oraz łatwy dostęp do informacji. Nowoczesna biblioteka to biblioteka hybrydowa, w której znaczna część pracy odbywa się online, a coraz więcej zbiorów ma postać cyfrową i istnieje w przestrzeni wirtualnej. Udział bibliotek

w globalnej infrastrukturze informacyjnej wymuszony jest wyraźnym wzrostem zapotrzebowania społecznego na otwarty dostęp do informacji, nieograniczony przez czas i przestrzeń. Zmiany dotyczą zbiorów, oferowanych usług, ale także struktur organizacyjnych i przestrzennych. Dwojaki układ zasobów: drukowany i cyfrowy proponowany jest w usługach tradycyjnych i sieciowych, a użytkownicy mają możliwość wyboru.

W społeczeństwie informacyjnym i w społeczeństwie opartym na wiedzy, wśród instytucji warunkujących pełnoprawne funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością wzroku, biblioteki odgrywają rolę szczególną. Nie chodzi tu tylko o architektoniczne przystosowanie budynku i jego przestrzeni, ale przede wszystkim o dostosowanie usług bibliotecznych i informacyjnych do potrzeb i możliwości percepcyjnych osób z dysfunkcją wzroku.

Według specjalistów brytyjskich „idealna obsługa biblioteczna ma miejsce wtedy, gdy każdy bez względu na poziom uszkodzenia narządu wzroku, ma dostęp do materiałów i informacji w czasie, który mu odpowiada, we właściwym dla niego formacie, w liczbie jakiej potrzebuje oraz tam, gdzie potrzeby użytkownika znajdują zrozumienie wśród pracowników biblioteki” [12, s. 116-117].

W wielu krajach istnieją już standardy i wytyczne dotyczące obsługi biblioteczno-informacyjnej osób niepełnosprawnych czy wręcz niewidomych. Są one dostępne między innymi w Anglii (*Library and information services for visually impaired people: national guidelines*) czy Stanach Zjednoczonych (*Revised standards and guidelines of service for the Library of Congress Network of Libraries for the Blind and Physically Handicapped*). Takie standardy opracowała też Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich IFLA (*Libraries for the blind in the information age – guidelines for development*). Dotyczą one między innymi: udogodnień w dostęпах do budynków, fizycznego użytkowania przestrzeni, dostępu do zbiorów w formatach alternatywnych (np. wydawnictwa mówione, elektroniczne, cyfrowe), użytkowania sprzętu, również tego do odczytu zbiorów, usług bibliotecznych, przygotowania personelu oraz zarządzania biblioteką [6]. Standardem są też katalogi i bazy danych o zasobach bibliotecznych i ich formatach (bazy *Revealweb* czy *National Library for the Blind NLB*). IFLA udzieliła też poparcia dla nowoczesnych rozwiązań dotyczących systemu DAISY (*Digital Accessible Information System*) – nowej generacji książek mówionych [6; 15, s. 75-76].

Warto wspomnieć rolę, jaką odgrywają centralne biblioteki dla niewidomych działające na rzecz równego dostępu do bibliotek, informacji, wiedzy i edukacji. Inspirują one szereg działań wspierających, koordynujących i ułatwiających dostęp do zbiorów w nowoczesnych formatach, nowe technologie, sprzęt i oprogramowanie (np. *Danish National Library for the Blind*, *Swedish Library of Talking Books*, *Washington State Library for the Blind*, Biblioteka Centralna Polskiego Związku Niewidomych).

W Polsce, mimo sprzyjających warunków, dostęp osób niepełnosprawnych do informacji, zbiorów i bibliotek jest nadal ograniczony. Brak jest wspólnie wypracowanych standardów pracy z czytelnikami niepełnosprawnymi, centralnych katalogów wydawnictw i banków danych o zbiorach i ich formatach. Ograniczony jest też dostęp do stron internetowych z powodu nieprzestrzegania zasad ustalonych przez Konsorcjum W3C

(Word Wide Web Consortium) [15, s. 77]. W krajach unijnych jedynie 5% stron internetowych w pełni odpowiada standardom dostępności sieci dla osób niepełnosprawnych, nieco więcej dostępnych jest tylko częściowo. Nie wszystkie osoby posiadają własny sprzęt komputerowy z oprogramowaniem do nowych form zapisu tekstów, a pliki nie zawsze są w formatach, które można odczytać poprzez syntetyzatory mowy. Brakuje także szerokiej współpracy bibliotek, wydawców, instytucji edukacyjnych i pozarządowych.

W instytucjach publicznych i środowiskach naukowych pojawiło się kilka warty odnotowania inicjatyw na rzecz niepełnosprawnych wzrokowo. To między innymi działalność Fundacji Klucz, która wspólnie z Politechniką Śląską, Uniwersytetem w Birmie, Holenderską Biblioteką dla Niewidomych oraz organizacją Brailnet, bierze udział w projekcie EUAIN (European Accessible Information Network – Europejska Sieć Informacyjna o Łatwym Dostępie). Jego celem jest tworzenie elektronicznych standardów umożliwiających osobom niepełnosprawnym łatwy i powszechny dostęp do publikacji cyfrowych [9, s. 39].

W Polsce istnieje kilka bibliotek internetowych dla niewidomych tworzonych w uczelniach wyższych. Są to:

- Biblioteka Książek Cyfrowych (poprzednio: Biblioteka Książek Mówionych) Uniwersytetu Warszawskiego. Jej zadaniem jest udostępnianie i przygotowywanie w formie elektronicznej materiałów naukowych potrzebnych studentom w procesie kształcenia [3].
- Akademska Biblioteka Cyfrowa (ABC). W projekcie, oprócz Uniwersytetu Warszawskiego, biorą udział: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jagielloński i Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Kielcach i Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Działa na zasadzie systemu bibliotek rozproszonych z centralną informacją o zasobach. Jej celem jest ułatwianie dostępu osobom niepełnosprawnym do edukacji [1]. Finansowana jest z funduszy Unii Europejskiej.

Częściowo dostępne są także zbiory bibliotek i projektów cyfrowych na świecie: Gutenberg, wirtualnej biblioteki serwisu Google – Google Book Search, Biblioteki Europejskiej TEL (The European Library), programu Pamięć Świata (Memory of the World Programme), książek Knowledgepush.

Osoby niewidome mogą korzystać z części zasobów Federacji Bibliotek Cyfrowych dLibra, Wirtualnej Biblioteki Literatury Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego i projektu Wolne Lektury realizowanego przez Fundację Nowoczesna Polska. Oprogramowanie dLibra, stosowane przez grupę około 100 bibliotek Federacji, może być podstawą do budowania dużej cyfrowej kolekcji dedykowanej osobom niewidomym w Polsce.

Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego włączyła się w działania uczelni, których celem jest wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych studiujących na Uniwersytecie Zielonogórskim. Kolekcja cyfrowa jest częścią planów Biblioteki tworzenia przyjaznego środowiska pracy dla coraz większej grupy studentów o różnym charakterze upośledzenia. Potrzeby te respektowane są także w realizowanych obecnie planach budowy nowej biblioteki, która uwzględni potrzeby i udogodnienia związane z przystosowaniem budynku dla osób niepełnosprawnych, zgodnie z istniejącymi standardami.

Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa dla Niewidomych rozpoczęła swoją działalność w czerwcu 2011 r. od zaprezentowania około 70 dokumentów, głównie z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Jej profil odpowiada z założenia specjalizacji uczelnianych kierunków. Twórcy kolekcji korzystali z pomocy dr Małgorzaty Czerwińskiej z Wydziału Pedagogicznego, która prezentowane dokumenty testowała zdalnie, za pomocą screen leaderów, czyli oprogramowania do odczytu plików tekstowych (program Windows EYES wersja 7.2). Współpraca rozpoczęła się od przeanalizowania możliwości Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej. Testowana była również zawartość Federacji Bibliotek Cyfrowych i Europeany. Wykorzystywano oprogramowanie dla osób z dysfunkcją wzroku sprawdzając, jak czyta ono dokumenty w różnych formatach: txt, rtf, doc, PDF, djvu. Testy wypadły pomyślnie dały więc podstawę do działania.

Założeniem projektu jest utworzenie zasobu naukowo-dydaktycznego dla studentów niewidomych z różnych środowisk akademickich, z czasem też dla osób uczących się spoza uczelni. Celem Biblioteki jest:

- utworzenie dla potrzeb studentów ociemniałych zasobów cyfrowych z różnych dyscyplin naukowych;
- tworzenie zasobów cyfrowych dla osób o nierównych szansach dostępu do wiedzy;
- wyrównywanie szans osób z dysfunkcją wzroku w zakresie potrzeb związanych z edukacją;
- rozszerzenie przestrzeni społecznej i edukacyjnej dla osób niewidomych zgodnie z założeniami społeczeństwa informacyjnego i społeczeństwa opartego na wiedzy;
- przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i cyfrowemu.

Prawo osób niepełnosprawnych do edukacji wiąże się z koniecznością dostępu do informacji, ale też eksploatacji cudzych utworów z pełnym poszanowaniem prawa autorskiego. Choć prawo do nauki i informacji w powiązaniu z prawem autorskim jest jednakowe dla wszystkich, osoby niepełnosprawne pozostają w sytuacji trudniejszej. Nowelizacja prawa autorskiego uwzględniła standardy unijne poprzez zapisy dotyczące szczególnego typu dozwolonego użytku utworów na rzecz osób niepełnosprawnych. Artykuł 33 wprowadzony do ustawy w 2004 r. mówi, że każdy sposób korzystania z utworu dla dobra osób niepełnosprawnych – jeżeli odnosi się to bezpośrednio do ich upośledzenia (niepełnosprawności), nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowany w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia – może być celem działania biblioteki lub innej instytucji działającej na rzecz niepełnosprawnych [33].

Tworzenie kolekcji cyfrowych wymaga określonych reguł. Korzystanie z utworów w oparciu o licencję ustawową z art. 33 prawa autorskiego jest dopuszczalne pod następującymi warunkami:

1. Może dotyczyć tylko utworów już rozpowszechnionych. Zgodnie z art. 6 pkt. 3 prawa autorskiego utworem rozpowszechnionym jest „utwór, który za zezwoleniem twórcy został w jakikolwiek sposób udostępniony publicznie”.
2. Musi odnosić się bezpośrednio do upośledzenia (niepełnosprawności). Wiąże się to z przygotowaniem utworu w odpowiedniej wersji lub formie

dostosowanym do możliwości osób niewidomych (udostępnianie utworów przez strony www, tworzenie e-booków czy audiobooków).

3. Musi odbywać się dla dobra osób niepełnosprawnych w szeroko rozumianej idei dostępu do informacji i wiedzy.
4. Może być podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia, czyli rodzaju a nie stopnia niepełnosprawności. Utwory powinny być dostosowane do rodzaju niepełnosprawności i w formacie odpowiadającym poszczególnym grupom odbiorców, w tym przypadku niewidomym.
5. Nie może mieć charakteru zarobkowego. Instytucja tworząca może uzyskać przychód, który w części lub całości pokryje koszty tworzenia.

Wszystkie wymienione powyżej zasady powinny zaistnieć łącznie jako elementy spójne.

Z zakresu przedmiotowego zastosowania art. 33 wynikają następujące postulaty:

- Kolekcja dla niewidomych powinna służyć osobom z dysfunkcją wzroku w celach naukowych i dydaktycznych, co związane jest z typem biblioteki naukowej i jej zadaniami.
- Użytek z materiałów zgromadzonych w kolekcji biblioteki cyfrowej dla niewidomych może być tylko osobisty. Mają tutaj zastosowanie art. 23 i 33 prawa autorskiego. Należy przyjąć, że dozwolony użytek osobisty ma jednakowe zastosowanie dla wszystkich kategorii osób fizycznych, w tym także niepełnosprawnych (przepis art. 23 prawa autorskiego).
- Zeskanowane podręczniki i utwory umieszczone w bibliotece cyfrowej dla niewidomych powinny być opatrzone pełnym opisem bibliograficznym. Dodatkowo oznaczeń takich wymaga sama kolekcja. Pominięcie tych oznaczeń może być traktowane jako naruszenie praw autorskich.
- Niewidomi użytkownicy biblioteki cyfrowej rejestrowani są w wydzielonej grupie czytelników i mają swoje indywidualne konta biblioteczne z osobistymi hasłami dostępu.
- Osoba niepełnosprawna uprawniona do korzystania z kolekcji zbiorów bibliotecznych powinna wykazać się aktualnym orzeczeniem niepełnosprawności (przy czym stopień niepełnosprawności nie ma w tym wypadku znaczenia).
- Obowiązkiem biblioteki jest zabezpieczenie indywidualnych kont użytkowników i całej wydzielonej kolekcji, aby osoby nieupoważnione nie miały dostępu do źródeł. Instytucja tworząca bibliotekę cyfrową dla osób niewidomych nie ma obowiązku kontrolowania wykorzystania zasobów po ich udostępnieniu.
- Biblioteka w ramach możliwości powinna starać się o uzyskanie zgody od ich autorów na publikację źródeł w formie elektronicznej w odniesieniu do utworów rozpowszechnionych.

Do regulacji prawnych, pomocnych przy tworzeniu strony cyfrowej kolekcji dedykowanej osobom niepełnosprawnym, można zaliczyć:

I. Akty dotyczące osób niepełnosprawnych

1. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z 13 grudnia 2006 r., podpisana przez Polskę 30 marca 2007 r. [19]:
 - art. 5. Równość i niedyskryminacja;
 - art. 21. Wolność wypowiedzania się i wyrażania opinii oraz dostęp do informacji;
 - art. 24. Edukacja;
 - art. 30. Udział w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.), która w zapisach dotyczących osób niepełnosprawnych głosi:
 - art. 70. Każdy ma prawo do nauki [...].
 - art. 54.1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
 - art. 69. Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.
3. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z dnia 13 sierpnia 1997 r. (uchwała Sejmu RP – M.P. nr 50, p. 475).

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uznaje, że osoby niepełnosprawne, czyli osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. [...] oznacza to w szczególności prawo osób niepełnosprawnych do:

 - dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym;
 - nauki [...];
 - pomocy [...] umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji;
 - pracy na otwartym rynku zgodnie z kwalifikacjami, wykształceniem i możliwościami [...];
 - życia w środowisku wolnym od barier [...] dostępu do urzędów, obiektów użyteczności publicznej [...] informacji, możliwości komunikacji międzyludzkiej.
4. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. 2005, Nr 164, poz. 1365 ze zm.):
 - art. 13.1. Podstawowymi zadaniami uczelni są:
 - 9) stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych;
 - art. 94.1. Z budżetu państwa uczelnia publiczna otrzymuje dotacje na:

10) dofinansowanie lub finansowanie kosztów realizacji inwestycji, w tym służących kształceniu studentów i doktorantów, będących osobami niepełnosprawnymi;

11) zadania związane ze stwarzaniem studentom i doktorantom, będącym osobami niepełnosprawnymi warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia;

art. 162. Minister [...] określi, w drodze rozporządzenia, warunki, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach, uwzględniając:

6) warunki właściwej realizacji procesu dydaktycznego, z uwzględnieniem szczególnych potrzeb studentów będących osobami niepełnosprawnymi.

5. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. 1997, Nr 123, poz. 776 ze zm.).

Niepełnosprawność nie została zdefiniowana ani w przepisach dyrektywy europejskiej, ani w przepisach polskiego prawa autorskiego (tutaj pojawia się jako upośledzenie). Występuje natomiast w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej:

art. 1. ustawa dotyczy osób, których niepełnosprawność została potwierdzona orzeczeniem;

art. 2.10. ilekroć w ustawie jest mowa o niepełnosprawności – oznacza to trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy.

6. Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 1998, Nr 162, poz. 1118 ze zm.).

Według ustawy o pomocy społecznej niepełnosprawność oznacza niezdolność do pracy w rozumieniu przepisów o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych albo zaliczenie do grupy inwalidów lub legitymowanie się stopniem niepełnosprawności w rozumieniu przepisów o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

II. Akty dotyczące ochrony praw autorskich w kontekście zapisów dotyczących osób niepełnosprawnych

1. W zapisach dotyczących ochrony własności i innych praw majątkowych, do których należą prawa autorskie, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. głosi:

art. 21. Rzeczpospolita Polska chroni własność;

art. 63. Każdy ma prawo do własności oraz innych praw majątkowych, oraz że własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i w takim zakresie, w jakim nie narusza ona istoty własności.

2. Dyrektywa nr 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym nakazuje:

pkt. 43 preambuły [...] aby państwa członkowskie przyjęły wszystkie konieczne środki w celu wspierania dostępu do utworów przez osoby niepełnosprawne, które mają utrudnione samodzielne korzystanie z utworów, biorąc pod uwagę dostępne formaty;

art. 5 ust. 3 b [...] zakłada możliwość stosowania wyjątków lub ograniczeń w odniesieniu do prawa zwielokrotniania i rozpowszechniania utworów w sytuacji korzystania w interesie osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie wiąże się bezpośrednio z niepełnosprawnością i nie ma charakteru komercyjnego oraz mieści się w zakresie wymaganym przy określonym rodzaju niepełnosprawności.

3. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 2006, Nr 90, poz. 631 ze zm.):

art. 33. Wolno korzystać z już rozpowszechnionych utworów dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia.

Bibliografia

1. *Akademicka Biblioteka Cyfrowa* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.abc.uw.edu.pl>. Stan z dnia 05.01.2012.
2. BEDNARCZYK Dorota. Pokonywanie barier, czyli zasoby cyfrowe szansą dla osób z niepełnosprawnością wzroku. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2011, nr 8. Tryb dostępu: <http://www.nowyebib.info/biuletyn/numer-127-spis/762-ebib-82011-1265>. Stan z dnia 05.01.2012.
3. *Biblioteka Książek Cyfrowych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bkc.uw.edu.pl/>. Stan z dnia 05.01.2012.
4. *Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/edukacja>. Stan z dnia 05.01.2012.
5. CZERWIŃSKA Małgorzata, DEDERKO Teresa (red.). *Niewidomi w świecie książek i bibliotek: wybrane zagadnienia*. Kielce: STON2, 2008. ISBN 978-83-7273-250-7.
6. CZERWIŃSKA Małgorzata. Książka i biblioteka w procesie normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnością wzroku. In *Wyzwania współczesnej pedagogiki specjalnej – praktyka edukacyjna i rewalidacyjna* [Dokument elektroniczny]. 2009, t. 6. Tryb dostępu: http://www.monografie.pl/glownavspol/monografie_2009tVI/artykuly/147_pdfsam_koncowa%20wersja%20polska%20tom%20VI.pdf. Stan z dnia 05.01.2012.
7. CIERPIAŁOWSKA Tamara. *Studenci z niepełnosprawnością: problemy funkcjonowania edukacyjnego i psychospołecznego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2009. ISBN 978-83-7271-532-6.
8. *Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.um.siemianowice.pl/on/aktualnosci/uczelnie.pdf>. Stan z dnia 05.01.2012.
9. DURSKA Anna. Cyfrowe książki i biblioteki — próba oceny przydatności dla osób z dysfunkcją wzroku. *Zagadnienia Informatyki Naukowej*. 2008, nr 2, s. 29-43. ISSN 0324-8194.

10. Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:17:01:32001L0029:PL:PD>. Stan z dnia 11.01.2012.
11. *Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:PL:PDF>. Stan z dnia 11.01.2012.
12. FEDOROWICZ Małgorzata. Bibliotekarstwo dla osób z niepełnosprawnością wzroku za granicą – próba charakterystyki i kierunku rozwoju. In CZERWIŃSKA Małgorzata, DEDERKO Teresa (red. nauk.). *Niewidomi w świecie książek i bibliotek: wybrane zagadnienia: praca zbiorowa*. Kielce: STON2, 2008, s. 116-117. ISBN 978-83-7273-250-7.
13. *Google Book Search* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://books.google.com>. Stan z dnia 11.01.2012.
14. JAKUBOWSKI Stanisław. Biblioteki cyfrowe szansą dla niewidomych i słabowidzących czytelników. In *III Konferencja – Internet w Bibliotekach. Zasoby elektroniczne: podaż i popyt* [Dokument elektroniczny]. 2006. Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/iwb3/arttykul.php?d>. Stan z dnia 11.01.2012.
15. JAKUBOWSKI Stanisław. Perspektywy aktywnego uczestnictwa osób z niepełnosprawnością wzroku w tworzącym się społeczeństwie informacyjnym. In CZERWIŃSKA Małgorzata, DEDERKO Teresa (red. nauk.). *Niewidomi w świecie książek i bibliotek: wybrane zagadnienia: praca zbiorowa*. Kielce: STON2, 2008, s. 75-76. ISBN 978-83-7273-250-7.
16. JAKUBOWSKI Stanisław, SERAFIN Róża, SZCZEPANKOWSKI Bogdan. *Pomoce techniczne dla osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Centrum Naukowo-Badawcze Spółdzielczości Inwalidów, 1993. ISBN 83-901683-0-8.
17. *Karta Praw Osób Niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/karta-praw-osob-niepelnosprawnyc>. Stan z dnia 11.01.2012.
18. *Knowledgegerush* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.knowledgerush.com/>. Stan z dnia 05.01.2012.
19. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>. Stan z dnia 05.01.2012.
20. *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/dokumenty-organizacji-narodow-zj/konwencja-o-prawach/>. Stan z dnia 20.10.2011.
21. *Libraries for the Blind in the Information Age — Guidelines for Development* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.ifla.org/en/publications/libraries-for-the-blind-in-the-information-age-guidelines-for-development>. Stan z dnia 25.11.2011.
22. LIPIŃSKA-LOKŚ Jolanta. Osoba z niepełnosprawnością w roli studenta – możliwości i ograniczenia (przegląd zagadnień). In OCHONCZENKO Helena, CZERWIŃSKA Małgorzata, GARBAT Marcin (red.). *Osoby z niepełnosprawnością w szkole wyższej: wybrane zagadnienia*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2011, s. 139-142. ISBN 978-83-7481-424-9.
23. MAJEWSKI Tadeusz. Dzieci z uszkodzonym wzrokiem i ich edukacja. In JAKUBOWSKI Stanisław (red.). *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabowidzącymi*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Naukowej, 2001, s. 11-32.

24. *Memory of the Word Programme* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.unesco.org/webworld/mdm/en/index_mdm.html. Stan z dnia 05.01.2012.
25. *Międzynarodowa klasyfikacja funkcjonowania, niepełnosprawności i zdrowia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnoscdefinicja.php>. Stan z dnia 20.10.2011.
26. *Narodowa strategia integracji społecznej dla Polski* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.mpips.gov.pl/userfiles/File/mps/NSIS.pdf>. Stan z dnia 20.10.2011.
27. OCHONCZENKO Helena, CZERWIŃSKA Małgorzata, GARBAT Marcin. *Osoby z niepełnosprawnością w szkole wyższej: wybrane zagadnienia*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2011. ISBN 978-83-7481-424-9.
28. OPIOŁA Dariusz. *Niepełnosprawność – istota i rodzaje* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://forestap.republika.pl/niepelnosprawnoscd.htm>. Stan z dnia 05.01.2012.
29. PAPLIŃSKA Małgorzata. Konsekwencje wynikające z braku wzroku. In PAPLIŃSKA Małgorzata (red.). *Edukacja równych szans: uczeń i student z dysfunkcją wzroku – nowe podejście, nowe możliwości*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2008, s. 14-21.
30. *Project Gutenberg* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.gutenberg.org>. Stan z dnia 05.01.2012.
31. SZAFRANEK Krzysztof. *Dostępność usług internetowych dla osób niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://szafranek.net/works/articles/accessibilitylaw>. Stan z dnia 05.01.2012.
32. *Seminare: poszukiwania naukowe* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.seminare.pl/?nr=24&r=2007>. Stan z dnia 05.01.2012.
33. *Studenci niewidomi i słabowidzący – poradnik dla wyższych uczelni: prawo autorskie – dozwolony użytek utworów* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.ujk.edu.pl/bg/pliki/prawo%20autorskie.pdf>. Stan z dnia 05.01.2012.
34. *Studenci niewidomi i słabowidzący – poradnik dla wyższych uczelni: System DAISY* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.ujk.edu.pl/bg/pliki/system%20DAISY.pdf>. Stan z dnia 05.01.2012.
35. *Szkolnictwo Wyższe*. 2010. ISSN 1643-0840.
36. *Szkoły wyższe i ich finanse* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm. Stan z dnia 10.03.2012.
37. SZLUZ Beata. Osoby niepełnosprawne w Unii Europejskiej – sytuacja i perspektywy. In *Seminare: poszukiwania naukowe* [Dokument elektroniczny]. 2007, t. 24. Tryb dostępu: <http://www.seminare.pl/24/Szluz2007.pdf>. Stan z dnia 10.03.2012.
38. *The European Library* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.theeuropeanlibrary.org>. Stan z dnia 11.01.2012.
39. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. Dz. U. 1994, Nr 24, poz. 83 wraz z późniejszymi zmianami [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bg.pw.edu.pl/biblprawo/D20000904Lj.pdf>. Stan z dnia 11.01.2012.
40. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 r. Dz. U. 1997, Nr 123, poz. 776 wraz z późniejszymi zmianami [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.pl/ledger/x/1808>. Stan z dnia 20.10.2011.
41. Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie

- sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Dz. U. 2011, Nr 84, poz. 455 [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.infor.pl/dziennik-ustaw,rok,2011,nr,84/poz,455.html>. Stan z dnia 10.03.2012.
42. *Word report on disability* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en. Stan z dnia 10.03.2012.
43. YEADON Anne. Najważniejsze zrozumieć. In ADAMOWICZ–HUMMEL Antonina, GUZOWSKA Halina (red.). *Poradnik pracodawcy osób niewidomych i słabo widzących*. Warszawa: AWARE Europe, 2000, s. 11-16. ISBN 83-913390-0-9.
44. *Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa dla Niewidomych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=68>. Stan z dnia 05.01.2012.

Ewolucja wizerunku i roli społeczno-zawodowej bibliotekarza – od okresu międzywojennego po lata pięćdziesiąte XX w. Przegląd stanowisk

Słowa kluczowe: wizerunek bibliotekarza, kształcenie bibliotekarzy, kompetencje bibliotekarzy

Abstrakt: W artykule opisano zmiany w kształtowaniu się wizerunku i roli społeczno-zawodowej bibliotekarza. Zaprezentowano przegląd stanowisk co do kształtu zawodu, od okresu międzywojennego po lata pięćdziesiąte XX w.

Keywords: image of the librarian, training of librarians, competence of librarians

Abstract: This paper describes the changes in the shape of the image and the role of social and professional librarians. The paper presents an overview of the positions on the shape of the profession, from the interwar period to the fifties of the twentieth century.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. sytuacja w bibliotekarstwie nie była łatwa. Bardzo dawały o sobie znać różnice rozwojowe i cywilizacyjne na ziemiach każdego z zaborów, a odrębny zawód bibliotekarza nie istniał w żadnym z nich [3]. W ocenie Aleksandra Birkenmajera „w bibliotekach galicyjskich, znaczny odłam tzw. bibliotekarzy naukowych traktował swoje czynności jako coś przymusowego, co dawało trochę pieniędzy, ale minimalną ilość zadowolenia wewnętrznego; iluż z nich wstępowało do tego zawodu tylko po to, ażeby mieć pod ręką aparat naukowy dla osobistych swoich prac, albo też po to, ażeby czekać na opróżnienie się katedry uniwersyteckiej, którą mogliby zająć” [3, s. 258]. Natomiast w bibliotekarstwie powszechnym „utrwał się jedynie w praktyce i w świadomości społecznej typ ofiarnego działacza, który z poczucia patriotycznego obowiązku zajmował się m.in. także prowadzeniem akcji bibliotecznej” [6, s. 99].

Po wojnie, pilną sprawą stało się przygotowanie do pracy w bibliotekach nowych kadr. Wobec braku szkół bibliotekarskich, podstawą kształcenia były kursy organizowane przez różne instytucje. Już w roku akademickim 1916/17 istniejące w Warszawie Towarzystwo Kursów Naukowych uruchomiło Katedrę Księgoznawstwa Ogólnego oraz Katedrę Bibliotekarstwa i Bibliografii. Kierownikami katedr zostali: Mieczysław Rulikowski

i Jan Muszkowski. W następnym roku Kursy zostały przekształcone w niepaństwową uczelnię – Wolną Wszechnicę Polską. Także Towarzystwo Szkoły Ludowej, Towarzystwo Czytelń Ludowych, Macierz Szkolna i Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych organizowały kursy, na których wykłady prowadzili m.in. Stefan Rygiel, Jan Muszkowski, Adam Łysakowski, Marian Łodyński i Wanda Dąbrowska. W 1928 r. powstał Wydział Biblioteczny przy Szkole Pracownic Społecznych Polskiej Macierzy Szkolnej, a rok później przy Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy zaczęła działać jednoroczna Szkoła Bibliotekarska, przejęta w 1938 r. przez Warszawskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich. Na kursach szkolono bibliotekarzy na poziomie elementarnym i średnim. Na poziomie wyższym, począwszy od 1925 r., bibliotekarzy przygotowywano w ramach Studium Pracy Społeczno-Oświatowej wspomnianej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Zorganizowanie studiów na poziomie uniwersyteckim nie było łatwe, ponieważ nie widziano potencjalnego adresata takich studiów. Bibliotekoznawstwo uważane było bardziej za działalność praktyczną niż skryształowaną dyscyplinę naukową. W okresie międzywojennym bibliotekarze zatrudnieni w bibliotekach uniwersyteckich nie byli uważani za pracowników naukowych, tylko za urzędników administracyjnych I kategorii (w grupie zaszerogowania od IX do V). Podobnie bibliografię taktowano jako naukę pomocniczą historii literatury. Problemem był nadal brak w ówczesnym ustawodawstwie odrębnego zawodu bibliotekarza i stopni bibliotekarskich.

Pierwsze dziesięciolecie, mimo znacznych trudności finansowych, przyniosło jednak poczucie koniecznej obrony własnych interesów zawodowych (powstanie ZBP) i chęć pogłębienia wiedzy fachowej. Dostrzegł te zmiany Birkenmajer stwierdzając na II Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Poznaniu w 1929 r., że: „personel naszych bibliotek składa się przeważnie z ludzi młodych, którzy wchodzili do tego zawodu niemal bez przygotowania i stopniowo dopiero nabywali potrzebnych sobie wiadomości teoretycznych i praktycznych. Jeżeli więc pod tym względem posiadają sporo braków, to z drugiej strony cechuje ich przymiot wielki i bezcenny, a mianowicie ukochanie swojego zawodu i zapał do pracy. [...] ogół naszych bibliotekarzy uważa bibliotekarstwo za swój główny zawód i w nim przede wszystkim chce pracować” [3, s. 258]. Podczas obrad zastanawiano się, kim powinien być bibliotekarz naukowy i co ma właściwie ta „naukowość” oznaczać. Ważne opinie zostały sformułowane w referacie Franciszka Smolki *Zadania bibliotekarza naukowego* [25], w koreferacie Eustachego Geberlego i w trakcie dyskusji. Analiza tych wypowiedzi pozwala stwierdzić, że do najważniejszych zadań bibliotekarza naukowego (pracownika bibliotek naukowych, zwłaszcza uniwersyteckich, posiadającego wykształcenie wyższe) zaliczono umiejętne (merytoryczne) i celowe uzupełnianie zbiorów (ocena i selekcja księgozbiorów) oraz należyte ich udostępnianie (naukowe opracowanie zbiorów, tworzenie specjalistycznych katalogów, gromadzenie i udzielanie informacji o najnowszym piśmiennictwie). Bibliotekarz naukowy powinien udzielać pomocy naukowej, współdziałać w prowadzonych badaniach, umiejętnie „ogarniać” całość wiedzy w zakresie swojej dyscypliny, aktywnie uczestniczyć w krajowym i międzynarodowym ruchu naukowym. Dzięki jego wiedzy i wysokim umiejętnościom zyskiwałyby także sama biblioteka jako warsztaty pracy naukowej. Ten oddany nauce

człowiek powinien wiedzę badacza łączyć z umiejętnościami dydaktyka oraz nauczyciela młodzieży akademickiej w zakresie techniki pracy umysłowej. Poza wymienionymi zaletami, bibliotekarz powinien posiadać także wszystkie cechy dobrego urzędnika: być uprzejmy, wyrozumiały, pilny i dobrze zorganizowany. Rzeczywistość – z czym zgodzili się sami dyskutanci – odbiegała jeszcze od tego idealnego obrazu i nie stwarzała pełnych możliwości jego realizacji.

Poza głównym nurtem dyskusji referat *Normy organizacyjne bibliotek naukowych, a w szczególności uniwersyteckich*, wygłosił Adam Łysakowski [12]. Stwierdził w nim m.in.: „Żle jest, gdy uważają bibliotekarza za urzędnika, który «administruje» książkami. Ale równie niewłaściwe jest pobłażliwe spoglądanie na niego, jako na takiego to, który chciał zdobyć przysłowiowy «Parnas», a osiągnął tylko «gradus». My nie jesteśmy nieudacznymi profesorami – trzeba to nareszcie wyraźnie powiedzieć. Bibliotekarz reprezentuje technikę pracy naukowej. To jest całkiem odmienne, odrębne oblicze. Musi być [...] naukowcem, ale nie uczonym. To znaczy musi posiadać w określonych dziedzinach metodologiczne wykształcenie naukowe i znajomość zagadnień naukowych: umiejętność i wiedzę, ale – nie po to, aby pracował badawczo w danych naukach, lecz przede wszystkim wiedza jego musi być stosowana w bibliotekarstwie – dla celów najszerszej pojętego pośrednictwa naukowego między światem książ i czytelnikiem” [12, s. 295]. Formułując wnioski końcowe uczestnicy Zjazdu stwierdzili, że bibliotekarze naukowcy, to osoby legitymujące się stopniem naukowym i roczną praktyką, nie będące urzędnikami państwowymi i nie podlegające ustawie o służbie cywilnej, zaliczające się do pracowników naukowych szkół wyższych. Podobnie jak bibliotekarze techniczni, powinni zdać egzamin państwowy z bibliotekarstwa. Poza tą grupą, wyróżniono wspomnianych bibliotekarzy technicznych I i II kategorii oraz urzędników kancelaryjnych i rachunkowych II i III kategorii.

Natomiast w bibliotekarzu oświatowym, zarówno Józef Stemler, autor referatu *Stosunek bibliotekarza do czytelników w bibliotekach oświatowych* [27], jak też dyskutanci, widzieli przede wszystkim człowieka udzielającego pomocy czytelnikowi w docieraniu do zbiorów (pozyskiwanie czytelników), umiejętnie kierującego lekturą osób mniej wyrobionych, zaangażowanego w organizowanie innych form pracy kulturalno-oświatowej.

Do sprawy zawodu bibliotekarza w kontekście możliwości zdobycia wykształcenia, powrócono w trakcie III Zjazdu Bibliotekarzy (Wilno 1932 r.) w dwóch referatach: Jana Niezgody [20] o organizacji zawodu bibliotekarza bibliotek naukowych i Jana Augustyniaka [1] o pracownikach bibliotek oświatowych.

Pierwszy z referentów skupił się na praktykach i potrzebie wydawania skryptów, co w sytuacji braku szkolnictwa zawodowego i polskich podręczników, było sprawą nader pilną²². Natomiast Jan Augustyniak, odnosząc się do braku ustaw regulujących zagadnienie bibliotekarstwa oświatowego różnych szczebli stwierdzał, że bibliotekarz zatrudniony w bibliotece takiego typu, nie mając żadnych praw ani gwarancji ochrony

²² Więcej na temat szkolenia bibliotekarzy w okresie międzywojennym zob. Zofia Gaca-Dąbrowska: *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej* [6, s. 99-126].

pracy zawodowej, „ginie w ogólnej masie urzędniczej, przez co zatracą się pozycja społeczna bibliotekarza jako oświatowca” [1, s. 142]. Brak przepisów powoduje niepewność pracy w tym zawodzie, podobnie jak brak odpowiednich środków finansowych nie sprzyja stabilizacji – dodawał i apelował do ZBP o: założenie szkół zawodowych, ustalenie zasad doszkalania bibliotekarzy oraz o spowodowanie, żeby osoby starające się o zatrudnienie w bibliotekach państwowych, samorządowych i społecznych, musiały uzyskać poparcie Związku. Autor podkreślał w ten sposób, że w bibliotekach powszechnych nie mogą pracować ludzie przypadkowi.

Wszystkie podejmowane z początkiem lat trzydziestych działania, w tym także uchwalenie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 11 kwietnia 1930 r. o państwowych egzaminach bibliotekarskich oraz prowadzone dyskusje sprzyjały stopniowemu kształtowaniu się wizerunku bibliotekarza-fachowca, człowieka bardzo dobrze wykształconego i przygotowanego do podjęcia różnicujących się zadań bibliotekarstwa naukowego i oświatowego. Jednak, z powodu trudności finansowych, zabiegi Rady ZBP o sfinalizowanie prac nad pragmatyką biblioteczną w MWRiOP nie zostały zakończone do września 1939 r. Dopiero po wojnie sytuacja zaczęła się stopniowo zmieniać.

Już w lutym 1945 r. w Ministerstwie Oświaty powstał Wydział Bibliotek, który zajął się sprawami doboru, kształcenia, dokształcania oraz kwalifikacji bibliotekarzy. Działania inicjujące i koordynujące w zakresie kształcenia bibliotekarzy i księgarzy miała także podejmować powołana przy Ministrze Oświaty we wrześniu 1945 r. Rada Książki. Gdy w marcu 1946 r. Minister Oświaty – Czesław Wycech – podpisał zarządzenie o utworzeniu na miejsce Wydziału Bibliotek, Naczelnej Dyrekcji Bibliotek (NDB) wszystkie te sprawy znalazły się w jej gestii [28]. Ważną zmianą w zakresie organizacji bibliotekarstwa polskiego, było zatwierdzenie przez Prezydium KRN 17 kwietnia 1946 r. *Dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi* [5]. Tworząca się sieć placówek bibliotecznych i trwająca od końca 1944 r. akcja zabezpieczenia księgozbiorów opuszczonych, porzuconych i podworskich spowodowały wzrost zapotrzebowania na wykwalifikowaną kadrę biblioteczną. Dodatkowo reforma szkolna i dostęp do wyższych uczelni młodzieży robotniczej i chłopskiej rozbudził aktywność społeczną w kierunku zdobywania wiedzy i samokształcenia. Artykuł 3 *Dekretu* stwierdzał, że „Minister Oświaty określi kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowisk bibliotekarzy zatrudnionych w bibliotekach publicznych i w wypożyczalniach dochodowych”, a art. 5, że „Zarządzający biblioteką, zarówno należącą do sieci, jak i działającą poza nią, z wyjątkiem bibliotek domowych, winien: [...] posiadać personel należycie przygotowany do pracy z książką i czytelnikiem”. Józef Grycz komentując tę sytuację w artykule *Problemy biblioteczne obecnej doby* [9] podkreślał, że do prowadzenia akcji bibliotecznej potrzebni są odpowiedni ludzie. Pisał: „Musimy wypracować racjonalny system szkolenia bibliotekarzy, ustalić podstawowe programy odpowiednich uczelni i kursów, a przede wszystkim wykształcić zespół wykładowców. Jedna katedra czy nawet studium bibliotekarstwa na Uniwersytecie w Łodzi²³ nie może tu wystarczyć. Powinniśmy też, opierając się na tym

²³ Mowa o powstałej w marcu 1945 r. Katedrze Bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Łódzkim, kierowanej przez prof. Jana Muszkowskiego.

postanowieniu [mowa art. 5], wyjednać u czynników decydujących uznanie dla bibliotekarstwa jako zawodu specjalnego i wydanie oddzielnej pragmatyki dla państwowej służby bibliotecznej. Panujące bowiem pod tym względem stosunki są dla stanu bibliotekarskiego krzywdzące a dla bibliotek wprost szkodliwe.” [8, s. 83]. Grycz w sposób najpełniejszy nakreślił obraz bibliotekarza i stojące przed nim zadania w swoim podręczniku *Bibliotekarstwo praktyczne w zarysie* [7], gdzie stwierdził, że bibliotekarz, to nauczyciel i wychowawca, pomocnik i doradca czytelnika, pielęgnujący ujawnione zainteresowania i potrafiący także zainteresowania pobudzić, „nadać im kierunek korzystny dla postępu, wiedzy, oświaty i kultury” [7, s. 15]. Ale bibliotekarz, to przede wszystkim „szafarz dóbr bibliotecznych” powołany do „opieki i ochrony” tych dóbr. Praca z książką i czytelnikiem wymaga wiadomości, umiejętności i szczególnych cech charakteru, jakimi są: całkowite poświęcenie się sprawom bibliotecznym, pedanteria, skromność, bezinteresowność, czynność, powołanie do zawodu. Grycz poszedł w swej charakterystyce jeszcze dalej określając, jakich ludzi miał na myśli, precyzując stopień wykształcenia właściwy każdemu rodzajowi wykonywanej pracy. „Do naukowej pracy bibliotekarskiej – pisał – pożądanymi są doktorzy lub magistry filozofii, szczególnie z zakresu polonistyki, historii lub historii kultury, następnie innych nauk humanistycznych, a wreszcie, choć już w mniejszym stopniu, także innych dyscyplin. Od kandydatów należy oczekiwać dobrego opanowania z bibliografią, szerokiego czytania, opanowania metodyki pracy naukowej, odbycia ćwiczeń praktycznych z nauk pomocniczych historii lub historii literatury. Dla pragnących poświęcić się pracy w dziale rękopisów niezbędna jest dobra znajomość paleografii; opracowywanie zbiorów graficznych wymaga, rzecz naturalna, wykształcenia w zakresie historii sztuki” [7, s. 20]. Jako szczególnie ważne wymieniał znajomość języków obcych. Absolwentów szkół średnich ogólnokształcących, którzy „pragną spokojnej, inteligentnej, systematycznej pracy, lubią porządek i starannie wykonywane roboty pisarskie, nadają się do pracy zespołowej i dają się racjonalnie kierować” [7, s. 21], potrafią też pisać na maszynie i znają przynajmniej jeden język obcy można zatrudnić jako bibliotekarzy technicznych. Grycz podkreślał, że do pracy bibliotekarskiej szczególnie nadają się „siły żeńskie²⁴, górujące nad męskimi zazwyczaj skrupulatnością i zamiłowaniem do robót drobiazgowych, wymagających cierpliwości, uwagi i precyzji wykonania. Wrodzony zmysł porządku, czystości i «gospodarności» czyni z nich element jak najbardziej pożądany [...]”. Bardzo dobrze nadają się średnie bibliotekarki również do prowadzenia wypożyczalni i bibliotek dziecięcych” [7, s. 21]. Osoby bez szkoły średniej mogły być zatrudnione jedynie do pracy w magazynie bibliotecznym, przy porządkowaniu zbiorów, katalogów, akt, przepisywaniu kart katalogowych itp. W przedstawionym modelu bibliotekarza Grycz z jednej strony zawarł wszystkie

²⁴ Przed rokiem 1918 kobiety spotykamy w zawodzie bardzo rzadko – jak podaje Zofia Gac-Dąbrowska – na przełomie XIX i XX w. tylko kilka kobiet pracowało w bibliotekach fundacyjnych, rodowych lub towarzystw naukowych. W bibliotekarstwie powszechnym było ich nieco więcej, ale praca ta nie miała charakteru płatnego zajęcia zawodowego (praca społeczna, honorowa). Sytuacja zmieniła się po roku 1918, kiedy to mężczyźni zaczęli odchodzić do innych zajęć. W latach 1934/35 kobiety zdominowały mężczyzn w stosunku 250/145. Zob. [6, s. 114-115].

przedwojenne sugestie na ten temat, z drugiej – rozwinął je w oparciu o analizę aktualnej sytuacji społecznej, dostrzegając nowe zadania dla bibliotekarza w społeczeństwie ludzi kształcących się lub uzupełniających wykształcenie przerwane wojną. Podkreślał także konieczny udział państwa w opracowaniu pragmatyki zawodu bibliotekarza i rozwoju szkolnictwa bibliotekarskiego wszystkich szczebli.

W połowie lat pięćdziesiątych, podobnie, jak to było przed wojną, organizowano szkolenia czynnych bibliotekarzy naukowych na krótkich kursach uwzględniających posiadany już przez nich poziom przygotowania oraz szkolenia – także kursowe – czynnych bibliotekarzy oświatowych. Kursy i odczyty organizowało Ministerstwo Oświaty, Związek Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich oraz dyrektorzy bibliotek uniwersyteckich Poznania, Krakowa, Warszawy i Wrocławia. Ponieważ wznowiono egzaminy bibliotekarskie, ważne było opublikowanie w 1945 r. *Krótkiego podręcznika bibliotekarskiego* Julii Millerowej i wspomnianego podręcznika Grycza, a także przygotowanie w 1946 r. do druku *Skróconych przepisów katalogowania alfabetycznego* tegoż autora²⁵. W październiku 1945 r. na konferencji okręgowych wizytatorów bibliotek w Pabianicach Adam Łysakowski podjął próbę określenia roli biblioteki i bibliotekarza w nowej, powojennej rzeczywistości, wobec zadań szerokiego upowszechniania kultury za pomocą książki [13]. Podkreślał, że zniszczenia wojenne spowodowały wzrost znaczenia bibliotek oraz, że zmianie ulec musi także dotychczasowy sposób pracy bibliotekarzy. Powinni oni, doskonalić sposoby gromadzenia i opracowania zbiorów, starać się o zachowywanie „pomników dziejowych kultury polskiej”, zbierać dokumenty życia społecznego, dążyć do specjalizacji bibliotek naukowych oraz współpracować z pracownikami naukowymi w przygotowywaniu dzieł naukowych. Z kolei bibliotekarz oświatowy – mówił Łysakowski – powinien spełniać rolę osoby kierującej czytelnictwem, „wychowawcy bibliotecznego”, który – będąc po trosze psychologiem znającym osobowość czytelników – potrafiłby pracować z nimi w sposób zindywidualizowany. Pisał: „Rzeczą bibliotekarza będzie okazać żywą i bezpośrednią pomoc dydaktyczną w akcji samouctwa i samokształcenia” [13, s. 20-23]. Podobnie jak Grycz uważał, że w tym zawodzie nie może być mowy o przypadkowości, a „różni przygodni amatorzy” będą musieli opuścić szeregi bibliotekarzy.

Wielokrotnie na temat szkolenia bibliotekarzy i księgarzy wypowiadał się Jan Muszkowski, który był bardzo dobrze zorientowany w kształceniu bibliotekarzy na świecie [16; 17]. Przez pracownika książki rozumiał on nie tylko bibliotekarza i księgarza, ale wszystkich pracujących z książką, a więc także pedagogów i działaczy oświatowych. Wyrażał pogląd, że „przyzwyczajenie do czytania jest niezbędnym warunkiem owocnej pracy bibliotekarza, księgarza, oświatowca” [18, s. 26-28]. Zdaniem Muszkowskiego, kształtujący się powoli w Polsce trzystopniowy model nauczania bibliotekarzy pozwoli przygotować pracowników różnych typów bibliotek i szczebli służby bibliotecznej. Pierwszym etapem powinna być czteroletnia szkoła zawodowa o typie licealnym jako uzupełnienie siedmioletniej szkoły podstawowej. Następnie jednoroczna lub dwuletnia szkoła specjalna dla kandydatów do średniej służby w bibliotekach naukowych i w większych bibliotekach powszechnych oraz do stanowisk kierowniczych na szczeblu bibliotek

²⁵ We współautorstwie z Władysławą Borkowską.

powiatowych. Etap ostatni, to pogłębione studia uniwersyteckie obejmujące jedenaście trymestrów, w wyniku których wykształceni zastaną „badacze-specjaliści w zakresie nauki o książce i pedagogzy dla szkół i kursów zawodowych wszelkiego typu, jak również praktycy bibliotekarze na stanowiskach samodzielnych i kierowniczych w instytucjach naukowych i większych bibliotekach powszechnych” [17, s. 5]. Model ten zakładał dalsze istnienie doraźnych szkoleń i kursów dla bibliotekarzy. W lipcu 1948 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego opracowano projekt magisterium z filozofii w zakresie nauki o książce i bibliotekarstwie [19]²⁶. Autor projektu, Jan Muszkowski, stawiał ważne pytanie o to, *co powinien umieć bibliotekarz?* Odpowiedź była alternatywna:

1. „albo winien to być specjalista w pewnym dziale nauki, posiadający nadto wiedzę specjalną dotyczącą książki oraz przygotowanie techniczne, [tak kształceni byliby bibliotekarze bibliotek specjalnych przygotowani z jednego przedmiotu głównego i przeszkoleni do pracy bibliotekarskiej i metodyki bibliograficznej];
2. albo ma to być człowiek wykształcony gruntownie w nauce o książce, traktujący ją jako swoją specjalność naukową i przedmiot samodzielnych badań zorientowany przy tym jak najrozleglej w całym zespole piśmiennictwa, a posiadający nadto przygotowanie zawodowe i doświadczenie w zakresie techniki” [19, s. 1].

Według projektu przyszły pracownik książki „powinien opanować gruntownie dyscypliny specjalne [tj. nauka o książce, zasady i metody bibliotekarstwa, nauki pomocnicze historii] – egzamin ostateczny i temat pracy powinny być wybrane z nauki o książce – a ponadto winien zdobyć przygotowanie ogólne i znajomość metod pracy w jednej przynajmniej grupie przedmiotów” [19, s. 1]. Powinien też znać dwa języki nowożytnie. Projekt ten stawiał więc wysokie wymagania przed zawodem bibliotekarza.

Sprawie szkolnictwa bibliotekarskiego (typy szkół i programy) była poświęcona konferencja zorganizowana przez Państwowy Instytut Książki (PIK) 13 grudnia 1948 r. [21]. Referat programowy – *Szkolnictwo bibliotekarskie i księgarskie* – reprezentujący stanowisko Instytutu, wygłosił Witold Nowodworski. Autor stwierdzał, że nowa sytuacja polityczna w Polsce, zwłaszcza obserwowane dążenie ludzi do zdobywania wykształcenia, a także zmieniająca się sama nauka, musi powodować także zmianę umiejętności bibliotekarza. W wystąpieniu podkreślał takie sprawy, jak dobra orientacja w aktualnym piśmiennictwie, znajomość bibliografii, realizowanie potrzeb dokumentacyjno-informacyjnych powstających w ramach uczelni oraz w specjalnych ośrodkach badawczych. Referent podnosił także, że zadania bibliotekarskie podzielić można na:

- prace techniczne wymagające umiejętności praktycznych, znajomości reguł i norm;
- funkcje naukowe wymagające przygotowania teoretycznego i samodzielności w działaniu;

²⁶ Pod koniec lat czterdziestych XX wieku Ministerstwo nie wyrażało zgody na uznanie bibliotekoznawstwa za samodzielny kierunek studiów. Na mocy zarządzenia ministra z 1 lutego 1949 r. bibliotekoznawstwo było specjalizacją w ramach filologii polskiej, historii i socjologii.

- funkcje kierownicze wymagające, poza uzdolnieniami, wiedzy teoretycznej i praktycznej.

Referent uważał, że różnice między bibliotekami naukowymi i powszechnymi zacierają się, a pracujący w nich bibliotekarze wykonują jeden zawód, w którym ważna jest znajomość dobrej organizacji pracy. Wiedza specjalna bibliotekarza na wszystkich szczeblach powinna opierać się na wykształceniu ogólnym. Podkreślał przy tym, służebny charakter profesji.

Wydaje się, że ta konferencja zamykała pewien etap kształtowania się wyobrażeń o zawodzie bibliotekarza, jego umiejętnościach i predyspozycjach. Zarówno Łysakowski, jak też Grycz i Muszkowski, podkreślali konieczność pilnego zorganizowania szkolnictwa bibliotekarskiego wszystkich szczebli. Bibliotekarz, to już nie – jak to określił Łysakowski – „przygodny amator”, ale człowiek przygotowany do pracy adekwatnie do zajmowanego stanowiska, wykształcony gruntownie w zakresie nauki o książce – co zaznaczał też Muszkowski – traktujący tę naukę jako swoją specjalność i przedmiot samodzielnych badań, znający zasady metodologii ogólnej i klasyfikacji nauk, zorientowany doskonale w całym piśmiennictwie, posiadający także przygotowanie fachowe i doświadczenie w zakresie techniki. To także człowiek aktywny społecznie, świadomy swej wychowawczej roli, zaznajomiony z podstawami psychologii i socjologii, znający języki obce, zasady pracy biurowej (pisanie na maszynie), o wielu przymiotach charakteru i przede wszystkim – pracujący z powołania i „miłości do książek”.

Koniec lat czterdziestych przyniósł wzrost zainteresowania książką i biblioteką ze strony czynników państwowych i partyjnych. Książka stała się orężem w walce ideologicznej, a bibliotekarz – „żołnierzem” na pierwszej linii tego frontu [2]. Zaczęto uważnie przyglądać się poprawności ideologicznej w kształceniu w ogóle i w kształceniu bibliotekarzy także, a od III Plenum KC PZPR, które obradowało w listopadzie 1949 r. pod hasłem „Zadania partii w walce o czujność rewolucyjną na tle sytuacji obecnej” wyraźnie zarysowały się zmiany kryteriów oceny przydatności zawodowej bibliotekarzy. Edward Iwańczak pisał: „Musimy się więc wszyscy kształcić w marksizmie-leninizmie, jedynej prawdziwej, naukowej i obiektywnej teorii, dającej wierny światopogląd” [10, s. 100]. Stwierdzał dalej: „Bibliotekarz w Polsce Ludowej musi upolitycznić się. Kroczyć ramię przy ramieniu z robotnikiem, chłopem i całym światem pracy, musi pomagać w budowie zrębów socjalizmu przez wzięcie udziału w ofensywie kulturalnej na odcinku czytelnictwa” [10, s. 102]. Szczególna „czujność” bibliotekarza w bibliotekach naukowych miała polegać na doborze literatury „w zależności od [...] przygotowania naukowego i wyrobienia politycznego” użytkowników, a w bibliotekach publicznych powinien starać się, aby do rąk czytelników nie dotarła „literatura bezwartościowa lub nawet wroga literatura faszystowska [...] autorów takich jak: Mniszkówna, Courts-Mahler, Zarzycka, Marczyński, Ewers, Ossendowski itp.” [10, s. 101].

Zmiany były nieodzowne również w zakresie wykształcenia, bo model kształcenia bibliotekarzy „pochłoniętych [...] kwestiami swego rzemiosła”, oderwanych od prawdziwego życia nie sprawdził się. Iwańczak apelował: „Musimy wykształcić nowe kadry zarówno ideologicznie jak i fachowo oddane sprawie socjalizmu i otoczyć opieką

pozytywnych fachowców” [10, s. 103-104], ponieważ „na niektórych kierowniczych stanowiskach w bibliotekach są ludzie, którzy nie rozumieją obecnej rzeczywistości i nie potrafią włączyć się w nurt życia budującego socjalizm” [10, s. 100]. W Naczelnej Dyrekcji Bibliotek w 1949 r. planowano przeszkolenie pod względem ideologicznym i fachowym około dwóch tysięcy osób w bibliotekach powszechnych, trzystu osób w bibliotekach szkolnych i około dwustu osób w bibliotekach naukowych na kursach specjalistycznych [26]²⁷. W planowanym na rok 1950 szkoleniu bibliotekarzy Naczelna Dyrekcja Bibliotek podkreślała, że „szkoleniu poświęci się baczna uwagę zwłaszcza o ile idzie o stronę ideologiczną” [23]. Zagadnienie było bardzo poważnie traktowane, a programy szkolenia i wykładowcy ustalani z władzami partyjnymi, podobnie jak dobór przyszłych kursantów. Potwierdza to protokół z posiedzenia w dniu 14 marca 1950 r., w KC PZPR w sprawie analizy pracy NDB, w którym czytamy m. in. „Dobór kandydatów był przeprowadzony osobiście przez tow. Iwańczaka po zapoznaniu się z opiniami władz partyjnych, Związku Zaw. i Inspektoratu Szkolnego. Należałoby zaprowadzić kartotekę opinii o kursistach” [24].

Zmiany zachodzące w bibliotekarstwie pod koniec lat czterdziestych XX w. najlepiej widać było na dwóch konferencjach, które odbyły się na przełomie lat 1950/1951. W ramach prac przygotowawczych do Kongresu Nauki Polskiej odbyły się w Warszawie w dniach 26-29 listopada 1950 r. obrady Podsekcji Archiwoznawstwa i Bibliotekarstwa. Przedstawione na konferencji referaty miały charakter merytoryczny, ale podsumowując obrady uczestnicy zgodzili się, że w obu dyscyplinach należy dążyć do „unowocześnienia, oparcia na zasadach marksizmu-leninizmu metod pracy badawczej, wypełnienia dotkliwych luk w wielu dziedzinach bibliotekoznawstwa i archiwoznawstwa polskiego, krytycznego przeglądu naszego dotychczasowego dorobku w tej dziedzinie, uwypuklenia jego postępowych wartości i odrzucenia idealistycznego balastu nauki burżuazyjnej, oparcia się na metodach i wynikach nauki radzieckiej [...] oraz całkowitego upolitycznienia ich pracy” [11].

Konferencja bibliotekarzy naukowych zorganizowana w Krynicy, w dniach 3-15 lutego 1951 r. przez Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki oraz Ministerstwo Oświaty poświęcona została omówieniu zadań stojących przed bibliotekami w obliczu Planu 6-letniego. Zgromadziła ona 100 pracowników bibliotek naukowych, którzy w części ideologicznej noszącej tytuł *Ogólne założenia nauki marksizmu-leninizmu*, wysłuchali sześciu referatów²⁸, a w części merytorycznej, zatytułowanej *Założenia i przebudowa*

²⁷ Kurs bibliograficzny przeprowadzony pod koniec 1949 r. obejmował 114 godz. wykładów fachowych oraz 26 godz. ideologicznych. Zob. Helena Hleb-Koszańska. Kurs bibliograficzny Ministerstwa Oświaty. *Przegląd Biblioteczny*. 1950, z. 2, s. 161-169. Dla porównania: na zorganizowanym w maju i czerwcu 1948 r. przez PIK kursie bibliotekarzy w ciągu 45 dni przeprowadzono 82 godz. wykładów i 30 godz. ćwiczeń, w tym na temat aktualnej sytuacji w Polsce i na świecie 6 godz. – szkolenia ideologicznego nie prowadzono. Zob. W. N. Kurs bibliotekarstwa naukowego w Łodzi. *Bibliotekarz*. 1948, nr 12, s. 190.

²⁸ Były to następujące referaty: J. Hochfeld, *Materializm dialektyczny i historyczny*; tenże, *Historia ruchu robotniczego ze szczególnym uwzględnieniem ruchu robotniczego w Polsce*;

bibliotekarstwa naukowego jako jeden z czynników przebudowy społecznej referatów: Wandy Michalskiej Biblioteki naukowe w ZSRR, Andrzeja Grodka Biblioteki naukowe, ich rola i zadania w budowie socjalizmu w naszym kraju, Heleny Walterowej Aktualne zagadnienia w zakresie księgozbiorów naukowych, Krystyny Remerowej Aktualne zagadnienia w zakresie opracowania zbiorów, Marii Manteufflowej Aktualne zagadnienia w zakresie czytelnictwa [22]. Autorka ostatniego z wymienionych referatów zadania bibliotek ujęła w trzech punktach „a) współdziałanie w dziele wychowania komunistycznego, b) udział we wszystkich dziedzinach socjalistycznego budownictwa, c) udział w rozwoju nauki opartej na naukowych podstawach marksizmu-leninizmu” [15, s. 1]. Charakteryzując bibliotekarza referentka powiedziała, że „musi stać się społecznym aktywistą, uzbrojonym ideologicznie i znającym podstawową problematykę w tych dziedzinach, w których obsługuje bezpośrednio lub pośrednio czytelnika. Bibliotekarz obsługujący czytelnika bezpośrednio musi mieć podejście pedagogiczne” [15, s. 2].

Uchwalona rezolucja końcowa konferencji zawierała 25 punktów; pierwszych 7 odnosiło się do pracy bibliotekarzy. W punkcie 3 akcentowano m.in. konieczność zerwania z „formalistycznym stosunkiem do zbiorów bibliotecznych i formalistycznymi metodami ich opracowania. Praca bibliotek musi uwolnić się od burżuazyjnego obiektywizmu. Bibliotekarze muszą umieć ocenić społeczno-klasową funkcję bibliotek. Praca bibliotek musi być nasycona ideologią marksizmu-leninizmu, musi krytycznie ocenić cały dorobek kultury ludzkości, aby wszystko, co w nim postępowe i twórcze, przyswoić masom pracującym”. Podkreślono konieczność nawiązania współpracy z zakładami produkcyjnymi, klubami racjonalizatorów, zwrócono też uwagę na należyte wyposażenie bibliotek i tworzenie w „każdym większym ośrodku wojewódzkim gabinetów marksizmu-leninizmu”, w których gromadzono by odpowiednią literaturę i udzielano konsultacji „korzystając z fachowych sił” [22].

Podsumowując trzydziestoletni okres kształtowania zawodu bibliotekarza, nie sposób nie zauważyć, że widziano go zupełnie inaczej w okresie międzywojennym i bezpośrednio po wojnie, a zupełnie inaczej na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Wysokie wymagania merytoryczne zastępowano wymaganiami ideologicznymi. Bibliotekarz międzywojenny miał być obiektywnym przewodnikiem i pomocnikiem wobec czytelnika; bibliotekarz powojenny miał być wychowawcą obywatela nowego ustroju, dbającym o uwzględnianie ideologicznych aspektów księgozbiorów i czytelnictwa. Zmieniały się oczekiwania wobec bibliotekarzy, bo zmieniała się rola biblioteki jako instytucji kultury, wynikająca z nowych założeń politycznych. Brak odrębnego zawodu bibliotekarza w ustawodawstwie okresu międzywojennego powodował, że postrzegany był jako zajęcie przejściowe, w przypadku bibliotekarzy naukowych, lub – w bibliotekach oświatowych – jako miejsce pracy osób przypadkowych, zazwyczaj amatorów. Różnymi drogami starano się nabywać umiejętności fachowe i stale je podwyższać,

S. Żurawicki, *Podstawowe wiadomości z ekonomii politycznej*; tenże, *Marksistowska metodologia nauk. Partyjność nauki*; L. Grzywicka, *Podstawowe dzieła klasyków marksizmu*; L. Guzicki, *Plan 6-letni jako program budowy socjalizmu w naszym kraju*; E. Kiernicki, *Szkolenie i doskonalenie Kadr*.

m. in. poprzez wprowadzenie egzaminu na bibliotekarza. Po wojnie, wobec znacznego dopływu na wyższe uczelnie młodzieży pochodzenia chłopskiego i robotniczego, funkcja bibliotek naukowych ulegała zmianie, stając się obok repozytorium także ośrodkiem informacji naukowej. Również umiejętności bibliotekarza musiały ewoluować od zbierania i opracowywania książek do zbierania i opracowywania informacji naukowej oraz obsługi czytelnika we wszystkich typach bibliotek naukowych, w tym bibliotek specjalnych. W bibliotekarstwie powszechnym bibliotekarz, wykorzystując umiejętności pedagogiczne i socjologiczne, musiał umieć kształtować gusty czytelnicze.

W 1929 r. Franciszek Smolka mówił na II Zjeździe Bibliotekarzy Polskich: „Trudno oczywiście oczekiwać, aby w walce, którą ludzkość toczy o poznanie naukowe, bibliotekarz naukowy był wielkim wodzem, ale nie jest wykluczone, że może być żołnierzem frontowym, chociaż zadowoliliby się nawet i tym, gdyby należał do formacji dalszych, byle takich, które walczą w pełnym kontakcie z armią frontową. W każdym razie winien to być żołnierz poznania naukowego, któremu ideał tego poznania stale w pracy zawodowej przyświeca” [25, s. 262]. Nie spodziewano się wówczas, że dwadzieścia lat później stanie się on żołnierzem stojącym nie tyle na straży rozwoju naukowego, fachowości i etyki zawodowej, ile na straży ideologii, moralności komunistycznej i „czystości” księgozbiorów.

Bibliografia

1. AUGUSTYNIAK Jan. Organizacja zawodu bibliotekarskiego w Polsce. Pracownicy bibliotek oświatowych. In HLEB-KOSZAŃSKA Helena (red.). *Pamiętnik Trzeciego Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Wilnie 26-28.VI. 1932 r.* Kraków, 1932, s. 142-145.
2. Bibliotekarz żołnierzem rewolucji kulturalnej. Przemówienie sekretarza KC PZPR, Członka Biura Politycznego ob. Edwarda Ochaba na Ogólnokrajowej Naradzie Bibliotekarzy w dniu 29 maja 1952 r. w Warszawie. *Bibliotekarz.* 1952, nr 3, s. 65-66. ISSN 0208-4333.
3. BIRKENMAJER Aleksander. Bilans dziesięcioletniej pracy na polu bibliotekarstwa i bibliografii w Polsce. *Przegląd Biblioteczny.* 1929, s. 251-261. ISSN 0033-202X.
4. Czytelnictwo dziecięce w bibliotekach powszechnych. *Bibliotekarz.* 1951, nr 8/9, s. 1. ISSN 0208-4333.
5. Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi. *Bibliotekarz.* 1947, nr 3/4, s. 56-59. ISSN 0208-4333.
6. GACA-DĄBROWSKA Zofia. *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych.* Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2007. ISBN 979-83-89316-70-7.
7. GRYCZ Józef. *Bibliotekarstwo praktyczne w zarysie.* Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, 1945.
8. GRYCZ Józef. Polska polityka biblioteczna w latach powojennych. In HORODYSKI Bogdan i in. (red.). *Z zagadnień teorii i praktyki bibliotekarskiej. Studia poświęcone pamięci Józefa Grycza.* Wrocław: Ossolineum, 1961, s. 71-85.
9. GRYCZ Józef. Problemy biblioteczne obecnej doby. *Przegląd Biblioteczny.* 1946, s. 4-24. ISSN 0033-202X.
10. IWAŃCZAK Edward. III Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej a zadania Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich. *Przegląd Biblioteczny.* 1950, z. 2, s. 98-104. ISSN 0033-202X.

11. Konferencja pracowników naukowych bibliotek i archiwów. *Bibliotekarz*. 1950, nr 11-12, s. 181. ISSN 0208-4333.
12. ŁYSAKOWSKI Adam. Normy organizacyjne bibliotek naukowych, a w szczególności uniwersyteckich. *Przegląd Biblioteczny*. 1929, s. 283-305. ISSN 0033-202X.
13. ŁYSAKOWSKI Adam. Rola biblioteki i bibliotekarza w Polsce współczesnej. In *Aktualne zagadnienia bibliotekarskie. Pierwsza powojenna konferencja okręgowych wizytatorów bibliotek w dniach 24-27 października 1945 r. w Pabianicach*. Warszawa: nakładem Ministerstwa Oświaty, 1946, s. 17-23.
14. ŁYSAKOWSKI Adam. Uspołecznienie bibliotekarstwa. *Bibliotekarz*. 1947, nr 3/4, s. 37-38. ISSN 0208-4333.
15. MANTEUFFLOWA Maria. *Aktualne zagadnienia w zakresie czytelnictwa*. Biblioteka Narodowa. Zakład Dokumentacji Księgoznawczej. Teki Dokumentacyjne, sygn. Konferencje bibliotekarskie TD 199/5.
16. MUSZKOWSKI Jan. Kształcenie bibliotekarzy. *Bibliotekarz*. 1945, nr 2-3, s. 1-6. ISSN 0208-4333.
17. MUSZKOWSKI Jan. Nowe prądy w kształceniu bibliotekarzy. *Bibliotekarz*. 1949, nr 1-2, s. 1-5. ISSN 0208-4333.
18. MUSZKOWSKI Jan. Rola badań nad czytelnictwem w kształceniu pracowników książki. In *Badanie czytelnictwa*. Łódź: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, 1948, s. 26-28.
19. MUSZKOWSKI Jan. *Wyniki dyskusji nad projektem magisterium z filozofii w zakresie nauki o książce i bibliotekarstwa na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź, dnia 16 lipca 1948 r.* Biblioteka Narodowa. Zakład Dokumentacji Księgoznawczej. Teki Dokumentacyjne, sygn. 151/A 1.
20. NIEZGODA Jan. Organizacja zawodu bibliotekarskiego w Polsce. Bibliotekarze bibliotek naukowych. In HLEB-KOSZAŃSKA Helena. *Pamiętnik Trzeciego Zjazdu bibliotekarzy polskich w Wilnie 26-28.VI. 1932 r.* Kraków: Drukarnia Tow., Mickaia Aren. w Miejscu Piastowem, 1932, s. 140- 142.
21. NOWODWORSKI Witold. Konferencja w sprawie szkolnictwa bibliotekarskiego oraz księgarskiego. *Bibliotekarz*. 1949, nr 1-2, s. 28-29. ISSN 0208-4333.
22. Pamiętnik konferencji krynickiej, 3-15 II 1951. *Przegląd Biblioteczny*. 1951, z. 3/4. ISSN 0033-202X.
23. Plan pracy na rok 1950 [Naczelna Dyrekcja Bibliotek]. AAN. Ministerstwo Oświaty. Naczelna Dyrekcja Bibliotek. Sekretariat [Plany pracy NDB roczne i kwartalne] [1947-51], sygn. 6728, k. 25.
24. Protokół Nr 2 z posiedzenia Komisji do przeprowadzania analizy pracy Naczelnej Dyrekcji Bibliotek. Posiedzenie odbyto się dnia 14 marca 1950 r. AAN, PZPR.KC. Wydział Oświaty. Naczelna Dyrekcja Bibliotek, sygn. 237/XVIII-231, k. 8 a-9.
25. SMOLKA Franciszek. Zadania bibliotekarza naukowego. *Przegląd Biblioteczny*. 1929, s. 262-272. ISSN 0033-202X.
26. Sprawozdanie z pracy za rok 1949 [NDB]. AAN, PZPR.KC. Wydział Oświaty. Naczelna Dyrekcja Bibliotek, sygn. 237/XVIII-231, k. 1-2.
27. STEMLER Józef. Stosunek bibliotekarza do czytelników w bibliotekach oświatowych. *Przegląd Biblioteczny*. 1929, s. 312-318. ISSN 0033-202X.
28. Zarządzenie wewnętrzne Nr 3 z dnia 12 marca 1946 r. (I0-4368/46) o utworzeniu Naczelnej Dyrekcji Bibliotek. Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Oświaty. Naczelna Dyrekcja Bibliotek. Sekretariat, sygn. 6724, k. 1.

BIBLIOTEKI I BIBLIOTEKARZE ZA GRANICĄ

Karen R. Diller

Washington State University Vancouver
diller@vancouver.wsu.edu

LeGrand Noel Olsen

Washington State University Vancouver
LeGrand@tigard-or.gov

The Development of Information Transfer Theory: Revolution or Evolution?

(Rozwój teorii transferu informacji: rewolucja czy ewolucja?)

Słowa kluczowe: teoria informacji, transfer informacji, informacja naukowa

Abstrakt: Artykuł skupia się na teorii przepływu informacji. Przeprowadzenie analizy miało służyć adaptacji nauk o informacji i bibliotekoznawstwa do technologii Web 2.0, w taki sposób, by umożliwić sprostanie wyzwaniom XXI w.

Keywords: information theory, information transfer, science information

Abstract: The article focuses on the information transfer theory. By analysis of that theory, LIS could adapt to a post-Web 2.0 technologies, in such a way that will allow it to meet the challenges of the XXI century.

Introduction

In 1982 Landau et al. noted that “information transfer [...] is concerned not only with the transmission of ideas, but also with the impact of these ideas on the users” [28, s. 82-83]. As such, information transfer is at the heart of what librarians and information scientists do. In fact, as scholars have wrestled with defining the discipline of information science, they include information transfer (or information chain) as a foundational component of the discipline. However, Robinson [38] noted that basing an understanding of the discipline of information science on the information chain, as currently defined, is problematic because it (information chain) is no longer relevant and is too restrictive. Why then is there a lack of articles about information transfer in the current Library and Information Science (LIS) literature? Comparatively few articles have been written on this topic since Duff’s [15] 1997 article summarizing eight different transfer models in the literature. The few articles that have been written, like articles by Reddy [37] and Khosrowjerdi & Alidousti [24], have tended to focus on very specific subsets of users and/or information types. Both articles propose information transfer models that respond to some of the changes in agricultural and scientific communications but both are still steeped in many of the old conceptions of information, documents, and the transfer process. Is this dearth of articles due to

a perception that information transfer is no longer critical or to new vocabulary being used? One might argue that work being done on “information exchange” and “social network analysis” may be the *new* information transfer. And, when those articles are examined, one finds that they do touch on information transfer but, for the most part, they rely on an information transfer model not very different from other, older transfer models. One might also see the work on “scholarly communications” as the *new* information transfer. But, like the article entitled “Scientific Information Transfer” by Khosrowjerdi & Alidousti [24], these works only deal with the transfer of research-based information amongst experts. Even as Robinson [38] wrestled with a new definition of information science using a three-level model in which the information chain was level one, he relies on a chain that is still defined by the traditional six, distinct components of creation, dissemination, organization, indexing, storage and use.

In this paper, we argued that it is critical to refocus on information transfer theory in order for LIS to adapt to a post-Web 2.0 world in a way that will allow it to meet the challenges of the twenty-first century. In Calhoun’s [7] article about the changing roles of librarians, she notes two examples of how an organization or industry can put itself out of business by not focusing on the right questions in times of change. First she notes the term “marketing myopia” which describes a view in business that “focuses on the products and services [...] rather than the needs those products and services [...] address”. Secondly, she mentions the decline of the American railroads that was, in part, due to owners who defined their business in terms of railroads rather than in terms of transportation [7, s. 181-182]. By reconceptualizing what information transfer is, LIS researchers and practitioners will be able to concentrate on the important question of how libraries and librarians can best support knowledge creation and management, student learning, research, and everyday life.

Robinson [39] shows how tools and practices within LIS are developed and shaped from current theory. Therefore it is critical that the theoretical basis of these tools and practices accurately reflects the everyday life, paradigms and world-views of the current and near future world so that the tools and practices, themselves, will be relevant and useful. For example, in applying this to one tool, Davies et al. notes how the “incremental and modest improvements to relevance ranking” [12, s. 66] that search engine designers are making are insufficient because they are making improvements to a searching paradigm that is outdated. What is needed is a new paradigm that supports the information management process that is developing in response to the capabilities of new technologies.

We will argue that information transfer theory does not just need to be revised but that it is currently in a state of crisis that is leading to a much-needed revolution in the theory. Kuhn [27], in his *Structure of Scientific Revolutions*, provides a framework in which to consider this revolution. The steps that Kuhn lays out for scientific revolutions are as follows:

1. existing paradigm;
2. normal science;
3. anomalies;

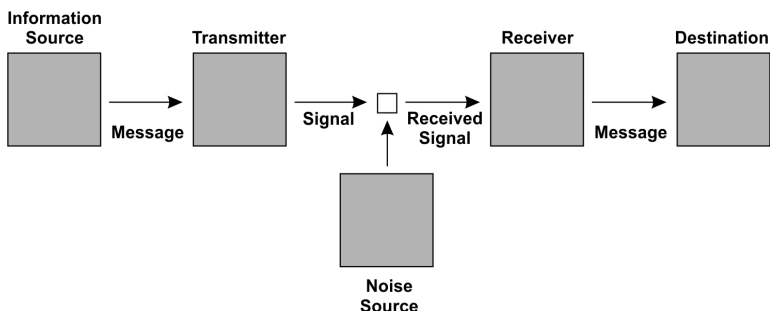
4. crisis;
5. revolution;
6. new paradigm.

Basically, Kuhn states that scientific research progresses using the existing paradigm until too many anomalies, which can not be explained by the existing paradigm, become known. The existence of these anomalies then creates a crisis in which a new paradigm must be adopted, thus the revolution. We will show how Web 2.0+ technologies, new conceptualizations of information and documents, and the socio-cultural move to post-structuralism have created enough anomalies within existing information transfer models that information transfer, as a field of study, is in crisis and needs to be reconstructed “from new fundamentals, a reconstruction that changes some of the field’s most elementary theoretical generalizations” [27, s. 85]. In addition, we will propose a new information transfer model that solves for the anomalies found in older models.

Traditional Model

First, we need to consider what made up the “existing paradigm” stage of information transfer theory. LIS literature considers this to be the traditional model of information transfer and it is a model based on Weaver’s 1949 definition of information. Weaver states that the idea of “information” is “an information source which is producing a message by successively selecting discrete symbols (letters, words, musical notes, spots of a certain size, etc.)” [44, s. 102]. Information is seen as “messages [that] are organized exchanges (e.g. grammatical sentences) based on *selections* from an agreed-upon set of signals (phonemes, words, letters, etc)” [8, s. 46]. In a text introducing the library and information professions, Greer, Grover and Fowler [18] present what can be called the traditional model of information transfer which is based on the Shannon and Weaver model discussed earlier and seen in figure 1 below. This model, in McCreadie’s and Rice’s [31] words sees information as a resource or commodity which is passed from sender to receiver.

Figure 1. Shannon and Weaver Diagram

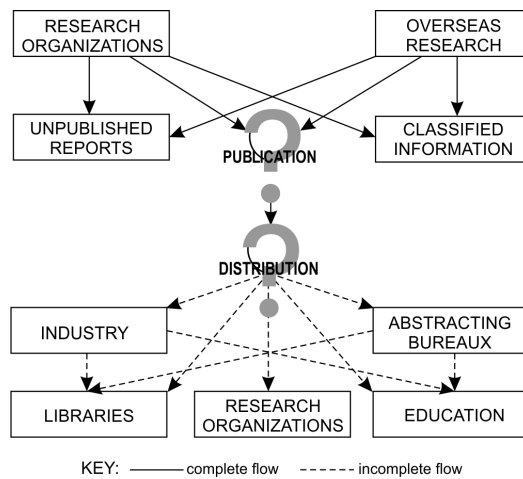

Source: SHANNON Claude Elwood, WEAVER Warren. *The mathematical theory of communication*. Urbana, 1949, s. 5.

Other models that fit into this paradigm are the first two models described by Duff (see figures 2 & 3.), Urquhart’s 1948 model and Judge’s 1967 model [15; 46; 23]. As Duff himself points out when speaking about Urquhart’s model, these traditional models are “orderly and hierarchical” [15, s. 180] and have been produced by experts in the field, speaking to other researchers. All three models assume a unidirectional flow of information from creator to user with intermediaries that collect and distribute the information itself or an abstracted version of the information. These models are based on the assumptions that “experts” will either know to whom to transfer the information or will provide the information to users who know whom (and maybe even how) to ask. It is interesting to note the question marks in the middle of Urquhart’s model. These represent bottlenecks in the information chain. Both bottlenecks are system-centered, one dealing with the lack of publication of some information and the other dealing with the lack of a single, methodical distribution process [46].

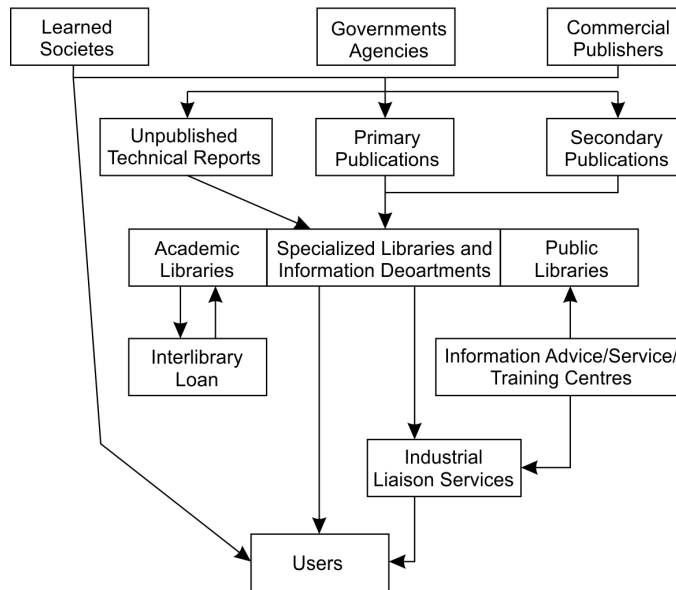
Another way to represent the traditional model of information transfer is through the six components that Achleitner [1] points out are the standard components describing information transfer: creation; dissemination; organization; indexing; storage; and, use. The characteristics of the traditional model, as set forth here can be thought of as the theory that defines the “existing paradigm” stage in Kuhnian terms.

Figure 2. Duff’s simplification of Urquhart’s Model

Source: URQUHART D. J. *The organization of the distribution of scientific and technical information. In The Royal Society Scientific Information Conference 21 June-2 July 1948: report and papers submitted.* London, 1948, s. 526.

Figure 3. Judge's Model

Source: JUDGE P. J. User-system interface today: National and international information systems. In DEREUCK A., KNIGHT J. (red.). *Communication in Science: Documentation and Automation*. Boston, 1967, s. 44; DUFF A. S. Some post-war models of the information chain. *Journal of Librarianship and Information Science*. 1997, No. 4, s. 180.

Anomalies

What are the changes in society and technology that are causing anomalies which cannot be explained or handled by the current information transfer models? These anomalies fall into three categories: sociological movements; definitions of information and documents; and technology.

Sociological Movements.

Because the development of theory in any one discipline is influenced by broader socio-cultural movements, it is important at this time to look at two major sociological theories which have existed in Western society in the twentieth and twenty-first centuries, structuralism and poststructuralism. As we consider the development of information transfer models, we will consider how their development fits within these broader social theories. Structuralism, as it developed during the mid-twentieth century, posits that "cultural activity can be approached and analyzed objectively as a science" [22, s. 665] and that solutions to issues are found by understanding the underlying structure of those issues. In fact, structuralists would argue that, once the structure is understood, all can be explained within that structure. The human, in this picture, is "seen as being impelled, if not determined, by structures"

[41, s. 804]. Because of the importance of binary oppositions and the favoring of one over the other within these oppositions, structuralism also sees structure in terms of hierarchy [3; 32].

Poststructuralism started with the critiques of structuralism in the mid- to late-twentieth century and rejects rigid and over-reaching generalizations, absolute meanings, and “monolithic structure” [35]. In its application to literary theory, it decentralizes both an absolute subject and the author in favor of the meaning found by individual readers [3].

Schwartz and Ogilvy [42], in their 1979 discussion of a major change in paradigms used for “humanity’s image of reality and self”, define two paradigms, the dominant and the emergent. In their definitions, it is easy to see the change from structuralism to poststructuralism. The societal qualities that they describe as being part of the dominant or emergent paradigms very much describe the movement from structuralism to poststructuralism (see figure 4). This change in world view, as viewed through the lens of structuralism and poststructuralism or through the Schwartz/Ogilvy lens, creates anomalies for the traditional model of information transfer. Rather than assuming that a perfect hierarchical structure can be found to transfer information from creator to user, a poststructuralist paradigm requires a more complex, socially-influenced, user-centered paradigm.

Figure 4. Adapted from Schwartz & Ogilvy

Dominant Paradigm	Emergent Paradigm
From:	Toward:
Simple/probabilistic	Complex and diverse
Hierarchy	Heterarchy
Mechanical	Holographic
Determinate	Indeterminate
Linearly causal	Mutually causal
Assembly	Morphogenesis
Objective	Perspective

Source: SCHWARTZ Peter, OGILVY James A. *The emergent paradigm: changing patterns of thought and belief*. Menlo Park, CA, 1979, s. 13.

Certainly influenced by the move from structuralism to poststructuralism is the change in how society looks at authority. Nicholson, in an address entitled “The Changing Nature of Intellectual Authority”, notes how the rise of the individual and the “widespread ‘decline of deference’ to virtually all forms of traditional authority” combined with the overwhelming growth of instant media and information production are changing the structures for determining intellectual authority [33, par. 10]. No longer

are the cultural hierarchies (peer review, publishing houses, elite consensus building) being looked to for their stamp of approval. Instead it is “individuals themselves who weigh the various authorities and come to their *own* conclusion” [33, par. 16]. This is in direct contrast to the traditional model that relies on a hierarchy of authority.

Definitions of Information and Documents

In 1999, McCreadie and Rice reviewed the professional information science and communication literature in order to find what conceptualizations of “access to information” were present in these disciplines [31]. As part of this effort, the authors found four conceptualizations of information (see figure 5). These conceptualizations prove to be especially applicable to an investigation of information transfer models because current models do not allow for all four conceptualizations of information that are currently present in the literature. The traditional information transfer model conceptualizes information as a “resource/commodity” or as “representation of knowledge” but it is unable to handle the “data in environment” and “part of process” conceptualizations that McCreadie and Rice found in the LIS literature [31].

Figure 5. Conceptualizations of Information

Conceptualization	Description	Assumptions
Resource Commodity	A message, a commodity, something that can be produced, purchased, replicated, distributed, sold, traded, manipulated, passed along, controlled	Assumes sender → receiver; assumes receiver makes of message what sender intends
Data in environment	Objects, artifacts, sounds, smells, events, visual and tactile phenomena, activities, phenomena of nature	Accounts for unintentional communication
Representation of knowledge	Documents, books, periodicals, some visual and auditory representations; abstractions of information (e.g. citations)	Assumes printed document is primary representation of knowledge; assumes primacy of scientific technical knowledge
Part of process of communication	Part of human behavior in process of moving through time/space to make sense of world	Assumes meanings are in people, not in words; assumes human behavior is basis of understanding the process

Source: MCCREADIE Maureen, RICE Ronald E. Trends in analyzing access to information. Part I: cross-disciplinary conceptualizations of access. *Information Processing & Management*. 1999, No. 1, s. 47.

As technology has developed, the definition of what a document is has also expanded. The variety of formats of digitally born objects continues to grow and this variety is already presenting unique challenges especially in relationship to long-term preservation and use. As Owen puts it “The digital library is based on information objects that could have any type of (often dynamic and distributed) formats” [34, s. 280]. These formats may include such items as raw data, software and conversations as well as more traditionally-formatted documents. In addition, there have been strong arguments for expanding the definition of “document” to include such things as archaeological finds, works of art, educational games and more. (For a thorough discussion of this, see Buckland [6]). Finally, technological developments have allowed and perhaps even encouraged the separation of whole documents into discrete parts that may never be united into a single entity for the user. Thus, the traditional model’s assumption that the information to be transferred is in a single, discrete unit is no longer an assumption that holds.

Technology

The nature and design of Web 2.0 technologies such as blogs, wikis, social media sites, and digital libraries, have brought about the largest anomalies in information transfer theory. These technological applications are reshaping and transforming our perception and understanding of the very nature and form of information, documents, and transfer. While there are numerous anomalies that have evolved from the rapid evolution of technologies, it is sufficient here to discuss three anomalies that impact key components of the traditional information transfer model.

One of the major anomalies brought on by technology is the disintegration of clear lines between the roles and functions that are so clearly delineated in the traditional model [34]. No longer are authors only authors, aggregators only aggregators and users only users. Web 2.0+ technologies allow for the co-creation of information where co-creators may be both expert and novice, both creator and user. Institutional repositories and personal servers allow for creators to also be disseminators and the emphasis on making information available on the Web allows for disintermediation where users and creators can directly interact without any intermediaries. Combine this with the cultural shift towards distrust of hierarchies and a decline in deference to authority [33] and one is in the position where the end user is weighing the evidence directly and drawing his or her own conclusions about the authority of information, without the help of intermediaries.

Another anomaly brought on by technology and related to the blurring of lines between functions and roles is the lack of unified organization and indexing authorities. Each application or site can organize and index content for their own needs and their own users with little or no uniformity even when organizing and indexing the same information. In addition, new technologies allow for users to participate in indexing through user-generated tags [12] and the semantic web and catalog implementation of FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) are adding new dimensions

to indexing that rely more on the relationships between items indexed and the size of the known electronic “footprint” of that information.

Other applications cause anomalies with the traditional transfer model. It is now possible for the details of how information is accessed and used to be collected in ways that are not only influencing decisions about the best way to make information available but also determining whether or not that information will be made available at all in the future [2]. The traditional end of the transfer process is now actually influencing the entire transfer process in a way unimaginable through the traditional model.

Normal Science

Just as Kuhn’s model suggests, information professionals have tried to adapt information transfer models during what he would call the “normal science” stage. These adaptations have been in response to some of the anomalies discussed here but they have been unsuccessful, thus far, in answering all of the anomalies. To illustrate how the new information transfer models have been adapted to answer some of the anomalies not covered by the traditional model, we will briefly look at three examples: four D’s model, diffusion, and social network analysis and information exchange.

Four D’s

As mentioned before, Reddy [37] developed a model of information transfer for agricultural information. His model developed out of an interest in seeing how the proliferation of digital information sources and the technologies behind them had impacted agricultural information transfer. Reddy’s “Four D’s” model does acknowledge the two-way flow of information and that scientists are both authors and end-users. However his model emphasizes that technology’s major impact on transfer is one of making the traditional transfer faster and easier, not causing the entire transfer process to be reconceptualized. His model also still emphasizes the roles of intermediaries both in distribution and quality control. Finally, the model does recognize the two-way flow of information but does not allow for the co-creation of information.

Diffusion

Perhaps the most well-developed transfer theory is that of diffusion, first developed by Rogers in 1962. In his own words, diffusion “is the process in which an innovation is communicated through certain channels over time among the members of a social system” [40, s. 5]. As the theory has been developed since Rogers first proposed it, one can see researchers working within the theory to further define and refine it. One of the first refinements was to expand the theory to cover the transfer of information to and throughout practitioner groups rather than the transference of information solely within research and scholarly communities. A very early example of this can be seen in Hoffer’s [21] paper on applying the diffusion model to practitioners in the social welfare field. More recent work takes this further by applying diffusion theory to the flow of everyday life information amongst the socio-economic poor [9]. Both examples

illustrate a broadening of the definitions of what content and what structures can be included in information transfer models.

At the same time as these more structuralist approaches within diffusion theory were being developed, the theory was also evolving to include other conceptualizations of information and poststructuralist thought. In 1982 Landau et al. were looking for an information transfer model that went beyond what they described as one that is only concerned with “the delivery of an information package” [28, s. 82]. They decided to use the diffusion model because it acknowledged that the information package should be related to the user’s information need.

Three additional themes in diffusion research, willingness to innovate, champions, and contagion/emulation, are all examples of how diffusion research has further expanded and refined information transfer models and has incorporated the other two McCreadie and Rice conceptualizations of information into the theory. Definitions of information as “data in the environment” or “unintentional communication” and as “a process of communication” can all be found in these three themes.

Willingness to Innovate

A 1996 literature review on innovation and organizations points out that the literature in this area falls into two distinct groups, research that found context very influential and research that found community and the traits of the individuals involved very influential [14]. Chaves’ [10] work on the diffusion of the ordination of women also examined factors that influence the adoption of innovation. He found that political and institutional pressures, cultural norms within the denomination, network connections, and the characteristics of the internal organization all impact the willingness to innovate.

Champions

The definition and role of champions within DIM has been acknowledged by Rogers [40] himself. He points out that champions are often those “particularly adept at handling people, an individual skillful in persuasion and negotiation” [40, s. 415]. Further research shows that champions are frequently those in middle management who have strong communication skills and who understand the individual aspirations of those within the organization, thus acknowledging the importance of the individual and of the social context within the transfer process [17].

Contagion/Emulation

Contagion, defined as diffusion without the initiator or receiver being aware of the spread, and emulation, defined as diffusion with only the receiver being aware [13] not only acknowledges the social context as being very influential in DIM but also shows the impact of unintended communication, two of the McCreadie and Rice conceptualizations.

Social Network Analysis and Information Exchange

In Dearing's 2006 comments on diffusion, the contribution of social network analysis on diffusion studies can be seen. He comments that we learn of innovations through impersonal means "but only decide to adopt an innovation for ourselves later, after asking the opinion or observing the behavior of someone whom we know, trust, or consider to be expert" [13, s. 175]. One of the methods applied to studying information transfer beginning in the 1990's is Social Network Analysis (SNA) which is a method developed to study the exchange of items, ideas or resources among either individuals or groups/organizations (see [43]). Haythornthwaite [19] is an early proponent in the library science literature of using Social Network Analysis (SNA) to study information exchange although this idea of social networks and information transfer can be traced at least as far back as Cronin's [11] 1982 work on invisible colleges.

On first look, applying SNA to information transfer may not seem like a step forward. This method assumes an underlying structure and assumes that an understanding of this structure can provide useful information to the solution of transfer problems. However, there are important differences. First is the understanding that one type of content being passed between members of a network could be "collaborative writing" [19, s. 326] which implies more than a sender-receiver relationship. And, second, is the understanding that social network structures are not universal but individualistic. Haythornthwaite [19] points out that differences may arise from a variety of sources such as nationality or gender and Hersberger [20] notes that earlier SNA studies do not consider the overall environment or details about the population being studied and, therefore, are of limited use.

Articles on using SNA to study information transfer tend to use the phrase "information exchange" and, in fact, many articles written in the early twenty-first century use an information exchange model to describe information transfer. However, when considering definitions of information like McCreddie's and Rice's, one can quickly see why the information exchange model differs little from diffusion. Remember that their definitions of information include the importance of socially-constructed information. When scanning the exchange literature, one does see an emphasis on information, as a resource/commodity, flowing in more than one direction, thereby overcoming the more traditional, hierarchical model (e.g. [20; 36]). However, there is very little, if any, mention made of how both the sender and receiver may interact with the message to construct something new. The closest that the exchange literature gets is the aforementioned "collaborative writing" by Hersberger [20] and the brief mention by Kramer & Cole of how "interactive positive relationship building" [25, s. 56] impacts the transfer of knowledge in the workplace.

Kuhn and the Current State of Information Transfer

At this moment in time, information transfer theory may best be described as being in Kuhn's stage four, that of crisis. In examining the development of information transfer theory, it has been shown that researchers are recognizing the anomalies

and problems of current models. Organizational theorists have recognized the inability for a unifying structure to predict whether, when or how an organization will adopt a particular innovation; information scientists have noted how SNA studies frequently leave out social, cultural and individual details which limit the understanding of the full transfer picture; and, the medical field has documented the problems inherent in an exchange model which does not fully realize two-way dialogue and information construction and which privileges expert one-way flow over lay and interactive information flow (e.g. [29]).

Perhaps the most important anomaly that is bringing information transfer theory to a crisis is the growing importance of the “data in environment” and the “process of communication” conceptualizations of information and the rise of a new conceptualization of information. With the rise of Web 2.0 technologies, the 24-hour news cycle, and the, some would say, over abundance of data, not only does information transfer theory need to incorporate all four of McCreadie’s and Rice’s conceptualizations of information but it also needs to incorporate a new conceptualization, that of “collective intelligence”. Bothos, et al. [5] takes Malone’s and Klein’s [30, s. 15-16] definition of collective intelligence, “the synergistic and cumulative channeling of the vast human and technical resources now available over the internet”, and adds “to enable emergent knowledge” [5, s. 27] to make up their definition of collective intelligence. As such, this is a fifth conceptualization of information, one not found within the four set forth by McCreadie and Rice. The growing importance of this conceptualization of information can be seen in discussions of information transfer and exchange in such widely disparate areas as how airlines and consumers can benefit from information distributed via passenger tweets [45], how to create systems to support collective intelligence in virtual stock markets [5], and how to evaluate e-government portals [16].

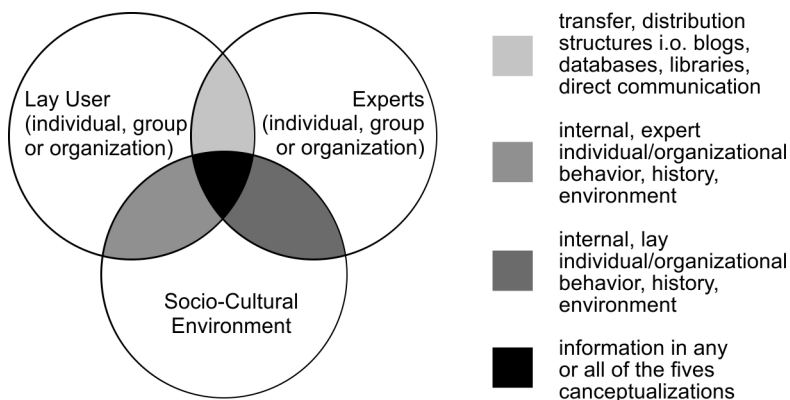
Other research has also hinted at the need for a new conceptualization of information. As far back as 1996, Berman [4], in his study of internet-based social work discussion groups and information transfer, noted that one use of discussion groups was for a small group of individuals to construct new knowledge among themselves. More recently, Kühlen [26] has noted the more collaborative nature of information transfer and exchange as he posited a changing paradigm in knowledge management. He notes that “information is not just the result of a particular distribution or retrieval process [...] but is also the result of communication processes” [26, s. 2]. He goes on to note that knowledge and information is not static and discrete but is a “continual process of exchange and communication” [26, s. 3] Van Dijck [47], in his thought-provoking article “After the Two Cultures”, would agree with Kühlen’s assessment. In his survey of more recent developments in journalism, medicine, and science, Van Dijck suggests new roles for traditional players in the information transfer model. He calls the media “actors” in the construction and dissemination of information and calls patients “coconstructors” of knowledge.

New Model

If information transfer theory is at the point of crisis, what will the revolution look like? A new information transfer model, to be a comprehensive theory, must be able to accommodate all four conceptualizations of information as described by Mc-Creadie and Rice and a fifth conceptualization of information as “collective intelligence”. It must also recognize that individual and socio-cultural concepts play a role in what, how, where, and when transfer takes place. In addition, this model must recognize that transfer may be a one or two way street, needs to include active two-way participation in the creation of information and that the value or authority of the information is not necessarily determined by the status of the sender.

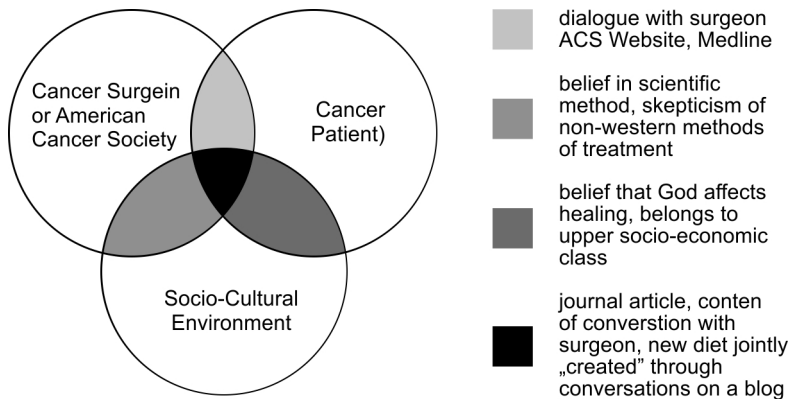
Can a single model be that comprehensive? A poststructuralist would say no and this author would agree. In order for the theory of information transfer to be applicable today it must throw out the idea of a single linear model that emphasizes structures of distribution and develop a template approach. This template would recognize all of the important roles within a transfer process but, being a template instead of a model, it would recognize that specifics within the template change based on the situation. A new template could look like figure 8. Important to note in this template is that the expert and the lay user are on equal footing, that the information included in this model could be any or all of the five conceptualizations of information, and that the distribution structures have been de-emphasized. This template is not seen as a monolithic structure to describe all transfer processes but, rather, a template representing important “player types” in the transfer process which then are defined based on a specific situation. For example, this template may be transformed into figure 9 when looking at the transfer process surrounding a cancer patient’s information journey.

Figure 8. Information Transfer Template

Source: self-elaboration.

Figure 9. Information Transfer Template - Cancer Patient

Source: self-elaboration.

Conclusion

The Kuhnian model of scientific revolutions, while developed to apply only to scientific progress, is applicable to the development of information transfer theory. While the traditional paradigm of information transfer was the “existing paradigm”, it has undergone refinements during what Kuhn would call the “normal science” stage. However, in a poststructuralist world, with the development of radically new technologies, major anomalies have been discovered which is forcing a crisis in information transfer theory, a crisis that only a revolution can solve.

Theory and models are important to the practice of library and information science. In order to develop tools and services that are relevant and useful in a world that has been turned upside down by rapidly changing technologies and new world views, it is essential for LIS professionals to lead this revolution. Recent models have further developed the traditional transfer model but have not been able to incorporate the anomalies that currently exist. By not incorporating these anomalies into an expanded and more flexible model of information transfer, the profession could be risking the same decline that the railroads experienced when they defined their business only in terms of railroads rather than transportation.

References

1. ACHLEITNER Herbert K. Information transfer, technology, and the new information professional. In PITKIN Gary M. (red.). *Impact of emerging technologies on reference service and bibliographic instruction*. London: Greenwood Press, 1995, s. 137-149. ISBN 978-03-13-29365-8.
2. ALTER Alexandra. Your e-book is reading you. *Wall Street Journal*. 2012, s. 1-D1. ISSN 0099-9660.
3. BELSEY Catherine. *Poststructuralism, a very short introduction*. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 01-92801-80-5.

4. BERMAN Yitzhak. Discussion groups on the Internet as sources of information: The case of social work. *Aslib Proceedings*. 1996, No. 2, s. 31-36. ISSN 001-253X.
5. BOTHOS Efthimios, APOSTOLOU Dimitris, MENTZAS Gregoris. Collective intelligence for idea management with Internet-based information aggregation markets. *Internet Research*. 2009, No. 1, s. 26-41. ISSN 1066-2243.
6. BUCKLAND Michael K. What is a "document"? *Journal of the American Society of Information Science*. 1997, No. 9, s. 804-809. ISSN 0002-8231.
7. CALHOUN Karen. Being a librarian: metadata and metadata specialists in the twenty-first century. *Library Hi Tech*. 2007, No. 2, s. 174-187. ISSN 0737-8831.
8. CASE Donald O. *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs, and behavior*. Wyd. 2. Bingley, U.K.: Emerald, 2008. ISBN 978-01-23-69430-0.
9. CHATMAN Elfreda A. Diffusion theory: A review and test of a conceptual model in information diffusion. *Journal of the American Society for Information Science*. 1986, No. 6, s. 377-386. ISSN 0002-8231.
10. CHAVES Mark. Ordaining women: The diffusion of an organizational innovation. *American Journal of Sociology*. 1996, No. 4, s. 840-873. ISSN 0002-9602.
11. CRONIN Blaise. Invisible colleges and information transfer: A review and commentary with particular reference to the social sciences. *Journal of Documentation*. 1982, No. 3, s. 212-236. ISSN 0022-0418.
12. DAVIES John, DUKE Alistair, KINGS Nick, MLADENIC Dunja, BONTCHEVA Kalina, GRCAR Miha, BENJAMINS Richard, CONTRERAS Jesus, CIVICO Mercedes Blazquez, GLOVER Tim. Next generation knowledge access. *Journal of Knowledge Management*. 2005, No. 5, s. 64-84. ISSN 1367-3270.
13. DEARING James W. Communication as diffusion. In SHEPHERD Gregory J., ST. JOHN Jeffrey, STRIPHAS Ted. (red.). *Communication as...: Perspectives on theory*. London: Sage, 2006, s. 174-179. ISBN 978-14-12-90658-6.
14. DRAZIN Robert, SCHOONHOVEN Claudia Bird. Community, population, and organization effects on multilevel perspective. *Academy of Management Journal*. 1996, No. 5, s. 1065-1083. ISSN 0001-4273.
15. DUFF Alistair S. Some post-war models of the information chain. *Journal of Librarianship and Information Science*. 1997, No. 4, s. 179-187. ISSN 0961-0006.
16. GOH Dion Hoe-Lian, CHUA Alton Yeow-Kuan, LUYT Brendan, LEE Chei Sian. Knowledge access, creation and transfer in e-government portals. *Online Information Review*. 2008, No. 3, s. 348-369. ISSN 1468-4527.
17. GOODMAN Robert M., STECKLER Allen. A model for the institutionalization of health promotion programs. *Family and Community Health*. 1989, No. 4, s. 63-78. ISSN 0160-6379.
18. GREER Roger C., GROVER Robert, FOWLER Susan G. *Introduction to the library and information professions*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited, 2007. ISBN 978-15-91-58486-5.
19. HAYTHORNTHWAITE Caroline. Social network analysis: An approach and technique for the study of information exchange. *Library and Information Science Research*. 1996, No. 4, s. 323-342. ISSN 0740-8188.
20. HERSBERGER Julie. A qualitative approach to examining information transfer via social networks among homeless populations. *New Review of Information Behaviour Research*. 2003, No. 1, s. 95-108. ISSN 1471-6313.

21. HOFFER J. R. The communication of innovations in social welfare: The role of the specialized information centers. *Proceedings of the American Society for Information Science, Annual Meeting*. Columbus, OH: Greenwood Publishing, 1968, Vol. 5, s. 25-27.
22. INNES Paul. Structuralism. In PAYNE Michael, BARBERA Jessica Rae (red.). *A dictionary of cultural and critical theory*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010, s. 665-669. ISBN 978-14-05-16890-8.
23. JUDGE P. J. User-system interface today: National and international information systems. In DE REUCK Anthony, KNIGHT Julie (red.). *Communication in Science: Documentation and Automation*. Boston: Little, Brown, 1967, s. 37-51.
24. KHOSROWJERDI Mahmood, ALIDOUSTI Sirous. *Scientific information transfer: a conceptual model for scientific communication in IranDoc*. 2010, No. 6, s. 818-828. ISSN 0264-0473.
25. KRAMER Desre M., COLE Donald C. Sustained, intensive engagement to promote health and safety knowledge transfer to and utilization by workplaces. *Science Communication*. 2003, No. 1, s. 56-82. ISSN 1552-8545.
26. KUHLEN Ranier. *Change of paradigm in knowledge management – framework for the collaborative production and exchange of knowledge* [Dokument elektroniczny]. 2003. Tryb dostępu: <http://www.kuhlen.name/publikationen.html>. Stan z dnia 23.08.2012.
27. KUHN Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University Of Chicago Press, 1996. ISBN 978-02-26-45808-3.
28. LANDAU Herbert B., MADDOCK Jerome, SHOEMAKER F. Floyd, COSTELLO Joseph G. An information transfer model to define information users and outputs with specific application to environmental technology. *Journal of the American Society for Information Science*. 1982, No. 2, s. 82-91. ISSN 0002-8231.
29. LEE Renee Gravois, GARVIN Theresa. Moving from information transfer to information exchange in health and health care. *Social Science & Medicine*. 2003, No. 3, s. 449-464. ISSN 0277-9536.
30. MALONE Thomas W., KLEIN Mark. Harnessing collective intelligence to address global climate change. *Innovations Technology Governance Globalization*. 2007, No. 3, s. 15-26. ISSN 1558-2477.
31. MCCREADIE Maureen, RICE Ronald E. Trends in analyzing access to information. Part I: cross-disciplinary conceptualizations of access. *Information Processing & Management*. 1999, No. 1, s. 45-76. ISSN 0306-4573.
32. MURPHY James M. Poststructuralism. In REITZER George (red.). *Encyclopedia of social theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2005, s. 590-592. ISBN 07-61926-11-9.
33. NICHOLSON Peter J. *The changing role of intellectual authority. Notes for remarks to the Association of Research Libraries* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.arl.org/resources/pubs/mmproceedings/nicholson~print.shtml>. Stan z dnia 05.09.2012.
34. OWEN John MacKenzie. The new dissemination of knowledge: Digital libraries and institutional roles in scholarly publishing. *Journal of Economic Methodology*. 2002, No. 3, s. 275-288. ISSN 1350-178X.
35. PAYNE Michael. Poststructuralism. In PAYNE Michael, BARBERA Jessica Rae (red.). *A dictionary of cultural and critical theory*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010, s. 576-577. ISBN 978-14-05-16890-8.

36. PETTIGREW Karen E. Lay information provision in community settings: How community health nurses disseminate human services information to the elderly. *Library Quarterly*. 2000, No. 1, s. 47-85. ISSN 0024-2519.
37. REDDY Deva E. Using the four Ds model of agricultural information transfer to study the impact of digital information sources. *Quarterly Bulletin of the International Association of Agricultural Information Specialists*. 2005, No. 3/4, s. 96-99. ISSN 1019-9926.
38. ROBINSON Lyn. Information science: communication chain and domain analysis. *Journal of Documentation*. 2009, No. 4, s. 578-591. ISSN 0022-0418.
39. ROBINSON Lyn, KARAMUFTUOGLU Murat. The nature of information science: changing models. *Information Research* [Dokument elektroniczny]. 2010, No. 4. Tryb dostępu: <http://informationr.net/ir/15-4/colis717.html>. Stan z dnia 23.08.2012.
40. ROGERS Everett M. *Diffusion of innovations*. New York: Free Press, 2003. ISBN 978-07-43-22209-9.
41. RYAN Michael. Structuralism. In RITZER George (red.). *Encyclopedia of social theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2005, s. 804-805. ISBN 07-61926-11-9.
42. SCHWARTZ Peter, OGILVY James A. *The emergent paradigm: changing patterns of thought and belief*. Menlo Park, CA: SRI International, 1979.
43. SCOTT John. *Social network analysis: a handbook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2000. ISBN 978-07-61-96338-7.
44. SHANNON Claude Elwood, WEAVER Warren. *The mathematical theory of communication*. Urbana: University of Illinois Press, 1949.
45. SREENIVASAN Nirupama Dharmavaram, LEE Chei Sian, GOH Dion Hoe-Lian. Tweeting the friendly skies: Investigating information exchange among Twitter users about airlines. *Program: Electronic Library and Information Systems*. 2012, No. 1, s. 21-42. ISSN 0033-0337.
46. URQUHART D. J. The organization of the distribution of scientific and technical information. In *The Royal Society Scientific Information Conference 21 June-2 July 1948: report and papers submitted*. London: The Royal Society, 1948, s. 524-527.
47. VAN DIJCK Jose. After the "two cultures": Towards a "(multi)cultural" practice of science communication. *Science Communication*. 2003, No. 2, s. 177-190. ISSN 1075-5470.

Sue Phelps

Washington State University Vancouver
asphelps@vancouver.wsu.edu

Linda Frederiksen

Washington State University Vancouver
lfrederiksen@vancouver.wsu.edu

The Challenge of Calculating Value: ROI in Academic Libraries

(Obliczanie wskaźnika ROI w bibliotekach akademickich)

Słowa kluczowe: ROI, biblioteki akademickie

Abstrakt: Zauważalną ostatnio w bibliotekarstwie i zarządzaniu informacją tendencją jest badanie wzrostu zwrotu z inwestycji (ROI). Wiarygodne wskaźniki ilościowego badania jakości i wartości są jak dotąd znacznie mniej rozwinięte niż ciągle rosnące wymagania związane z ich stosowaniem. Celem niniejszego artykułu jest omówienie i wyjaśnienie problemów oraz możliwości badania ROI, ze szczególnym uwzględnieniem jednej z niedawno opracowanych metodologii ROI.

Keywords: ROI, academic libraries

Abstract: An increase in return on investment (ROI) studies is a recent trend in library and information management research. At the same time, reliable metrics for quantifying value and worth are far less developed than the increasing demands for them. The purpose of this article is to discuss and clarify the problems, along with the potential, of ROI studies in relation to one recently developed ROI methodology.

Introduction

An increase in return on investment (ROI) studies is a recent trend in library and information management research. During the past decade, the pressures of rapid technological change, stagnant or decreasing budget lines, increased competition by profit-based institutions, and adoption of business models has created an environment where "increased accountability, assessment, and measurement are now pervasive in American higher education" [2, s. 340]. For academic libraries that have built vast networks of largely invisible electronic resources, the drive to provide tangible evidence of value is of escalating importance. At the same time, reliable metrics for quantifying value and worth are far less developed than the increasing demands for them.

A sub-category of economic valuation methodologies frequently associated with cost-benefit analyses, ROI studies generally seek to support a specific approach to data analysis wherein value is measured “as a result of an amount invested in an asset” [3, s. 227]. While ROI is utilized as a methodology in both corporate and public library environments [8, 13], valuation studies of this type are relatively new and largely untested in the higher education sector as a whole. Similarly, for academic and research libraries that are more familiar with input and output measures, quantifying and communicating library value as a cost-benefit ratio is a new and somewhat radical concept.

Despite emerging interest in the methodology and results by librarians and library managers, return on investment studies are not without controversy. Recently, the value of ROI studies has been challenged with the argument that ROI instruments and calculations fundamentally do not work for academic libraries” [6, s. 424]. Although the desire to connect budget expenditures to research productivity have made ROI an increasingly popular research tool, making those connections is not without problems, as the authors of this paper discovered during their own cost-benefit ratio analysis.

The purpose of this article is to discuss and clarify the problems, along with the potential, of ROI studies in relation to one recently developed ROI methodology and how it was employed in a pilot study conducted in 2011. The authors looked at faculty research outcomes in terms of successful external grant funding in relation to the use of library resources, especially those found in electronic journal collections. Based on a metric developed at the University of Illinois Urbana-Champaign (UIUC), the objective was to test this research methodology against data at Washington State University Vancouver (WSU Vancouver) to calculate a reliable return on investment that could then be communicated to library and campus administrators.

Literature Review

Curious as to the extent of ROI use in library settings the authors conducted a literature review in three library specific databases. It was discovered that ROI studies have been used in libraries since the early 1990s with the interest of academic libraries revolving around issues with clear fiduciary measures. Internal studies of the allocation of the funds for book purchases [1] or the cost benefit of consortial subscriptions versus the cost of subscriptions by individual institutions [7] are two examples. One exception to this early trend was an article in *Information Outlook* [8] urging library managers to develop and collect ROI data that could demonstrate the library’s value to a larger audience.

As librarians began reporting “that their administrators were asking for research performance measurement, cost justification, and return on investment” [5, s. 1] for the library, a group of colleagues at Elsevier discussed the need for a Return on Investment study and proposed the idea at a North American Advisory Board meeting. Paula Kaufman from the University of Illinois at Urbana-Champaign (UIUC) volunteered to conduct a case study at her institution with the help of Carol Tenopir,

Judy Luther, and Kira Cooper [5]. The goal was to demonstrate that grant income was brought into the university by faculty, at least in part, through the use of library materials. With no extant exemplars for calculating a return on investment in academic libraries, the Strouse corporate library model was adapted to create a formula to calculate the value of the library in the external grant funding process. This unique UIUC model quickly drew the attention of the library community.

Those involved in designing and conducting the original study suggested it would be useful for other institutions to test the model by replicating the study in other library systems. Through this call for replication a second phase of what had come to be known as the Lib-Value study to include eight more libraries from eight different countries was arranged. The outcomes of these studies showed a positive return on investment that ranged from 15.54:1 to 0.66:1. This wide range of results is discussed in the Phase II publication [11] and is explained by whether an institution has a purely research mission or if they are a teaching institution or a combination of the two. Differences may also vary depending on whether there is a strong science and technology focus on the campuses and whether external funding is a priority in the institution's country [9]. Given these factors, the authors of this paper became interested in learning what the return on investment at WSUV might be, given that the faculty at this institution are frequently awarded grants for research and that the faculty also use library resources routinely.

Overview/Background

Washington State University (WSU) is a multi-campus public land grant and research university system located in the Pacific Northwest region of the United States. WSU Vancouver, located near Portland, Oregon, is a non-residential campus with more than 3,000 students and 130 full-time Ph.D. faculty, currently offering 18 bachelor's degrees, 9 master's degrees, 2 doctorate degrees and more than 37 fields of study. Supporting the university's commitment to excellence in research and scholarship across all disciplines, the WSU Vancouver Library provides access to a vast collection of print and electronic resources and materials through a complex array of campus, university-wide and regional consortial purchases, subscriptions, contracts, and licensing agreements.

The WSU Vancouver Library is a well-used space, both physically and virtually, as measured by various assessment tools employed throughout the year. However, there is a growing sense that much of what the library does may be invisible to our stakeholders and that we must, therefore, become more rigorously proactive in demonstrating the value that accrues to the university for providing budget funding to the library. As a result, in early 2011, the authors commenced an experimental study to investigate the use of library resources, particularly electronic journal subscriptions that contributed to faculty research outcomes as measured by successful external grant funding. The project was based on the formula developed and tested at the University of Illinois, Urbana-Champaign then revised for Phase II of the Lib-Value project [11].

Methodology and Results

As previously mentioned, the UIUC model was adapted from a corporate library model [8] to apply to an academic environment. According to Tenopir et al [10] the corporate library model is based on three variables: 1) the percent of survey respondents who generated revenue using the library; 2) percent of instances when library use generated revenue; and 3) the median revenue generated with each library use. The adapted model used in the UIUC case study is based on the following four variables: 1) the percent of faculty who secure grants using citations from library collections in their proposals; 2) percent of grant proposals that are successful; 3) the average grant income; and 4) the average grant income generated using resources from the library's collection. After revisions to the original formula the ROI model used for Phase II of the Lib-Value study is shown in Figure 1.

Figure 1. ROI Calculation

$$\frac{\text{Number of grant awards} \times \% \text{ Of faculty who say citations are important to grant awards}}{\text{number of grant proposals} \times \% \text{ of proposals that include citations obtained through the library}} \times \frac{\text{average size of grant} \times \text{number of grants expended in one year}}{\text{total library budget}}$$

Source: <http://libraryconnect.elsevier.com/university-investment-library-phase-ii-international-study-libraris-value-grants-process>.

The Lib-Value researchers collected data for their calculations through a faculty survey to ask about the use of library resources in grant proposals. Additionally, institution-wide data on the number of grant proposals submitted and received as well as total library budgets were compiled [10]. Although the WSUV study collected data using the same methods, one difference to note is that whereas the Lib-Value study used faculty survey results to determine the number of grant proposals that included citations, the WSU Vancouver researchers looked at all of the grant applications for the year 2010 and counted the number of grant applicants that used citations in their proposals.

According to the WSU Vancouver Office of Graduate and Research Development (OGRD), a total of 82 grant proposals were made in 2010 with 39 grants awarded in a variety of disciplines and research areas. The total grant income for 2010 was \$4,811,298 with the average grant award at \$109,174. Thirty of the grants that were awarded included reference citations from journals owned by the library. In the qualitative portion of the WSU Vancouver study, 88% of tenured and non-tenured faculty that responded to our survey indicated that including citations in grant proposals is important, very important or essential. Using the Tenopir formula described above, the return on investment ratio at WSU Vancouver for 2010 was 3.75:1. As it is a small

university, this figure is in line with other Lib-Value Phase II institutions wherein ROI values are dependent on the focus and size of the institution and external funding opportunities available [11, s. 8].

Discussion

The ROI process for libraries has not been without criticism in the library community. In his 2009 article, Mott Linn warned librarians about using a methodology that we do not completely understand. He states that without a basic understanding of the principles of cost benefit analysis the credibility of ROI studies can be destroyed. Though Linn describes ROI as an important tool to make informed decisions about capital investments, he warns that there are few articles written for librarians about how they can calculate ROI for services in the library [4].

More recently, at the Association of College and Research Libraries (ACRL) 2011 Conference, James Neal challenged ROI studies with the argument that “ROI instruments and calculations fundamentally do not work for academic libraries”. Although he complimented the Lib-Value project, Neal suggested that libraries avoid “inappropriate, unsophisticated and exploitable ROI research as a miscalculated, defensive and risky strategy” [6]. If librarians are going to use ROI and cost-benefit analyses, understanding the methodology and the vocabulary is critical. Presentation of incomplete, inaccurate data or confused analysis to stakeholders does not accomplish the goal of demonstrating the value the library contributes to the academic community and may serve to harm the library’s credibility.

In the beginning of the WSU Vancouver study there was an effort made to calculate a more precise ROI ratio by determining the actual cost of the resources cited in the successful grant proposals. Once the journal titles were collected it seemed like a simple task to calculate the cost of those specific journals; however, that was not the case. WSU Vancouver, like many other academic and research libraries, shares the cost of subscriptions with other campuses in our system. In addition, the library is a member of consortiums that share costs for access to other serials. In the end, determining an exact campus cost for a journal title or subscription proved to be impossible.

Larry Nash White encourages a new look at ROI as a potential tool for library valuation and assessment. He identifies three ways in which ROIs should be explored in libraries. First, he suggests it can be used as a tool to assess small scale projects such as space allocation, materials handling, or library services to special needs populations. Secondly, it could be used to evaluate internal performance or activities, such as printing services, computer support services, or administrative services. Finally, he says ROI can be used to evaluate intangible services and benefits the results of which would “provide a strategic advantage to the library administration and staff” [12, s. 8]. Phase III of the Lib-Value study has already begun to implement these types of valuation studies including one on the role of special collections on donations by alumni and the community; the value of e-books as used by faculty and graduate students; the contribution of information commons on student success; and the environmental value of the library among many others.

Conclusion

It is critical, especially in the current budget climate and data-driven environment, that academic libraries demonstrate how the resources and services that are funded by the parent institution have a direct connection to faculty research and external grant funding. Return on investment as a methodology for proving library value to the larger institution has increasingly found application in the library and information science field. These studies merit attention as valid and valuable outcome-measurement tools even as there is acknowledgement that considerable work remains to be done to test, apply and adapt the model in different environments and with different variables.

The intent of pilot study reported here was two-fold: to test a new type of methodology for determining library value and to discover the ROI ratio at WSU Vancouver. By focusing on the measurement of successful grant awards with citations assumed to have been retrieved from library resources, a tangible outcome was quantified through a methodology adapted from the UIUC study.

A question to consider is whether adaptability, rather than replication, of existing ROI models is a strength or weakness. Given the wide variety of differences between institutions and variables in library collections, resources and services, researchers attempting a strict replication of previous studies will face significant challenges. At the same time, by adapting and employing ROI methodology in a disciplined and focused way, a better understanding of the link between the library and the parent institution may be gained.

It is important to recognize that ROI studies are just one metric for demonstrating value; there are others and librarians should not limit value studies to only one tool. Further, it is necessary and desirable to continue refining techniques, showing successful applications of all outcomes methodologies, and to widely communicate the results to all stakeholders.

References

1. CARRIGAN Dennis. Improving return on investment: a proposal for allocating the book budget. *The Journal of Academic Librarianship*. 1992, nr 5, s. 292-297. ISSN 0099-1333.
2. CRAIG Gibson, DIXON Christopher. New metrics for academic library engagements. In *ACRL Conference* [Dokument elektroniczny]. 2011. Tryb dostępu: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/conferences/confsandpreconfs/national/2011/papers/new_metrics.pdf. Stan z dnia 23.03.2012.
3. KAUFMAN Paula. Library value (return on investment, ROI) and the challenge of placing a value on public services. *Reference Services Review*. 2008, nr 3, s. 226-231. ISSN 0090-7324.
4. LINN Mott Jr. Cost-benefit analysis: a disparagement of its misuse and misexplanation. *The Bottom Line: Managing Library Finances*. 2009, nr 3, s. 82-85. ISSN 0888-045X.
5. LUTHER Judy. *University investment in the library: what's the return?* [Dokument elektroniczny]. 2008, nr 1. Tryb dostępu: <http://libraryconnect.elsevier.com/>

university-investment-library-what%E2%80%99s-return-case-study-university-illinois-urbana%E2%80%93champaign. Stan z dnia 23.03.2012.

6. NEAL James. Stop the madness: the insanity of ROI and the need for new qualitative measures of academic library success. In *ACRL Conference* [Dokument elektroniczny]. 2011. Tryb dostępu: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/conferences/confsandpreconfs/national/2011/papers/stop_the_madness.pdf. Stan z dnia 23.03.2012.
7. SCIGLIANO Marisa. Consortium purchases: case study for a cost-benefit analysis. *The Journal of Academic Librarianship*. 2002, nr 6, s. 393-399. ISSN 0099-1333.
8. STROUSE Roger. Demonstrating value and return on investment: the ongoing imperative. *Information Outlook*. 2003, March, s. 14-19. ISSN 1091-0808.
9. TENOPIR Carol. Measuring the value of the academic library: return on investment and other value measures. *The Serials Librarian*. 2010, nr 1, s. 39-48. ISSN 0361-526X.
10. TENOPIR Carol, KING Donald W., MAYS Regina, WU Lei, BAER Andrea. Measuring value and return on investment of academic libraries. *Serials*. 2010, nr 3, s. 182-190. ISSN 0953-0460.
11. TENOPIR Carol, LOVE Amy, PARK Joseph, WU Lei, BAER Andrea, MAYS Regina. *University investment in the library, phase II: an international study of the library's value to the grants process* [Dokument elektroniczny]. 2010, nr 2. Tryb dostępu: <http://libraryconnect.elsevier.com/university-investment-library-phase-ii-international-study-librarys-value-grants-process>. Stan z dnia 23.03.2012.
12. WHITE Larry. An old tool with potential new uses: return on investment. *The Bottom Line: Managing Library Finances*. 2007, nr 1, s. 5-9. ISSN 0888-045X.
13. *Worth Their Weight: An Assessment of the Evolving Field of Library Valuation* [Dokument elektroniczny]. 2007. Tryb dostępu: <http://www.ila.org/advocacy/pdf/Worth-TheirWeight.pdf>. Stan z dnia 23.03.2012.

Rozwój potencjału społecznego na przykładzie bibliotek naukowych w Niemczech

Słowa kluczowe: rozwój potencjału społecznego, biblioteki naukowe, biblioteki niemieckie

Abstrakt: Rozwój potencjału społecznego to proces posiadający kluczowe znaczenie we współczesnych bibliotekach. Funkcjonowanie bibliotek w warunkach burzliwego otoczenia oraz nieustannie wzrastającej konkurencji wymaga permanentnego doskonalenia potencjału społecznego personelu bibliotecznego. Wzbogacany nieustannie potencjał społeczny umożliwia bibliotece skuteczne działanie oraz jej dalszy rozwój. W artykule przedstawiono tę problematykę na przykładzie bibliotek naukowych w Niemczech.

Keywords: development of social potential, academic libraries, libraries in Germany

Abstract: The development of social potential may be described as significant process in contemporary libraries. The demand of permanent improvement of social potential in library is one of the requirements connected with its proper functioning in increasing competition. The social potential enrichment of library employees enables the effective and further development. The article presents the development of social potential on the basis of the academic libraries in German.

Rozwój potencjału społecznego określany najczęściej w kontekstach teoretycznych i praktycznych terminem „rozwój personelu” to jedno z wyzwań bibliotek XXI w. Rozwijanie potencjału pracowników przez organizacje non-profit nie jest, wbrew pojawiającym się opiniom, modną adaptacją przez te instytucje metod i narzędzi zarządzania organizacjami komercyjnymi. W przypadku bibliotek rozwój potencjału społecznego musi być traktowany nie jako prawo lub przywilej lecz niezaprzeczalny obowiązek. Hans-Günter Scheer stanowczo twierdzi, że biblioteki muszą rozwijać swój potencjał [11, s. 56]. Niekwestionowana potrzeba jego rozwijania wynika z radykalnych zmian w organizacji współczesnych bibliotek, wymuszonych przede wszystkim nowoczesną technologią, turbulentnym otoczeniem oraz nieustannie wzrastającą konkurencją. Jak pisze Maria Elisabeth Müller reorganizacja w bibliotekach wymuszona innowacyjnym drukiem i modernizacją działań możliwa jest tylko z wykwalifikowanym i zmotywowanym personelem [7, s. 305]. Dla bibliotek oznacza to konieczność realizacji

przedsięwzięć pozwalających wyeliminować istniejące luki w potencjale społecznym pracowników.

Proces rozwoju potencjału społecznego determinuje gotowość biblioteki do zmian, będących obecnie kluczem do funkcjonalnej obsługi użytkowników. Permanentne kształcenie umożliwia bibliotece szybką reakcję na przemiany zachodzące w otoczeniu oraz bieżącą adaptację do aktualnie panujących warunków. Wszeghobecne innowacje uczyniły z rozwoju potencjału społecznego centralny proces zarządzania współczesnymi bibliotekami. Praktyka bibliotekarska dowodzi jednak, że biblioteki różnie traktują kwestię rozwoju cech i właściwości zatrudnianych pracowników. Jak wynika z przeprowadzonych badań, niemieckie biblioteki naukowe, do których należą m.in.: TIB/UB Hannover, ZB MED (Deutsche Zentralbibliothek für Medizin), ZBW (Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften), SUB Hamburg, UB Dortmund, UB Duisburg – Essen, ULB Düsseldorf, UB Konstanz, UB Mainz, Bibliothek der DSHS Köln, UB Bielefeld, Bibliothek der ETH Zürich, przywiązują bardzo dużą wagę do rozwoju cech i właściwości zatrudnianego personelu [4].

Rozwój potencjału społecznego to pojęcie, które nie posiada dotychczas jednoznacznej definicji. W bogatej literaturze przedmiotu występują liczne i jednocześnie zróżnicowane jego interpretacje. Różnym treściom znaczeniowym towarzyszy nierzadko również zróżnicowana terminologia, stosowana przez autorów prac naukowych. W niniejszym opracowaniu przyjęto definicję, zgodnie z którą **rozwój potencjału społecznego** to ogół celowych i systematycznych działań adresowanych do pracowników wszystkich szczebli organizacyjnych w bibliotece, w postaci różnych form szkolenia i doskonalenia, mogących mieć charakter doraźny lub antycypacyjny, zmierzających do wzbogacenia ich potencjału społecznego o cechy i właściwości niezbędne do wykonywania pracy na aktualnie zajmowanym stanowisku, zwiększenia poziomu (wartości) na jakim plasują się dotychczas posiadane przez nich cechy i właściwości oraz wyposażenie ich w cechy i właściwości, decydujące o ich przyszłej zdolności do wykonywania pracy na stanowiskach o większej odpowiedzialności.

Niemieckie biblioteki naukowe, jak dowodzą wyniki przeprowadzonych w nich badań, także różnie interpretują pojęcie rozwoju potencjału społecznego. ZB MED definiuje go jako proces planowania, kierowania i kontroli parametrów wykształcenia i doskonalenia oraz wspomagania i zarządzania rozwojem. Według SUB Hamburg rozwój potencjału społecznego to utrzymanie na aktualnym poziomie oraz poprawa kwalifikacji pracowników. UB Duisburg – Essen, w przeciwieństwie do pozostałych bibliotek, postrzega rozwój potencjału społecznego jako wsparcie dla personelu. Z kolei UB Mainz interpretuje ten termin jako kształcenie dostosowawcze w obszarze miękkich umiejętności, rozwój osobowości i rozwój pracownika. Proces rozwoju postrzegany jest przez badane biblioteki jako obiektywna konieczność, warunkująca dalszy rozwój instytucji.

Rozwijanie pracowników jest z założenia działaniem celowym i tylko wówczas jest sensowne jeśli służy realizacji określonych celów. Planując rozwój potencjału społecznego biblioteki powinny zatem najpierw dokładnie sprecyzować cele doskonalenia

pracowników. **Cel działania** to „określony przedmiotowo i podmiotowo przyszły, pożądaný stan lub rezultat działania jednostki lub organizacji (systemu) możliwy i przewidziany do osiągnięcia w terminie lub okresie mieszczącym się w przedziale czasu objętym planem działania” [8, s. 53]. W konsekwencji można więc stwierdzić, iż **cele rozwoju potencjału społecznego biblioteki** to stany rzeczy, które biblioteka zamierza osiągnąć na skutek urzeczywistnienia rozwoju potencjału społecznego. Zasadniczym celem rozwoju potencjału społecznego biblioteki powinno być permanentne wzbogacenie potencjału społecznego poszczególnych pracowników nowymi cechami i właściwościami oraz doskonalenie dotychczasowych, tworzących ten potencjał, zorientowane na dostosowanie go do zachodzących i antycypowanych zmian w bibliotece oraz jej otoczeniu. Podczas redagowania celów rozwoju potencjału społecznego powinna obowiązywać zasada zgodności celów biblioteki oraz celów pracowników. Brak związku między tymi celami, zdaniem wielu autorów prac naukowych, może skutkować wystąpieniem poważnych sprzeczności. Elżbieta Barbara Zybert pisze, że „Aby pracownik mógł efektywnie pracować i mieć satysfakcjonujące go osiągnięcia konieczne jest zapewnienie zgodności celów biblioteki i indywidualnych celów pracownika. Realizacja celów biblioteki powinna prowadzić do realizacji celów poszczególnych pracowników” [13, s. 56]. Zbieżność celów rozwoju potencjału społecznego biblioteki i pracowników zwiększa ponadto efektywność ich realizacji.

Najważniejszym celem kształcenia i doskonalenia personelu wskazywanym przez ZB MED jest zadowolenie pracowników z pracy. Dalsze wymienione przez tę bibliotekę cele rozwoju potencjału społecznego to: dobra komunikacja i zapewnienie kwalifikacji pracowników zarówno z uwagi na ich dalszy rozwój indywidualny, jak również ze względu na wymagania stanowiska pracy. UB Mainz jako cel rozwoju potencjału społecznego podała utrwalenie oficjalnej części kultury biblioteki. W SUB Hamburg nadrzędnym celem jest zarządzanie zdrowiem, zaś w UB Duisburg – Essen zadowolenie z pracy wypracowane na podstawie wzajemnego dowartościowania i odpowiedzialności.

Sformułowane przez badane biblioteki cele rozwoju potencjału społecznego oraz interpretacje tego pojęcia pokazują, jak pisze Anna-Katharina Huth, że rozwój personelu postrzegany jako systematyczny, zaplanowany proces oznacza więcej niż dalsze kształcenie lecz także zadowolenie i wsparcie, zarówno pod względem zawodowym, jak również społecznym i osobistym [4, s. 20].

Rozwijanie potencjału społecznego jest procesem, który wspiera osiągnięcie strategicznych celów biblioteki. Jednak aby było to możliwe konieczne jest nadanie kwestii rozwoju pracowników strategicznego znaczenia. Realizowany przez biblioteki rozwój potencjału społecznego nie może mieć charakteru operacyjnego, bieżącego, bądź zrutynizowanego. Działania doraźne muszą zostać zastąpione działaniami kompleksowymi i długofalowymi, pozwalającymi osiągnąć bibliotece wysoką efektywność funkcjonowania. Wzrost wartości potencjału społecznego do rangi strategicznego zasobu, jak słusznie zauważa Anna Lipka, to „warunek konieczny do pokonania konkurencji, zdobywania rynków, wypracowania nowoczesnych produktów i usług oraz technologii” [6, s. 127]. Przejawem strategicznego podejścia biblioteki do rozwoju potencjału

pracowników będzie wypracowanie strategii tego rozwoju. **Strategia** to „określenie sposobu, za pomocą którego organizacja zamierza zrealizować swoją misję” [6, s. 126]. W odniesieniu do obszaru zarządzania czynnikiem ludzkim pojęcie strategii oznaczać będzie spójny zestaw działań, obejmujący formułowanie planów, programów i zasad, ukierunkowanych na rozwój jakościowy potencjału społecznego biblioteki. Wdrożenie w bibliotece strategii rozwoju potencjału społecznego powinno skutkować zwiększeniem zakresu cech i właściwości, tworzących ten potencjał oraz uplasowaniem jego wartości na poziomie pozwalającym bibliotece efektywnie realizować jej strategię ogólną.

Prawidłowo opracowana **strategia rozwoju potencjału społecznego** dostarcza odpowiedzi na następujące pytania: kto będzie adresatem rozwoju? w jakim terminie? jakie instrumenty zostaną w tym celu zastosowane oraz jakie będą obszary rozwoju? Przedmiotem rozwoju potencjału społecznego w bibliotekach mogą być:

- wiedza i umiejętności bibliotekarskie, będące osobliwością potencjału społecznego biblioteki, tj. wiedza i umiejętności potrzebne do efektywnej realizacji zadań i obowiązków w bibliotekach;
- wiedza i umiejętności z różnych specjalności i dziedzin naukowych zaadaptowane do rzeczywistości bibliotekarskiej;
- wiedza i umiejętności specjalistyczne wykorzystywane w bibliotekach, a także w innych organizacjach;
- umiejętności interpersonalne;
- podstawy wiedzy i umiejętności z zakresu zarządzania organizacjami;
- wiedza i umiejętności z zakresu zarządzania bibliotekami, tj. zarządzania zbiorami i usługami, zarządzania potencjałem społecznym, zarządzania marketingiem usług bibliotecznych, zarządzania finansami;
- zachowania i postawy pożądane w bibliotece.

Wśród wskazanych przez badane biblioteki naukowe w Niemczech zakresów rozwoju potencjału społecznego znalazły się trzy rozległe obszary wiedzy takie, jak:

- szeroko interpretowana wiedza bibliotekarska;
- osobiste zainteresowania kierownictwa;
- podstawy nauki o pracy, psychologii pracy i organizacji oraz zarządzanie pracą i organizacją.

W poszczególnych bibliotekach, jak również pozostałych organizacjach mogą funkcjonować różne strategie rozwoju potencjału społecznego. Wybór strategii rozwoju pracowników zależeć będzie od podejścia konkretnej biblioteki do kwestii rozwoju cech i właściwości zatrudnionego personelu oraz sytuacji panującej w bibliotece. Powszechnie panuje jednak pogląd, że rozwijanie potencjału pracy powinno być procesem ciągłym. Permanentny rozwój potencjału pracy uważany jest za idealny stan kształcenia i doskonalenia personelu.

Realizacja strategii stałego rozwoju potencjału społecznego zalecana jest w literaturze przedmiotu zwłaszcza dla organizacji, w których występuje potrzeba:

- ciągłej aktualizacji, unowocześniania i przypominania wiedzy;
- szybko zachodzących zmian w postępie techniczno-organizacyjnym;

- nieustannej modernizacji i wprowadzania nowych produktów i usług;
- dynamicznego rynku oraz pozostałych elementów organizacji;
- poprawy wykorzystania nowości tkwiących w potencjale społecznym;
- doskonalenia umiejętności międzyludzkich;
- zmian w ustawodawstwie [11, s. 85].

Biblioteki należą niewątpliwie do organizacji, w których powinna zostać wdrożona strategia stałego rozwoju potencjału społecznego. Wprowadzenie w nich takiej strategii stworzy wszystkim zatrudnionym pracownikom możliwość ciągłego doskonalenia poszczególnych elementów potencjału społecznego oraz zapobiegnie jego deprecjacji.

W badanych bibliotekach naukowych rozwój potencjału społecznego ma znaczenie strategiczne. Trzy spośród nich nadały strategii rozwoju potencjału społecznego formę pisemną. UB Duisburg – Essen wypracowała strategię rozwoju potencjału społecznego w ramach porozumienia celów i osiągnięć pomiędzy rektoratem uczelni a biblioteką. SUB Hamburg i UB Dortmund przygotowały strategię rozwoju potencjału społecznego i planowały ją wdrożyć w nieodległej przyszłości. Sub Hamburg wskazuje jednoznacznie następstwa zmiany formy strategii. Według tej biblioteki sformalizowana strategia uwidacznia zarówno kierownictwu, jak również pozostałym pracownikom koncepcję rozwoju i optymalizuje realizację wynikających ze strategii zobowiązań. UB Dortmund postrzega znaczenie strategii rozwoju pracowników z dalekosiężnej perspektywy i ścisłej orientacji na powszechny dzień pracy. Proces realizacji strategii rozwoju potencjału społecznego w tej bibliotece będzie wspierany przez wewnętrznych trenerów. W ULB Düsseldorf nie funkcjonuje strategia rozwoju personelu jednak biblioteka ta posiada wypracowaną daleko idącą koncepcję dalszego kształcenia, zawierającą wytyczne dotyczące wdrożenia, okresu próbnego, organizowania informacji oraz wewnętrznego zarządzania szkoleniami. Wszystkie czynniki rozwoju w tej bibliotece są implikacją strategii ogólnej. W pozostałych bibliotekach nie obowiązuje pisemna forma strategii rozwoju potencjału społecznego. Według tych instytucji sformalizowanie strategii stanowiłoby jedynie uzupełnienie dotychczasowych wytycznych dotyczących rozwoju pracowników. UB Konstanz, jak również Bibliothek der DSHS Köln ważniejsze założenia rozwoju personelu takie, jak wymagania zawodowego rozwoju oraz możliwości dalszego kształcenia, zawarły w misji.

Nieodłącznym elementem rozwoju potencjału społecznego pracowników, zarówno realizowanego w ramach opracowanej uprzednio strategii, jak również doraźnych przedsięwzięć, podyktowanych jednorazowymi potrzebami, jest proces uczenia się. Proces ten nie polega jednak, jak bywa często interpretowany w życiu codziennym, tylko na zapamiętywaniu, kodowaniu różnych informacji, bądź ćwiczeniu określonych sprawności. Należy zgodzić się z Markiem Adamcem i Barbarą Kożusznik, że uczenie się to proces „zmiany i przekształcania zachowania, opartego co prawda na podstawach fizjologicznych, jednak prowadzącego do nowych, nie zaprogramowanych zachowań, do możliwości działań zmieniających się w czasie i lepiej dostosowanych do wymagań otoczenia” [1, s. 243]. Uczenie się jest procesem warunkującym przekształcenie

dotychczasowego potencjału społecznego pracownika w nowy tj. wzbogacony o nową wiedzę, umiejętności, zachowania i postawy oraz zwiększenie poziomu (wartości) na jakim plasują się obecnie cechy i właściwości pracownika. Realizacja tego procesu w bibliotece wymaga zwykle podjęcia określonych działań, mających na celu zainicjowanie uczenia się jednostki. Powszechnie stosowanym w procesie rozwoju potencjału społecznego przedsięwzięciem ukierunkowanym na wywołanie uczenia pracowników są różnego rodzaju szkolenia. Rozwój potencjału społecznego bywa często nawet utożsamiany ze szkoleniem lub doskonaleniem personelu.

Każda forma uczenia się, z których jako najważniejsze wymieniane przez literaturę przedmiotu to: uczenie się zachowań, uczenie się informacji i rozwiązywania problemów [1, s. 242], wymaga stosowania odmiennych, dostosowanych do treści jakie mają zostać opanowane, metod szkolenia. Wybór **metody rozwoju potencjału społecznego** zależy od różnych czynników takich, jak treść szkolenia, podmiot szkolący, podmiot szkolony, koszt szkolenia, dotychczasowe doświadczenia, miejsce szkolenia, preferencje trenerów. W bibliotekach, będących organizacjami niedochodowymi istotnym czynnikiem wpływającym na wybór określonej metody szkolenia będą jego koszty. Niektóre metody szkolenia wymagają znacznych nakładów finansowych w związku z czym nie wszystkie organizacje zwłaszcza małe, mogą sobie pozwolić na ich realizację. Wybrana przez bibliotekę metoda szkolenia powinna:

- motywować do poprawy efektywności;
- umożliwiać aktywne uczestnictwo w szkoleniu;
- stymulować proces uczenia się;
- ułatwiać wdrożenie nowej wiedzy, umiejętności i postaw do praktyki.

Właściwy wybór metody szkolenia pomnaża **efektywność rozwoju potencjału społecznego**, którą można zdefiniować jako stopień wyeliminowania poprzez określone przedsięwzięcie rozwojowe, luki istniejącej pomiędzy aktualnym a pożądanym stanem jakościowym potencjału społecznego pracownika.

Metody szkoleniowe możliwe do zastosowania w organizacjach stanowią obszerny zbiór, który bywa różnie klasyfikowany. Jedną z typologii używanych nie tylko w teorii lecz także w praktyce jest podział wyróżniający szkolenia wewnętrzne i zewnętrzne. W badanych bibliotekach naukowych Niemiec wykorzystywane są zarówno wewnętrzne jak również zewnętrzne formy szkoleniowe. Wybór rodzaju szkolenia uzależniano od wielkości grupy szkoleniowej. W przypadku dużych bibliotek, do jakich zaliczana jest TIB/UB Hannover, częściej oferowane są pracownikom szkolenia zewnętrzne.

Kształcenie wewnątrz biblioteki pozwala pracownikom lepiej się poznać i podzielić doświadczeniem. Pracownicy bez problemów mogą uczestniczyć w szkoleniu, gdyż dotarcie na zajęcia nie wymaga korzystania ze środków transportu. Stosowanie tej formy umożliwia łatwe dokonanie oceny wyników edukacji. Ponadto kształcenie wewnątrz organizacji wzmacnia kulturę organizacyjną i wymaga niższych nakładów finansowych niż szkolenia poza biblioteką. Wadą edukacji internistycznej, wskazywaną przez piśmiennictwo, jest obawa uczestników przed negatywną oceną lub krytyką ze strony szkolących oraz prawdopodobieństwo pojawienia się konfliktów wewnętrznych, którymi nie można kierować.

Rozwijanie potencjału społecznego poza biblioteką jest okazją do otwarcia się pracowników na otoczenie oraz porównanie doświadczeń. Uczestnicy szkolenia mają możliwość nie tylko pozyskania nowych informacji, lecz również wymiany tych dotychczas posiadanych z pozostałymi uczestnikami biorącymi udział w szkoleniu. Rotacja informacji szczególnie ważna jest w przypadku pracowników wykonujących w bibliotece pracę koncepcyjną. Mankamentem szkoleń zewnętrznych, mogącym powstrzymać biblioteki przed wyborem tej formy kształcenia są, wyższe niż w przypadku szkoleń wewnętrznych, koszty.

Niektóre badane biblioteki takie, jak TIB/UB Hannover czy ULB Düsseldorf posiadają opracowaną koncepcję systematycznego kształcenia, konkretyzującą warunki i obszary działania oraz identyfikującą każdorazowo sens i cel kształcenia oraz cele pracowników jakie mają zostać osiągnięte w wyniku szkolenia. W badanych niemieckich bibliotekach naukowych tendencja zmierza w kierunku bardziej systematycznego kształcenia, zorientowanego nie tylko na spełnianie życzeń pracowników lecz przede wszystkim na aktualne potrzeby biblioteki. Wybrane biblioteki ustaliły nawet pożądane minimalne uczestnictwo pracowników w szkoleniach, np. jeden lub dwa razy w roku. Ma to zapobiec wrażeniu, że pracownicy rzadko lub w ogóle nie uczestniczą w szkoleniach.

Inną typologią metod szkolenia zasługującą na uwagę jest klasyfikacja ze względu na sposób uczenia się uczestników. Według tego kryterium metody szkoleniowe można podzielić na:

- **metody pasywnego nauczania**, ograniczające uczestnictwo w szkoleniu do słuchania lub oglądania prezentowanych treści;
- **metody aktywnego nauczania**, polegające na czynnym udziale w procesie nauczania, a zwłaszcza na wykonywaniu przez uczestników szkolenia różnorodnych zadań, rozwiązywaniu problemów, symulowaniu sytuacji i modelowaniu zachowań.

Rozwój potencjału społecznego biblioteki oraz pozostałych organizacji może obejmować swym zakresem zarówno wyposażenie pracowników w nowe cechy i właściwości, jak również doskonalenie tych dotychczas posiadanych. O ile zdobywanie wiedzy może odbywać się przy wykorzystaniu metod tradycyjnych to doskonalenie potencjału społecznego wymaga zastosowania metod aktywizujących. Metodą aktywizującą przywoływaną w piśmiennictwie bibliotekarskim, wykorzystywaną przez badane biblioteki naukowe w Niemczech, jest coaching. Obok pasywnych form szkolenia w procesie rozwoju potencjału społecznego tych bibliotek znajduje zastosowanie **coaching** mający postać:

- coachingu wewnętrznego,
- coachingu indywidualnego, zleconego zewnętrznym trenerom,
- coachingu zespołowego,
- kolegiального doradztwa,
- nadzoru dla wszystkich pracowników.

Coaching indywidualny, jak podają badane biblioteki, stanowi na ogół uzupełnienie rozwoju potencjału społecznego kadry kierowniczej. TIB/UB Hannover

w wyniku indywidualnych sukcesów osiąganych przez poszczególne jednostki zamierzała pod pewnymi warunkami wprowadzić także coaching dla pracowników zajmujących stanowiska szeregowy. Biblioteka ta umożliwi również pracownikom coaching zespołowy, mający na celu rozwój zespołowy. Jak dowodzą wyniki tamtejszych badań biblioteka ta przywiązuje dużą wagę do rozwoju zespołowego. Świadczy o tym chociażby książka współpracy zespołowej, zawierająca kryteria i standardy pracy grupowej, które zostały wypracowane pod nadzorem zewnętrznych konsultantów. Ponadto w ankiecie pracowniczej oceniana jest praca zespołowa. W konsekwencji biblioteka uzyskuje wiele wartościowych wskazówek. ZB MED oferuje wszystkim zatrudnianym pracownikom nadzór. ULB Düsseldorf prowadzi z kolei kolegialne doradztwo połączone z praktycznymi warsztatami. Doradztwo to ma charakter doraźny, okazjonalny i nie planowano wykorzystywania go systematycznie w celu rozwoju potencjału społecznego.

Realizacja rozwoju potencjału społecznego pracowników może odbywać się nie tylko za pomocą powszechnie wykorzystywanych w tym celu szkoleń, lecz także poprzez inne przedsięwzięcia podejmowane w obszarze zarządzania czynnikiem ludzkim. Jak pisze Hans-Günter Scheer **rozwój potencjału pracowników** to „suma wszystkich szkoleń, czynników, działań rozwojowych na poziomie jednostkowym, grupowym oraz organizacyjnym zintegrowanych każdorazowo z różnym systemem celów” [11, s. 56]. Przedsięwzięciem rozwojowym, jakie biblioteki mogą urzeczywistnić, jest kształtowanie warunków pracy, sprzyjających zwiększeniu zakresu oraz wartości potencjału społecznego pracowników. Zapewnienie optymalnych, z punktu widzenia pracownika warunków pracy w bibliotekach można uznać za swoistą metodę rozwoju potencjału społecznego zatrudnianego personelu.

Warunki pracy to całość elementów materialnych i niematerialnych elementów biblioteki, stanowiących istotny czynnik zmian potencjału społecznego pracowników. W decydującej mierze kształtują stan oraz poziom potencjału społecznego zatrudnionego personelu. Tworzenie sprzyjających efektywności działalności pracowników warunków pracy w bibliotece koncentruje się wokół czynności ukierunkowanych na właściwe ukształtowanie kreujących te warunki elementów materialnych i niematerialnych, oddziałujących na pracowników. Kształtowanie warunków pracy o charakterze materialnym powinno być ukierunkowane na minimalizację ryzyka wypadków przy pracy oraz prawdopodobieństwa występowania chorób zawodowych. Działania podejmowane w tym kierunku powinny skupiać się wokół odpowiedniego ukształtowania elementów rzeczowych, fizycznych oraz sanitarno-higienicznych. Kształtowanie niematerialnych elementów, tworzących warunki pracy w bibliotece, powinno być ukierunkowane na wytworzenie odpowiedniej społecznej atmosfery pracy, wpływającej w istotny sposób na stosunek człowieka do pracy. Kształtując proefektywnościową społeczną atmosferę pracy biblioteka może spowodować wytworzenie pozytywnego stosunku pracowników do pracy, tzn. rozwinąć w nich motywację wewnętrzną do efektywnej realizacji powierzonych im zadań i obowiązków.

Przedsięwzięcia podejmowane przez badane biblioteki w celu ukształtowania warunków sprzyjających rozwojowi pracowników, koncentrują się m.in. wokół ochrony

zdrowia. Wszystkie badane biblioteki przywiązują bowiem dużą wagę do kwestii zdrowia pracowników. TIB/UB Hannover wystąpiła z tezą „żadnego rozwoju bez diagnozy”. Oznacza to, iż podczas identyfikacji obszarów potencjału społecznego wymagających rozwoju powinny zostać wykazane także ewentualne potrzeby w zakresie ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego pracownika. Biblioteka ta podała dwie zasadnicze przyczyny, które mogą być powodem pogorszenia stanu zdrowia bibliotekarzy. Pierwsza to niewłaściwa postawa siedząca, natomiast drugą stanowią stosunki międzyludzkie np. stres, mobbing. W UB Dortmund wprowadzono z kolei „Dzień zdrowia” w celu uświadomienia pracownikom, że są traktowani w sposób podmiotowy. SUB Hamburg dbałość o dobrą kondycję fizyczną i psychiczną pracowników przejawia poprzez wewnętrzne oferty sportowe takie jak fitness, jazda na rowerze oraz rozmowy przeprowadzane po odbyciu przez pracownika dłuższego leczenia szpitalnego.

Inicjatywy podejmowane przez badane biblioteki w obszarze kształtowania warunków sprzyjających rozwojowi cech i właściwości pracowników koncentrują się także wokół działalności socjalno-bytowej. Mają one częściowo charakter służbowy, a częściowo prywatny i najczęściej są inicjowane przez pracowników. Zakres tych przedsięwzięć obejmuje:

- regularne zakładowe spotkania poza miejscem pracy,
- ferie karnawałowe,
- spotkania piłkarskie,
- wycieczki.

W badanych bibliotekach obecne są także przyjazne rodzinie rozwiązania organizacyjne. Wśród stosowanych praktyk wymienione zostały:

- wyróżnienie dla zarządzających kobiet;
- centrum opieki dziennej, które z uwagi na malejącą dietność w SUB Hamburg nie zostało urzeczywistnione;
- oferowanie telepracy.

Właściwie ukształtowane materialne i niematerialne elementy tworzące warunki pracy umożliwiają zmniejszenie zużycia siły fizycznej i psychicznej, nieosiągalne za pomocą innych metod rozwoju potencjału społecznego. Odpowiednie kształtowanie warunków pracy będzie skutkowało ponadto wytworzeniem więzi emocjonalnej pomiędzy biblioteką a pracownikiem, co przyczyni się do zmniejszenia rotacji personelu i pozwoli zatrzymać wartościowych pracowników. Warunki pracy, jak podaje literatura przedmiotu, stanowią jeden z najistotniejszych elementów wiążących człowieka z organizacją [3, s. 166]. Dlatego w interesie każdej biblioteki, dążącej do wzrostu potencjału społecznego pracowników, powinna leżeć troska o właściwe warunki pracy.

Rozwój potencjału społecznego stanowi ważny czynnik motywacyjny. Jego znaczenie jako instrumentu motywacyjnego szczególnie wzrasta w organizacjach posiadających bardzo ograniczony system motywacji pieniężnej. Do instytucji tych należą niewątpliwie biblioteki, w tym także badane niemieckie biblioteki naukowe. Finansowe premie stanowią w tych instytucjach rzadkość.

Wzbogacanie potencjału społecznego stymuluje **motywację wewnętrzną**, czyli „pojawiające się samoczynnie bodźce, które sprawiają, że ludzie zachowują się

w określony sposób lub poruszają w określonym kierunku” [2, s. 212]. Zapewnienie motywacji wewnętrznej uważane jest przez zagraniczne wzorce za metodę rewitalizacji biblioteki, dającą pożądane efekty, zwłaszcza w sytuacji różnorodnych transformacji środowiskowych i wynikających z tego zmian w funkcjonowaniu biblioteki. Wyzwolona przez czynniki wewnętrzne motywacja jest skuteczniejsza w dłuższym okresie czasu. Czynniki wewnętrzne, jak pisze Michael Armstrong, mają głęboki i długotrwały wpływ na postępowanie pracowników [2, s. 203].

Urzeczywistnienie procesu rozwoju potencjału społecznego może w dwojaki sposób motywować pracowników do działania. Pierwszy z tych sposobów polega na samoistnej motywacji personelu. Sam fakt zapewnienia możliwości rozwoju potencjału społecznego stanowi bodziec motywacyjny. Drugi ze sposobów polega na motywowaniu poprzez realizację określonych celów. Programy rozwoju potencjału społecznego mogą być bowiem ukierunkowane na wzmocnienie motywacji pracowników.

W badanych bibliotekach rozwój potencjału ukierunkowany jest na zadowolenie pracowników uzyskiwane poprzez stosowanie różnych środków motywujących oraz możliwość aktywnego uczestnictwa w życiu biblioteki. TIB/UB Hannover podjęła pracę nad przygotowaniem projektu zarządzania pomysłami. Najlepszy z nich będzie nagradzany premią. Podobna sytuacja ma miejsce w UB Duisburg-Essen. Pracownicy zgłaszają swoje projekty, które zamieszczane są w intranecie. Następnie komisja anonimowo dokonuje wyboru najlepszego z nich. Zwycięzca otrzymuje nagrodę w postaci premii pieniężnej. Zarządzanie pomysłami wprowadzone zostało także w Bibliothek der ETH Zürich. Wszystkie przedstawione przez pracowników rozwiązania są publikowane wewnątrz biblioteki a na końcu roku oceniane przez ogół pracowników. Trzy najlepsze zostają nagrodzone kilkudniową wycieczką np. do Berlina. Według Bibliothek der ETH Zürich zarządzanie pomysłami dostarcza wartościowych inicjatyw.

Rozwijanie potencjału społecznego wspomaga urzeczywistnianie planów kariery zawodowej pracowników. Sporządzenie planu rozwoju potencjału społecznego kandydatów „do kariery” jest niezbędne w celu przechodzenia pracowników na kolejne poziomy kariery zawodowej. Zasadniczym bowiem powodem utrudniającym pracownikowi wzbijanie się po szczeblach kariery zawodowej jest brak określonej wiedzy, umiejętności, predyspozycji itp. Nabycie tych cech i właściwości umożliwiają różne formy szkolenia, wśród których coraz popularniejsze, jak podaje literatura przedmiotu, są coaching i mentoring. Opracowując programy rozwoju potencjału społecznego biblioteki powinny uwzględniać plany karier zawodowych pracowników.

Programy rozwoju potencjału społecznego wspierające planowanie karier zawodowych funkcjonują we wszystkich badanych bibliotekach naukowych w Niemczech, w których takie plany zostały opracowane. Pracownicy będący kandydatami „do kariery” mają zapewnioną możliwość rozwoju i doskonalenia posiadanego potencjału społecznego. Biblioteki te nie tylko planują kariery swoich pracowników lecz również umożliwiają ich realizację. Planowanie karier zawodowych w tych instytucjach nie polega zatem tylko na stwarzaniu pracownikom iluzji lecz realnej szansy realizacji wyznaczonej ścieżki.

Realizacja procesu rozwoju potencjału społecznego oznacza konieczność podjęcia szeregu różnorodnych przedsięwzięć. Uzupełnianie i doskonalenie potencjału społecznego tworzy charakterystyczny cykl działań, składających się z trzech podstawowych elementów:

- ustalenia potrzeb rozwoju potencjału społecznego;
- wdrożenia planu rozwoju potencjału społecznego;
- oceny efektywności rozwoju potencjału społecznego [5, s. 343].

Obecne i przyszłe zapotrzebowanie biblioteki na dodatkowy potencjał społeczny powinno być rozpoznawane na trzech poziomach: pracownika, stanowiska pracy oraz biblioteki. Rzetelna analiza potrzeb szkoleniowych jest niezbędna do właściwego planowania działań zmierzających do zwiększenia potencjału społecznego pracowników.

Analiza stanowisk pracy dostarcza informacji o elementach oraz standardach szkolenia i doskonalenia zasobów ludzkich w zakresie wiedzy, umiejętności i osobistych atrybutów, niezbędnych do wykonywania pracy na konkretnym stanowisku. Porównanie sformułowanych wymagań z rzeczywistym potencjałem społecznym pracownika wskazuje na różnice, które determinują kierunki szkolenia i doskonalenia personelu. Przeprowadzenie badania biblioteki jako całości umożliwia z kolei określenie silnych i słabych stron poszczególnych jej części. Pozwala również zidentyfikować działy, szczególnie przyczyniające się do prawidłowego funkcjonowania biblioteki oraz wskazać te, które uniemożliwiają jej dalszy rozwój. Zgromadzone na poszczególnych poziomach organizacji informacje o potrzebach edukacji pracowników stanowią podstawę do opracowania krótko-, średnio- i długoterminowych planów rozwoju potencjału społecznego.

Podczas identyfikacji potrzeb rozwoju potencjału społecznego pracowników na wszystkich wymienionych poziomach, biblioteki mogą wykorzystywać różne techniki pozwalające zgromadzić niezbędne dane. Najczęściej stosowane w praktyce metody gromadzenia informacji to:

- analiza ocen okresowych pracowników;
- analiza opisu stanowisk pracy i określenie standardów kwalifikacyjnych;
- analiza dokumentacji pracowniczej dotyczącej absencji, fluktuacji, obserwacja pracowników, wywiady z nimi, ich przełożonymi i użytkownikami – klientami;
- analiza planów strategicznych [12, s. 56].

Adresaci rozwoju potencjału społecznego badanych bibliotek naukowych w Niemczech wybierani są na podstawie wyników analizy potrzeb i postulatów pracowników. Podstawowym instrumentem wykorzystywanym do diagnozowania istniejących luk w potencjale społecznym są rozmowy z pracownikami, będące jednocześnie pierwszym uświadomionym i wprowadzonym narzędziem identyfikowania ich potrzeb rozwoju. Rozmowy te przeprowadzane są we wszystkich badanych bibliotekach naukowych lecz mają różny przebieg. UB Duisburg – Essen przeprowadza dobrowolne rozmowy o charakterze postulatowym i kooperacyjnym. W miarę upływu czasu zauważono jednak znaczny spadek uczestnictwa pracowników w tych rozmowach. Przygotowano zatem profesjonalne wsparcie w formie szkolenia pracowników i przełożonych

prowadzone przez zewnętrznych doradców. ULB Düsseldorf planowała wdrożyć alternatywne rozmowy kwalifikacyjne, które w przeciwieństwie do rozmów sztabowych nie powinny być prowadzone bez oceny wyników i porozumienia celów. W ZB MED został opracowany katalog standardowych pytań, sprecyzowano wytyczne oraz ustanowiono kto z kim będzie przeprowadzał taką rozmowę. Ich punktem ciężkości nie jest ponadto realizacja celów kierowania lecz dalsze kształcenie. Efektywność osiągnięcia wyznaczonych celów jest sprawdzana po sześciu miesiącach. Dalszym celem rozmów z pracownikami deklarowanym przez ZB MED jest poprawa wewnętrznej współpracy. W ZB MED funkcjonują także grupy projektowe „rozmawiające z pracownikami”, składające się z około dziesięciu osób będących przedstawicielami różnych działów, nie tylko kierowników.

Kolejnym ważnym instrumentem, wykorzystywanym przez badane niemieckie biblioteki naukowe, w celu zdiagnozowania potrzeb rozwoju potencjału społecznego, jest ankieta pracownicza rozpowszechniana przykładowo przez Internet. Ankieta ta identyfikuje obszary potencjału społecznego pracownika wymagające doskonalenia oraz służy do analizy mocnych i słabych stron biblioteki. Praktykowana w TIB/UB Hannover i ZB MED ankieta ukazuje wszystkie aspekty zadowolenia pracownika z pracy oraz pozwala prześledzić: przebieg pracy, otoczenie pracy, zarządzanie czasem, komunikację, działania dyirekcji, sposób zarządzania, pracę zespołową, możliwości rozwoju, zarządzanie zmianami, obciążenia w pracy oraz mobbing.

Oprócz rozmów z pracownikami oraz ankiety pracowniczej w badanych bibliotekach naukowych wykorzystywane są także inne narzędzia identyfikacji potrzeb rozwoju potencjału społecznego, takie, jak:

- pytania dotyczące zapotrzebowania na dodatkowe kwalifikacje, zadawane przez kierownictwo połączone z kwestionariuszem zwrotnym wykorzystywanym do oceny czynników rozwoju personelu;
- plany kwalifikacji i zdolności;
- warsztaty aktywnego udziału pracowników w procesie zmian;
- baza danych rozwoju pracowników;
- zarządzanie pomysłami;
- losowe zapytania o potrzeby dalszego kształcenia;
- anonimowa ocena kierowników przez pracowników;
- roczne ankiety przeprowadzane przez intranet dotyczące rozwoju potencjału społecznego;
- systematycznie opracowywane zapotrzebowanie na doskonalenie kadry kierowniczej;
- roczne sprawozdania z celów i potrzeb poszczególnych jednostek i działów;
- tworzenie bazy danych jednostek organizacyjnych i ich odpowiedzialności/zadań oraz profili wymagań/kwalifikacji (w przypadku odejścia pracownika pozwala to precyzyjnie określić potencjał społeczny nowego kandydata do pracy na danym stanowisku);
- obserwacja zapotrzebowania na dalszy rozwój i kształcenie przez dyrekcję oraz pełnomocników rozwoju personelu;

- bezpośrednio zwracanie się pracowników do dyrekcji z postulatami dotyczącymi własnego rozwoju;
- rozmowy między przełożonymi i pracownikami, jak również między osobami odpowiedzialnym za rozwój personelu a pracownikami;
- ewaluacja przez zadania;
- struktura wiekowa i kwalifikacyjna.

Pomimo licznych instrumentów wykorzystywanych do badania potrzeb dalszego kształcenia i doskonalenia w omawianych bibliotekach nie funkcjonuje systematyczna analiza potrzeb rozwojowych w sensie obowiązkowej oceny pracowników. Wyjątek stanowi ZBW, posiadająca plan zdolności i kwalifikacji oraz realizująca zarządzanie kompetencjami. W ULB Düsseldorf zarządzanie kompetencjami jest ograniczone i wymaga dopracowania. TIB/UB Hannover wypracowała bazę dalszego kształcenia. Jako źródło informacji o potrzebach rozwojowych wykorzystano analizę zadań oraz procesów organizacyjnych, która została dokonana nie tylko w odniesieniu do rozwoju potencjału społecznego lecz mogła zostać w tym celu zastosowana. Wszystkie ankietowane biblioteki naukowe uważnie obserwują sytuację organizacyjną oraz pracowników i adekwatnie do zachodzących potrzeb podejmują nowe idee i inicjatywy rozwoju personelu. Wnikliwa analiza potrzeb rozwoju potencjału poszczególnych uczestników biblioteki pozwala na wyłonienie właściwych kandydatów do rozwoju.

Zgromadzone na poszczególnych poziomach organizacji informacje o potrzebach edukacji pracowników stanowią podstawę do opracowania krótko-, średnio- i długoterminowych planów rozwoju potencjału społecznego. Kadra kierownicza odgrywa kluczową rolę w procesie rozwoju potencjału społecznego. Wszystkie badane biblioteki naukowe umacniają tę opinię. Kierownictwo postrzegane jest w nich jako właściwy stymulator rozwoju. Instytucje, które zdiagnozowały deficyt kwalifikacji kierowniczych podkreślają, że dla pomyślnej realizacji rozwoju personelu konieczne jest opracowanie programów szkoleń kierowników. Wskazane przez badane biblioteki naukowe instrumenty rozwoju kierownictwa to:

- szkolenie z zakresu przeprowadzania rozmów z pracownikami;
- program rozwoju kierownictwa na przestrzeni 2 lat;
- coaching uzupełniający;
- 3-dniowe obowiązkowe krótkie szkolenie dla wszystkich kierowników;
- opracowanie standardów kierowania;
- posiedzenia kierownictwa w celu omówienia aktualnych tematów kierowniczych;
- coroczne konferencje kierowników uzupełniane ewentualnie dalszym kształceniem;
- wypracowanie dalekosiężnej koncepcji kooperacji kierowniczej połączonej z doradztwem z zakresu zarządzania.

W wybranych bibliotekach kierownicy przez okres dwóch lat uczestniczą także w modułowych seminariach, których tematem są: rola i zadania kierownictwa,

reprezentacja, delegacja, analiza transakcji, trudne sytuacje kierownicze, „zdrowe” zarządzanie, efektywne kierowanie zespołem, wewnętrzny serwis informacyjny, współpraca. Uczestnictwo w tych seminariach jest częściowo obowiązkowe a częściowo dobrowolne. Należy również zaznaczyć, że kadra kierownicza samodzielnie identyfikuje potrzeby doskonalenia i dokonuje jego oceny. Widać jednak tendencje do nadania doszktałcaniu kierownictwa charakteru obowiązkowego. UB Mainz wskazuje, że doszktałcanie kierownictwa nie może być tylko okazjonalnym przedsięwzięciem lecz musi mieć postać nieustannie trwającego procesu, ponieważ różne trudne sytuacje pojawiają się w praktyce dopiero z biegiem czasu. W konsekwencji biblioteka ta wymienia trzy ważne obszary tematyczne rozwoju kadry kierowniczej:

1. komunikację,
2. kierowanie podczas zmiany,
3. miękkie umiejętności, przy czym priorytetem jest komunikacja.

ULB Düsseldorf dąży do ujednoczenia zasad kierowania, żeby uchronić pracowników przed niepożądanymi doświadczeniami z kadrą kierowniczą.

Równie istotne znaczenie, jak wykwalifikowana kadra kierownicza, ma jasna, zrozumiała polityka informacyjna, nie tylko ogólna lecz także dotycząca rozwoju pracowników. Badane biblioteki naukowe konstatują, że:

- dyrekcja biblioteki musi uświadomić pracownikom, iż rozwój potencjału społecznego jest kontrolowanym procesem, który uzyskał akceptację kierownictwa;
- pracownicy odpowiednio wcześniej powinni być poinformowani o czynnikach rozwoju potencjału społecznego;
- podczas komunikowania nie należy kierować się względami ekonomicznymi aby uniknąć wrażenia, że pracownicy są postrzegani jako koszt;
- komunikacja dotycząca rozwoju potencjału społecznego nie powinna odbywać się poprzez dostępne w bibliotece środki masowego przekazu; informacje o rozwoju pracownika należy przekazywać podczas spotkań informacyjnych z nieograniczoną możliwością zadawania pytań, a uzupełnienie tych spotkań powinna stanowić możliwość informowania za pośrednictwem Intranetu.

Opracowanie i realizowanie planów rozwoju potencjału społecznego pracowników sprzyja rozwojowi kultury organizacyjnej biblioteki, która utrwała i podnosi na wyższy poziom cechy i właściwości pracowników.

Rozwój potencjału społecznego pracowników, realizowany na ogół za pomocą różnych metod szkolenia, wymaga oceny uzyskanych rezultatów. „Bez takiej oceny nie ma możliwości stwierdzenia, czy zostały osiągnięte przyjęte w tym zakresie cele, a następnie, czy pracownicy poszerzyli swój potencjał kwalifikacyjny, czy dokonany został transfer nowej wiedzy i czy w wyniku tego transferu nastąpiły oczekiwane zmiany oraz czy zmiany te wpłynęły pozytywnie na efektywność organizacji” [9, s. 262].

Poszczególne poziomy wyników takie, jak poziom reakcji, poziom nauki, poziom zachowań i poziom rezultatów rozwoju potencjału społecznego mogą być oceniane za pomocą różnych technik i mierników, pozwalających zgromadzić potrzebne informacje.

Badane biblioteki naukowe w Niemczech wśród technik oceny efektywności szkolenia wskazały następujące instrumenty:

- rozmowy pracownicze;
- ankietę pracowniczą;
- wewnętrzną ewaluację warsztatów rozwoju zespołowego;
- kwestionariusz wypełniany podczas szkolenia, bezpośrednio po szkoleniu lub w określonym czasie po szkoleniu;
- krótkie pisemne opracowanie lub rozmowa ewaluacyjna o sukcesach i niepowodzeniach indywidualnego coachingu.

Ocena efektów rozwoju pozwala uczestnikom na uporządkowanie zdobytej wiedzy i zastanowienie się nad korzyściami jakie może im przynieść doskonalenie, z kolei organizatorom stwarza możliwość diagnozy stopnia realizacji wyznaczonego celu rozwoju oraz dokonania w przyszłości weryfikacji programu rozwojowego. Ocenianie efektów doskonalenia umożliwi bibliotekom rozstrzygnięcie wielu istotnych kwestii z nim związanych. Uzyskane oceny rezultatów szkolenia pozwolą przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie jak wpływa rozwój potencjału społecznego poszczególnych pracowników na wzrost jakości świadczonych przez bibliotekę usług. Wyniki tych ocen pozwalają także zidentyfikować błędy popełnione przez bibliotekę podczas opracowania procedury rozwoju potencjału społecznego oraz wskazać obszary wymagające korekty. W przyszłości biblioteka będzie mogła zwiększyć efektywność przedsięwzięć rozwojowych. Obecność ocen rozwoju potencjału społecznego stanowi podstawę rozstrzygnięcia kwestii często nurtującej organizację realizującą proces rozwoju potencjału społecznego tzn. czy proces ten to rzeczywiście opłacalna inwestycja, czy tylko zbędny koszt organizacyjny.

W świetle powyższych rozważań należy stwierdzić, że rozwój potencjału społecznego ma w badanych bibliotekach naukowych charakter kompleksowy. Rozwijanie potencjału społecznego koncentruje się nie tylko wokół szkolenia lecz obejmuje szereg innych działań pozwalających zwiększyć lub zachować na dotychczasowym poziomie wartość potencjału społecznego. Na szczególne uznanie zasługują przedsięwzięcia podejmowane w kierunku ochrony zdrowia psychicznego i fizycznego pracowników oraz działalność socjalno-bytowa, będąca na gruncie bibliotekarskim sporadycznie realizowanym przedsięwzięciem. Pozwala to wnioskować, że bibliotekom tym nie jest obojętne jakich pracowników będą zatrudniać. Twierdzenie to znajduje uzasadnienie także w podejściu tych bibliotek do kwestii wyznaczania celów rozwoju oraz podczas identyfikacji potrzeb dalszego kształcenia, uwzględniających postulaty pracownicze. Wzbogacanie potencjału społecznego służy nie tylko rozwojowi biblioteki lecz również samorealizacji i zadowoleniu pracowników. Rozwój potencjału społecznego jest w badanych bibliotekach procesem długofalowym. Umożliwia zatem na bieżąco, adekwatnie do zmian zachodzących w otoczeniu, aktualizowanie potencjału społecznego zatrudnianych pracowników. Badane niemieckie biblioteki naukowe dążą do posiadania wartościowego potencjału społecznego, wykorzystując profesjonalne metody i instrumenty. Prawidłowo opracowany, a następnie wdrożony proces rozwoju potencjału społecznego jest w tych bibliotekach

opłacalną inwestycją przynosząca wiele wymiernych korzyści. Potwierdza to opinię, że rozwój potencjału społecznego jest w bibliotekach pożądanym przedsięwzięciem.

Bibliografia

1. ADAMIEC Marek, KOŻUSZNIK Barbara. *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Aktor – Kreator – Inspirator*. Katowice: Akade, 2000. ISBN 83-7287-000-4.
2. ARMSTRONG Michael. *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategia i działanie*. Kraków: Profesjonalna Szkoła Biznesu, 1996. ISBN 83-85441-15-8.
3. GÓRSKA Ewa, LEWANDOWSKI Jerzy. *Podstawy zarządzania i kształtowania środowiska pracy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, 2002. ISBN 83-7207-354-6.
4. HUTH Anna-Katharina. *Personalentwicklung in Wissenschaftlichen Bibliotheken*. Berliner Handreichungen zur Bibliotheks- Und Informationswissenschaft. Heft 97. Institut für Bibliotheks – und Informationswissenschaft der Humboldt – Universität zu Berlin, 2011. ISSN 14 38-76 62.
5. KOŹMIŃSKI Andrzej K., PIOTROWSKI Włodzimierz. *Zarządzanie. Teoria i praktyka*. Warszawa: PWN, 1995. ISBN 83-01-11843-1.
6. LIPKA Anna. *Strategie personalne firmy*. Kraków: Profesjonalna Szkoła Biznesu, 2000. ISBN 83-7230-037-2.
7. MÜLLER Maria Elisabeth. Personalentwicklung – Einblicke und Ausblicke. *Bibliothek*. 2001. nr 3, s. 305-316. ISSN 0341-4183.
8. PENC Józef. *Leksykon biznesu: słownik angielsko-polski*. Warszawa: Agencja Wydawnicza Placet, 1997. ISBN 83-85428-20-8.
9. RYBAK Mirosława. *Rozwój potencjału pracy*. In SAJKIEWICZ Alicja (red.). *Zasoby ludzkie w firmie*. Warszawa: Poltext, 1999, s. 249-278. ISBN 83-86890-77-0.
10. SCHEER Hans-Günter. Personalentwicklung – den Wandel gestalten. Warum Bibliotheken Personalentwicklung brauchen und wie sie wie sie davon profitieren können. *Bibliotheken Heute*. 2007, nr 2, s. 55-58. ISSN 1860-4188.
11. SEKUŁA Zofia. *Controlling personalny*. Cz. 2. Bydgoszcz: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, 2000. ISBN 83-87636-73-8.
12. SZĄLKOWSKI Adam (red.). *Rozwój personelu*. Kraków: Akademia Ekonomiczna, 2002. ISBN 83-7252-144-1.
13. ZYBERT Elżbieta Barbara. Szczęśliwy klient □ szczęśliwy pracownik... czyli o satysfakcji bibliotekarzy. In NOWICKI Janusz (red.). *Zawód bibliotekarza dziś i jutro: materiały z ogólnopolskiej konferencji, Nałęczów, 18-20 Wrzesień 2003*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2003, s. 49-61. ISBN 83-89316-10-2.

Kształcenie bibliotekarzy w krajach arabskich

Słowa kluczowe: kształcenie bibliotekarzy, kraje arabskie

Abstrakt: W artykule opisano system kształcenia bibliotekarzy w krajach arabskich. Omówiono największe ośrodki naukowe oraz aktualne programy kształcenia.

Keywords: training of librarians, Arab countries

Abstract: This paper describes the system of education of librarians in Arab countries. Discusses the most recent research centers and training programs.

Kraje arabskie zajmują obszar Afryki Północnej oraz Bliskiego Wschodu, a łączy je wspólnota kulturowa oraz językowa. Zalicza się do nich państwa, w których większą część ludności stanowią Arabowie. Świat arabski posiada długie tradycje związane z książką i biblioteką. Rozwój nauki arabskiej i muzułmańskiej w średniowieczu sprawił, że władcy arabscy tworzyli cenne księgozbiory i biblioteki, takie jak Dom Mądrości w Bagdadzie w IX w., Dom Wiedzy w Kairze w X w., czy Biblioteka Omajjadów w Kordobie. Współcześnie kontynuatorką tych tradycji jest Biblioteka Aleksandryjska, a cenne księgozbiory przechowywane są także w innych bibliotekach arabskich. Pojawia się więc problem kształcenia personelu bibliotecznego, który mógłby sprostać zadaniom związanym z opieką nie tylko nad księgozbiorami historycznymi, ale również mający odpowiednie przygotowanie do pracy w nowoczesnych bibliotekach XXI w.

Początki kształcenia bibliotekarzy na poziomie wyższym w krajach arabskich sięgają lat pięćdziesiątych XX w., a dużą rolę odegrały w tej dziedzinie działania UNESCO. Uznano, że jednym z najważniejszych czynników rozwoju bibliotek w regionie jest profesjonalna edukacja bibliotekarska. W 1968 r. UNESCO wysłało ekspertów do Iraku w celu konsultacji z rządem irackim w sprawie edukacji bibliotekarzy oraz przedstawiło plan utworzenia instytutu bibliotekoznawstwa i dokumentacji na uniwersytecie w Bagdadzie. W roku 1973 UNESCO doradzało w trakcie zakładania École des Sciences de l'Information w Rabacie w Maroku. Było także organizatorem regionalnych seminariów poświęconych problemom bibliotek w krajach arabskich, na których

rekomendowano ewaluację istniejących programów nauczania w zakresie bibliotekoznawstwa oraz utworzenie nowych szkół bibliotekarskich. W grudniu 1959 r. UNESCO zorganizowało w Libanie Regional Seminar on the Development of Libraries in Arabic Speaking Countries, na którym mówiono o konieczności powstania regionalnych szkół bibliotekarskich z programem szkoleń na temat różnych poziomów pracy bibliotecznej. Najważniejsze spotkanie w historii rozwoju edukacji bibliotekarzy w regionie odbyło się pod auspicjami UNESCO w grudniu 1976 r. na uniwersytecie w Bagdadzie, gdzie spotkali się szefowie szkół bibliotekarskich z krajów arabskich. Dyskutowano m.in. na temat ujednoczenia programów nauczania oraz badano możliwości wymiany nauczycieli i materiałów instruktażowych. Innym ważnym czynnikiem powodującym rozwój edukacji bibliotekarskiej w regionie były wizyty zachodnich bibliotekarzy, którzy organizowali krótkie kursy dla bibliotekarzy arabskich (w latach pięćdziesiątych XX w. szkolenia z udziałem ekspertów UNESCO odbyły się m.in. w Iraku, Jordanii, Libanie, Syrii). Oferowano też stypendia zagraniczne dla bibliotekarzy, a wielu studentów arabskich uczęszczało do szkół bibliotekarskich za granicą. Uzyskali oni stopnie naukowe w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i innych krajach, a po powrocie wnieśli duży wkład w rozwój bibliotekarstwa arabskiego.

Egipt był pierwszym krajem arabskim, w którym w roku 1951 stworzone zostały studia w dziedzinie bibliotekoznawstwa na poziomie uniwersyteckim. Pierwszą arabską uczelnią wyższą kształcąca bibliotekarzy był Uniwersytet w Kairze. Kolejne szkoły bibliotekarskie utworzono kolejno w Sudanie (w 1966 r. – 4-letnie studia licencjackie, Department of Librarianship and Archives, University of Omdurman), w Iraku (w 1970 r. – 4-letnie studia licencjackie, Department of Library Science, University of Mustansria oraz w 1972 r. – studia podyplomowe 10-miesięczne, powstałe z pomocą UNESCO, Graduate School of Library Science, University of Baghdad), w Arabii Saudyjskiej (w 1973 i 1974 r.), w Maroku (w 1974 r.) i w Libii (w 1976 r.). Obecnie w krajach arabskich najwięcej departamentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej funkcjonuje na uniwersytetach w Egipcie (18 uczelni). Poza tym na poziomie wyższym kształcą się bibliotekarzy na uczelniach wyższych w Arabii Saudyjskiej (4 uczelnie), Jordanii (3), Libii (3), Kuwejcie (2), Libanie (2), Algierii (1), Iraku (1), Katarze (1), Maroku (1), Omanie (1), Sudanie (1), Tunezji (1), Zjednoczonych Emiratach Arabskich (1).

W Egipcie do lat pięćdziesiątych XX w. bibliotekoznawstwo nie było dyscypliną akademicką, a jedyni specjaliści w tej dziedzinie otrzymywali profesjonalne wykształcenie bibliotekarskie za granicą. Już w połowie lat czterdziestych XX w. grupa egipskich bibliotekarzy zaproponowała stworzenie Instytutu Bibliotekoznawstwa w ramach Faculty of Arts na Fouad University w Kairze (obecnie Cairo University), ale plan ten nie został zrealizowany. Zamiast tego zdołano zorganizować krótkie kursy dla bibliotekarzy. Zimą 1946/47 r. Uniwersytet Ludowy przeprowadził kurs dla asystentów bibliotecznych dla dwóch grup osób. W pierwszej z nich 18 chłopców i 13 dziewcząt ze świadectwem szkoły podstawowej przeszkolono, aby mogli pracować jako pomoc w bibliotekach rządowych. Druga grupa składała się z 27 młodych mężczyzn z tytułem licencjata, którzy zostali objęci szkoleniem bardziej zaawansowanym, zarówno praktycznym, jak i teoretycznym.

Zatrudniono ich następnie w charakterze asystentów bibliotecznych w Bibliotece Narodowej i innych bibliotekach. W 1946 r. powstało Cairo Library Association (późniejsza nazwa: Egyptian Library Association). W 1949 r. stowarzyszenie zorganizowało pierwszy kurs wieczorowy dla bibliotekarzy trwający 2 tygodnie i przeznaczony specjalnie dla osób już zatrudnionych w bibliotekach egipskich. Składał się on z 6 wykładów na temat m.in. administracji biblioteką, zasad selekcji książek, katalogowania i klasyfikowania, źródeł i bibliografii. Wśród wykładowców było 4 zagranicznych ekspertów i 3 egipskich bibliotekarzy. Na kurs uczęszczało 30 bibliotekarzy z różnych bibliotek. W tym samym roku Institute of Public Culture zorganizował roczne kursy wieczorowe. W styczniu 1951 r. na Uniwersytecie w Kairze utworzono Institute for Archives and Libraries, na którym oferowano czteroletnie studia wieczorowe kończące się dyplomem w dziedzinie bibliotekoznawstwa i archiwistyki. Pierwszy rok był jednakowy dla wszystkich studentów, a począwszy od drugiego roku studium mogli wybierać specjalizację w zakresie bądź bibliotek, bądź archiwów. Niezależny instytut w 1954 r. został włączony do Faculty of Arts i zmienił nazwę na Department of Librarianship and Archives. W ciągu wielu lat swojego istnienia departament podlegał wielu zmianom, zarówno jeśli chodzi o liczbę kursów, jak i ich nazewnictwo czy zawartość. W 1956 r. rozpoczęto 2-letnie studia magisterskie oraz 3-letnie studia doktoranckie. Do połowy lat sześćdziesiątych na bibliotekoznawstwie na Uniwersytecie Kairskim wykładano głównie przedmioty związane z historią bibliotek, archiwami i bibliotekami publicznymi. Następnie pojawiły się nowe treści kształcenia, takie jak psychologia, dokumentacja, automatyzacja. W roku 1969 zaczęły funkcjonować studia podyplomowe z bibliotekoznawstwa. Radykalne zmiany wprowadzono na kierunku w 1976 r. Na pierwszym roku studiów studenci musieli wybrać dwa wstępne kursy z bibliotekoznawstwa i dwa z archiwów oraz siedem innych kursów. Od drugiego roku studiów studium wybierali specjalizację – bibliotekoznawstwo lub archiwa. Studenci odbywali też letnie praktyki w bibliotekach w wymiarze 160 godzin. Od początku 1984 r. wprowadzono do programu nauczania nowe przedmioty, takie jak mikrofilmy, statystyka, zarządzanie, czy systemy komputerowe.

Współcześnie ustanawianiem standardów dla edukacji bibliotekarzy w egipskich uniwersytetach zajmuje się Supreme Council for Egyptian Universities and Institutions. Kierunek bibliotekoznawstwo i informacja naukowa funkcjonuje na kilkunastu publicznych i prywatnych uniwersytetach. Są to: Cairo University (od roku 1951), Alexandria University (1981), Helwan University (1982), Beni Suef University (1985), Tanta University (1986), Menoufiya University (1990), Al-Azhar University w Kairze (1991, 2 fakultety, w tym Faculty of Human Studies przeznaczony tylko dla kobiet), filia Al-Azhar University w Assiut (1991), Al-Azhar University – Shebin (1993), University of South Valley – Sohag (1995), Minia University (1997), Assiut University (1997), Benha University (1997), Ain Shams University (1999), 6th October University (2000), Mansoura University (2004), Suez Canal University, Kafr el Sheikh University. W ciągu ostatnich 20 lat powstało w Egipcie kilka uniwersytetów prywatnych, ale niewiele z nich kształci bibliotekarzy, jak np. 6th October University, gdzie Department of Library and

Information Science mieści się na Faculty of Social Sciences. W innych egipskich uczelniach wyższych kierunek bibliotekoznawstwo i informacja naukowa znajduje się zwykle przy Faculty of Arts.

W programie nauczania uniwersytetów egipskich znajdują się takie zagadnienia, jak: prawo i legislacja, technologia informacyjna, źródła informacji, archiwa i dokumentacja, wyszukiwanie informacji, biblioteki cyfrowe, zarządzanie biblioteką, metody badawcze oraz biblioteczne systemy informacyjne. I tak na przykład na Uniwersytecie w Aleksandrii dla kierunku kształcenia bibliotekoznawców w Department of the Library and Information Science w sylabusie przewidziano następujące treści kształcenia:

- I rok studiów, 1 semestr – wprowadzenie do bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, historia źródeł informacyjnych, metody badawcze, historia Egiptu (współczesnego), język arabski (gramatyka), prawa człowieka;
- I rok studiów, 2 semestr – wprowadzenie do dokumentacji i archiwów, systemy informacyjne i społeczeństwo, współczesne instytucje wydawnicze, statystyka dla bibliotek i centrów informacyjnych, współczesne języki europejskie (angielski lub francuski);
- II rok studiów, 1 semestr – katalogowanie formalne, klasyfikacja, język arabski (pisanie i literatura);
- II rok studiów, 2 semestr – katalogowanie formalne, klasyfikacja, rozwój kolekcji, współczesne języki europejskie (angielski lub francuski);
- III rok studiów, 1 semestr – usługi biblioteczne i informacyjne, katalogowanie przedmiotowe, źródła informacji, arabskie i islamskie dokumenty, wykorzystanie komputerów w bibliotece;
- III rok studiów, 2 semestr – zarządzanie bibliotekami i centrami informacyjnymi, indeksowanie, źródła dziedzictwa arabskiego, materiały audio-wizualne, specjalistyczne teksty w języku angielskim z dziedziny bibliotekoznawstwa i informacji naukowej;
- IV rok studiów, 1 semestr – biblioteki i centra informacyjne, bibliograficzne systemy informacyjne, informacja naukowa, tworzenie i analiza systemów bibliotecznych i informacyjnych, praktyka w bibliotekach szkolnych i publicznych;
- IV rok, 2 semestr – specjalistyczne źródła informacji, dokumenty administracyjne, specjalistyczne teksty w języku angielskim z dziedziny bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, manuskrypty i paleografia arabska, praktyka w bibliotekach akademickich i specjalnych.

Ponadto, dla uzyskania dyplomu w specjalizacji informacja i biblioteki, sylabus zawiera przedmioty obowiązkowe (wstęp do bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, opis bibliograficzny, zarządzanie bibliotekami i centrami informacji, rozwój kolekcji, źródła informacji, wykorzystanie komputerów w bibliotece, klasyfikacja, opracowanie przedmiotowe, bibliograficzne systemy informacji, specjalistyczne źródła informacji) oraz przedmioty do wyboru (m.in. wprowadzenie do statystyki, materiały audiowizualne

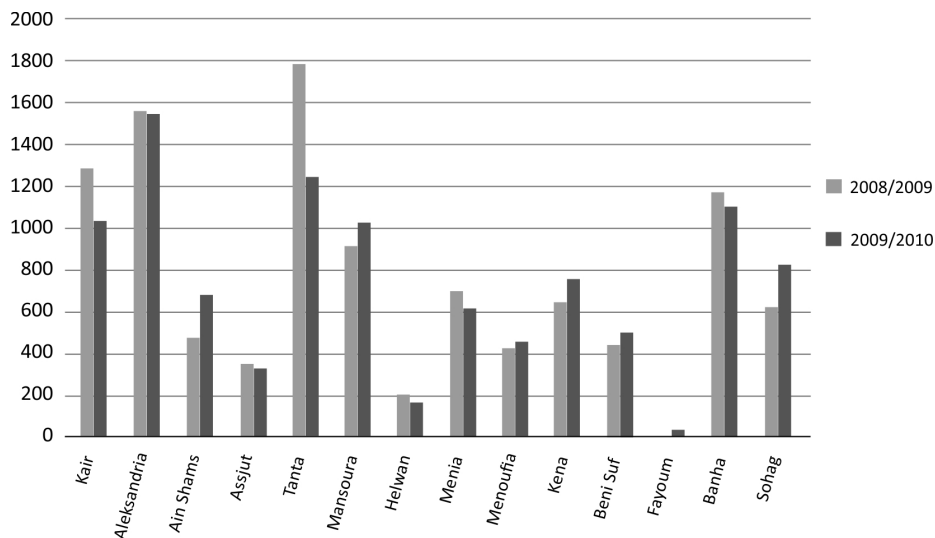
w centrach informacji, książki dziecięce, manuskrypty i rzadkie książki, paleografia, wprowadzenie do programowania, cywilizacja arabska). Dla uzyskania stopnia magistra w dziedzinie informacji i bibliotek student musi uczęszczać na obowiązkowe wykłady (bibliotekarstwo porównawcze, metody badawcze w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej, nowoczesne trendy w technologii informacyjnej, czytanie współczesnym europejskim językiem tekstów z dziedziny bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, tezaury, bibliografia analityczna) oraz wybrać 3 wykłady z proponowanych 8 (zaawansowana analiza statystyczna, ekonomia, prawo własności intelektualnej i cenzury mediów, geograficzne systemy informacyjne i ich wpływ na biblioteki, komunikacja i socjologia mediów, psychoterapia, kultura personalna, publikowanie elektroniczne). Uzyskanie stopnia doktora wymaga zaliczenia wykładów obowiązkowych (sieci biblioteczne i informacyjne, nowoczesne trendy w systemach i zarządzanie bibliotekami, zintegrowane systemy biblioteczne, narodowa polityka informacji) oraz 3 wykładów z 5 proponowanych (publikowanie dziedzictwa narodowego, problemy dzieci, źródła nowoczesnej komunikacji, tworzenie i analiza systemów informacyjnych, projektowanie budynków bibliotecznych i ich wyposażenie).

Bibliotekarstwo egipskie boryka się z wieloma problemami, mimo iż większość specjalistów z innych krajów arabskich korzysta z doświadczeń Egiptu w dziedzinie bibliotekarstwa. Egipskie studia z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej są w większości studiami teoretycznymi, co powoduje, że absolwenci rozpoczynający pracę mają trudności z powodu braku znajomości systemów komputerowych, które działają w bibliotekach. Niewiele uczelni kształcących bibliotekarzy oferuje w swoich programach takie treści kształcenia, jak np. marketing, biblioteki cyfrowe, czy wykorzystanie Internetu. Ponadto w szkołach wyższych często brakuje wysoko wykwalifikowanej kadry, a także podręczników dla studentów. Zawód bibliotekarza w Egipcie ma niski status społeczny i jest słabo opłacany, co powoduje zaniżanie standardów i zatrudnianie na stanowiskach bibliotekarskich osób bez odpowiedniego przygotowania. Egipcjanie, którzy kończą zagraniczne uniwersytety rzadko wracają do swojego kraju i wolą zdobyć lepsze posady poza Egiptem. Z powodu niskich zarobków obserwuje się brak zainteresowania młodych osób ukończeniem studiów bibliotekarskich. Mimo tego liczba studentów na bibliotekarskich studiach dziennych na uniwersytetach egipskich jest dość wysoka. Są uczelnie, na których studiowało w ostatnich latach od 1000 do 1700 studentów (uniwersytety: Kair, Aleksandria, Tanta, Banha).

Programy kształcenia w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Egipcie powinny ulec modyfikacji, należy ułatwić również dostęp do dysertacji i prac naukowych. Egipt jest jednym z krajów rozwijających się, stąd egipscy bibliotekarze szukają współpracy ze swoimi partnerami z innych państw, aby uczyć się z ich doświadczeń²⁹.

²⁹ Przykładem jest program ELIME (<http://elime.web.unc.edu/>) stworzony przez działającą na University of North Carolina School of Information and Library Science oraz Carolina Center for the Study of the Middle East and Muslim Civilization. Projekt „Educating Librarians in the Middle East: Building Bridges for the 21st Century; ELIME-21” ma na celu stworzenie zaadaptowanych

Rysunek 1. Liczba studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na egipskich uniwersytetach w roku akademickim 2008/2009 oraz 2009/2010

Źródło: MIKHAIL Maurice A. *An overview on education status of library and information science in Egypt* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://presentations.ala.org/images/7/74/Education_10.ppt. Stan z dnia 23.02.2012.

Dużą rolę w kształceniu i doskonaleniu zawodowym bibliotekarzy egipskich ma też Egyptian Libraries Association, którego celem jest m.in. tworzenie standardów pracy, rozpowszechnianie badań i specjalnych studiów w dziedzinie bibliotekoznawstwa, informacji naukowej i archiwów, aranżowanie profesjonalnych spotkań w celu omawiania problemów bibliotek, informacji i archiwów, publikowanie czasopisma naukowego, a także organizowanie kursów szkoleniowych dla członków stowarzyszenia oraz personelu pracującego w bibliotekach i centrach informacji. Kursy organizowane przez stowarzyszenie zawierają w swoich programach takie treści jak np. budowa i rozwój kolekcji bibliotecznych, manuskrypty, indeksowanie zasobów Internetu, format MARC, klasyfikacja Deweya, katalogowanie, opracowanie przedmiotowe, zautomatyzowane systemy biblioteczne, źródła elektroniczne, usługi biblioteczne i informacyjne, wyszukiwanie w bibliograficznych bazach danych, wykorzystanie Internetu w bibliotekach, tworzenie internetowych witryn bibliotek, wyszukiwarki internetowe, zarządzanie bibliotekami, biblioteki cyfrowe.

Inną formą doskonalenia zawodowego w Egipcie są czasopisma bibliotekarskie. W listopadzie 1958 r. egipska Archives and Library Association rozpoczęła wydawanie dwumiesięcznika *Alam al-maktabat* (Świat Bibliotek), którego celem miał być rozwój

do lokalnych potrzeb programów kształcenia studentów studiów magisterskich dla dwóch uniwersytetów: American University w Kairze oraz Al Akhawayn University w Maroku.

zawodowy bibliotekarzy. Obecnie obok czasopism tradycyjnych funkcjonują również czasopisma internetowe. Pierwszym arabskim recenzowanym czasopismem z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz dziedzin pokrewnych publikowanym w formie elektronicznej jest *Cybrarians Journal*. Zamieszcza on teksty w języku arabskim oraz streszczenia w języku angielskim. Pierwszy numer został opublikowany w czerwcu 2004 r. W skład redakcji wchodzi osoby będące autorytetami w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, głównie pracownicy Uniwersytetu w Kairze. *Cybrarians Journal* koncentruje się na zagadnieniach związanych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii w bibliotekach, podejmuje tematykę standardów bibliotecznych, zajmuje się zintegrowanymi komputerowymi systemami bibliotecznymi oraz oprogramowaniem dla bibliotek, Internetem i jego aplikacjami w bibliotekach. Czasopismo jest wydawane w Egipcie przez Cybrarians – arabski portal z dziedziny bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, który zamieszcza m.in. linki do szkół bibliotecznych i stowarzyszeń bibliotekarskich w regionie, a także organizuje kursy dla pracowników bibliotek. Od 2008 r. portal Cybrarians oferuje profesjonalne szkolenia dla bibliotekarzy z Egiptu i innych krajów arabskich w zakresie formatu MARC 21, wyszukiwania w Internecie, aplikacji Web 2.0 w bibliotekach oraz zintegrowanych systemów bibliotecznych i projektowania bibliograficznych baz danych.

Różne formy kształcenia bibliotekarzy i specjalistów informacji naukowej na studiach wyższych istnieją również w innych krajach arabskich. W Jordanii od połowy lat pięćdziesiątych XX w. dostępne stały się stypendia na studia zagraniczne w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Był to istotny czynnik rozwoju bibliotek w tym kraju. Wielu specjalistów uzyskało stopnie magistra i doktoraty na uniwersytetach w Wielkiej Brytanii i USA, a także w innych krajach arabskich. Od lat sześćdziesiątych XX w. różne instytucje, w tym Jordan Library Association (powstałe w 1963 r.) organizowało krótkie kursy dla bibliotekarzy. Edukację bibliotekarską oferowały również kolegia nauczycielskie, w których 2-letni program szkoleń obejmował takie zagadnienia jak: wstęp do bibliotekoznawstwa, klasyfikacja i katalogowanie, typy bibliotek, administracja biblioteką, źródła informacji, źródła bibliograficzne, wydawnictwa seryjne, gromadzenie, dokumentacja i archiwa. Od roku akademickiego 1977/1978 na University of Jordan w Ammanie stworzono podyplomowe studia z bibliotekoznawstwa i dokumentacji, mieszczące się na Faculty of Education. W roku akademickim 1986/1987, obok tradycyjnych przedmiotów związanych z bibliotekarstwem, dodano do programu nowe zagadnienia związane z technologią informacyjną i wykorzystaniem komputerów w bibliotece. Zmieniono także nazwę kursu na program z bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Z powodu braku wystarczającej liczby wykwalifikowanej kadry program przestał działać w roku akademickim 1995/1996. Obecnie w Department of Library and Information Science, który mieści się przy Faculty of Educational Sciences, można uzyskać zarówno stopień licencjata, jak i magistra. Program studiów licencjackich zawiera takie treści, jak np. źródła informacji, podstawy automatyzacji centrów informacyjnych i bibliotek, biblioteki cyfrowe, usługi informacyjne, biblioteki szkolne, katalogowanie elektroniczne, wyszukiwanie informacji, społeczeństwo informacyjne,

podstawy marketingu, źródła informacji w Internecie, sieci komputerowe, bezpieczeństwo komputerów, bazy danych, wprowadzenie do projektowania graficznego mediów wizualnych, podstawy technologii informacyjnej, rozwój aplikacji sieciowych, zarządzanie systemami informacyjnymi, zarządzanie źródłami informacji, etyka komputerowa. Studia magisterskie obejmują następujące treści kształcenia: zarządzanie wiedzą, organizacja i zarządzanie źródłami elektronicznymi, marketing, zarządzanie bibliotekami i centrami informacji, metody badawcze w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej, zarządzanie zasobami ludzkimi w bibliotekach i centrach informacji, sieci informacyjne, bezpieczeństwo informacji, zarządzanie systemami baz danych, systemy przechowywania i wyszukiwania informacji, publikowanie elektroniczne.

Pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. w Jordanii zaczęły powstawać uniwersytety prywatne pozwalające na uzyskanie stopnia licencjata. W 1989 r. 20 km na północ od Ammanu powstał prywatny Philadelphia University. Istniejący na nim Department of Library and Information Science jest częścią Faculty of Administrative and Financial Sciences. W programie nauczania, który umożliwia uzyskanie stopnia licencjata, znajdują się następujące przedmioty obowiązkowe: metody badawcze, wprowadzenie do bibliotekoznawstwa, katalogowanie, klasyfikowanie, komputerowe aplikacje w bibliotekach, źródła drukowane i elektroniczne, usługi informacyjne, technologia informacyjna, administrowanie biblioteką i centrami informacji, typy bibliotek (narodowe, publiczne, akademickie, specjalne), systemy baz danych dla bibliotek, wykorzystanie Internetu w bibliotekach, bibliografie i tezaury, teksty bibliotekarskie w języku angielskim. Ponadto student może wybrać dodatkowo kursy spośród następujących: biblioteki dziecięce i literatura dziecięca, archiwa, periodyki i ich opracowanie, systemy komputerowe dla bibliotek i centrów informacyjnych, publikowanie elektroniczne, katalogowanie materiałów nieksiążkowych, własność intelektualna, projektowanie budynków bibliotecznych.

W otwartym w 1994 r. Zarqa University istnieje powstały w 2001 r. Department of Library and Information Sciences. Początkowo mieścił się on przy Faculty of Arts, ale w roku akademickim 2008/2009 został przeniesiony do Faculty of Educational Science. Program studiów licencjackich zawiera m.in. następujące przedmioty nauczania: źródła informacji, zarządzanie bibliotekami i centrami informacji, usługi informacyjne, komputery w bibliotekach i centrach informacji, technologia informacyjna, aplikacje komputerowe w bibliotekach i centrach informacji, systemy informacyjne, sieci informacyjne i wyszukiwanie w sieci, projektowanie baz danych dla bibliotek, teksty angielskie z bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, marketing i usługi informacyjne, biblioteka elektroniczna, publikowanie elektroniczne, manuskrypty, zarządzanie wiedzą, komunikacja i public relations w bibliotece, katalogowanie materiałów audiowizualnych, klasyfikacja Library of Congress, archiwa elektroniczne, współczesne trendy w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej.

W Kuwejcie w roku 1977 w Teachers' Institute, który działał przy The Public Authority for Applied Education and Training, rozpoczęto kształcenie asystentów bibliotecznych w cyklu 2-letnim. W 1986 r. Teachers' Institute został zastąpiony przez

Department of Library and Information Science i ulokowany w College of Basic Education. Powstał tam 4-letni program umożliwiający uzyskanie stopnia licencjata. Program koncentrował się na edukacji bibliotekarzy szkolnych i nie był adresowany do pracowników innych sektorów informacji w Kuwejcie. Jednakże stanowił jedyną ofertę edukacyjną umożliwiającą uzyskanie profesjonalnych kwalifikacji bibliotekarza. Departament bibliotekoznawstwa przy PAAET oferujący studia licencjackie funkcjonuje w Kuwejcie do dnia dzisiejszego. Plany związane z utworzeniem studiów magisterskich w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej zostały odłożone w związku z inwazją Iraku na Kuwejt. Wreszcie w roku 1996 na Uniwersytecie Kuwejckim na College of Graduate Studies powstał 2-letni program umożliwiającym uzyskanie stopnia magistra. Program ten stworzył możliwości nie tylko kształcenia tak bardzo potrzebnych dla kraju specjalistów, ale również umożliwił doskonalenie zawodowe i edukację ustawiczną dla personelu wszystkich typów bibliotek w Kuwejcie. W 2001 r. Department of Library and Information Science znalazł się w College of Social Sciences. Od 2005 r. studenci nauk społecznych mogą w ramach studiów licencjackich wybrać jako specjalizację bibliotekoznawstwo i informację naukową. W programie ich kształcenia znajdują się m.in. takie zagadnienia jak: projektowanie baz danych, elektroniczne publikowanie, wyszukiwanie informacji, podstawy organizacji informacji, źródła informacji i usługi w naukach społecznych, umiejętności informacyjne i komputerowe, informacja i społeczeństwo, aplikacje internetowe, wstęp do bibliotek cyfrowych. Nie istnieją jednakże oddzielne studia licencjackie z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Można jednak kontynuować naukę na samodzielnych studiach magisterskich w tej dziedzinie.

W Omanie do lat dziewięćdziesiątych XX w. bibliotekarstwo nie było traktowane jako zawód. Bibliotekarze byli uważani za urzędników, a większość z nich posiadała tylko podstawową edukację. W 1986 r. w stolicy kraju – Muskacie ufundowano Sultan Qaboos University. W roku akademickim 1987/88 wraz z otwarciem College of Arts and Social Sciences powstał Department of Library and Information. Utworzono go w związku z potrzebami społeczeństwa Omanu na wykwalifikowanych specjalistów w dziedzinie bibliotekarstwa. Oferuje on studia licencjackie, magisterskie (2-letnie) oraz uzyskanie dyplomu z bibliotekarstwa medycznego. Na uniwersytecie trwają prace nad wprowadzeniem studiów doktoranckich z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, co będzie wymagało interdyscyplinarnej współpracy z innymi departamentami uczelni. Bibliotekarzem medycznym mogą zostać specjaliści z nauk medycznych, biochemii, biologii i innych dyscyplin pokrewnych. Do współpracy z uczelnią zapraszano specjalistów z zakresu bibliotekarstwa medycznego z Niemiec, USA oraz World Health Organisation. Obecnie Department of Library and Information Science oferuje multidyscyplinarne kursy zawierające m.in. takie zagadnienia jak: zarządzanie wiedzą, aplikacje komputerowe, bazy danych, wyszukiwanie w Internecie, wprowadzenie do statystycznej analizy danych, dokumentacja i archiwa, serwisy informacyjne oraz inne tematy związane ze specjalizacją i powiązаныmi dyscyplinami nauki. Bibliotekoznawstwo w Muskacie oprócz Omańczyków studiują też nieliczni studenci zagraniczni. Wśród absolwentów kierunku przeważają kobiety, co ma znaczny wpływ na brak równowagi na rynku pracy trudności w znalezieniu zatrudnienia.

W Arabii Saudyjskiej pierwsze bibliotekarskie 4-letnie studia licencjackie zaczęły funkcjonować w latach siedemdziesiątych XX w. W roku 1973 otwarto bibliotekoznawstwo na King Abdulaziz University, a w 1974 r. na University of Imam Mohamed. Współcześnie Saudyjczycy mają do wyboru 6 programów, ulokowanych na 4 uniwersytetach. 3 uniwersytety kształcą zarówno magistrów, jak i licencjatów. Dwa saudyjskie uniwersytety – King Abdulaziz University w mieście Jedda oraz Umm Al-Qura University w Mekce mają oddzielne programy dla kobiet i mężczyzn. Obecnie Information Science Department na King Abdulaziz University znajduje się w College of Arts and Humanities. Oprócz studiów magisterskich istnieje tu również możliwość studiów doktoranckich. Departament pełni pionierską rolę w swojej dziedzinie, a jego zadaniem jest wyposażenie studentów w umiejętności związane ze znajomością systemów komputerowych i zarządzaniem informacją. Umm Al-Qura University oferuje tylko studia licencjackie, a Information Science Department mieści się w College of Social Sciences. Kierunek ten utworzono dla mężczyzn w 1984 r., a dla kobiet w roku 1987. W programie kursu znajdują się m.in. takie zagadnienia jak: projektowanie i analiza systemów informacyjnych, dokumenty elektroniczne, strony internetowe, zarządzanie instytucjami informacyjnymi, zarządzanie sieciami, projektowanie interfejsu użytkownika, multimedia, tworzenie baz danych, technologia informacyjna, biblioteki cyfrowe. Innym ważnym uniwersytetem oferującym wyższe studia bibliotekarskie jest King Saud University w stolicy kraju – Rijadzie. Department of Library Science and Information utworzono w 1986 r. w College of Arts, oferując na początku tytuł licencjata. Na pierwszy rok studiów przyjęto tylko 50 studentów. Obecnie program kształcenia zawiera m.in. następujące treści: aplikacje internetowe, organizacja informacji, bazy danych w centrach informacyjnych, usługi informacyjne, przechowywanie i wyszukiwanie informacji, aplikacje komputerowe w centrach komputerowych, zarządzanie bibliotekami i centrami informacji, usługi biblioteczne dla niepełnosprawnych, budynki i wyposażenie centrów informacyjnych, zarządzanie centrami informacyjnymi, biblioteki cyfrowe, sieci informacyjne i ich wykorzystanie, tworzenie i zarządzanie stronami internetowymi, manuskrypty arabskie. **Od roku 2009 w Department of Library and Information Science na King Saud University uruchomiono studia magisterskie.**

W Katarze istnieje możliwość uzyskania tylko stopnia licencjata. Od 1988 r. kierunek bibliotekoznawstwa funkcjonuje na Qatar University w College of Arts and Sciences.

W Libanie od 1970 r. na Uniwersytecie Amerykańskim w Bejrucie wprowadzono 2-letni program kształcenia dla bibliotekarzy. Do kursu dodano następnie jeden rok tworząc możliwość uzyskania licencjatu. Program i metodologia kursu zostały przejęte z doświadczeń uniwersytetów amerykańskich. Jednak już w 2001 r. ponownie był to kurs 2-letni. Kolejna uczelnia – Lebanese University w Bejrucie była pierwszą uczelnią w Libanie, która zaoferowała 4-letni program studiów w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Faculty of Information and Documentation. Inną uczelnią również oferującą stopień licencjata jest obecnie University of Balamand, gdzie Department of Library and Information Science funkcjonuje przy Faculty of Arts and Social

Sciences. W programie kursu znalazły się m.in. takie zagadnienia, jak: aplikacje komputerowe dla specjalistów informacji, umiejętności komunikacyjne (rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji, przywództwo, negocjacje), biblioteki szkolne i literatura dziecięca, administracja biblioteką, automatyzacja bibliotek, źródła elektroniczne oraz minimum 120 godzin praktyki w bibliotece w zakresie katalogowania, klasyfikowania, gromadzenia i działalności informacyjnej.

W Libii do 1976 r. edukacja bibliotekarska nie miała stałego systematycznego charakteru. Prowadziły ją Institute of Public Administration lub biblioteki uniwersyteckie w Tripoli i Benghazi. Szkolenia trwały zwykle 1-3 miesiące, a uczestnicy otrzymywali certyfikat ukończenia kursu. Uczestnikami kursów były głównie osoby pracujące w bibliotekach szkolnych i publicznych lub w centrach kulturalnych. W roku akademickim 1976/1977 w stolicy kraju Trypolisie na Uniwersytecie El-Fateh (od 2011 r. University of Tripoli) na Faculty of Education utworzono Department of Library and Information Science, który oferował 4-letnie studia licencjackie. W pierwszym roku istnienia kierunku studentami byli nie tylko Libijczycy, ale również osoby z innych krajów arabskich (Egipcjanie, Marokańczycy, Palestyńczycy). Nadążając za nowymi trendami w bibliotekarstwie departament zmieniał swój program, wprowadzając nowe przedmioty, takie jak technologia informacyjna, systemy i sieci informacyjne, wykorzystanie komputerów w bibliotekach. W 1995 r. wprowadzono roczne studia magisterskie kończące się obroną pracy magisterskiej. Aby uczyć się na te studia konieczne było uzyskanie stopnia licencjata w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. W 1985 r. został otwarty drugi Department of Library and Information Science na University of Garyounis w Benghazi (od 2011 r. University of Benghazi). Działał on na Faculty of Art i oferował 4-letnie studia licencjackie. Trzeci departament, będący częścią Faculty of Education, powstał w 1993 r. na Al-Jabal Al-Gharbi University w mieście Yafran.

W Maroku profesjonalna edukacja bibliotekarzy rozpoczęła się w roku 1974, kiedy to utworzono École des Sciences de l'Information w Rabacie. Na początku w szkole zatrudnionych było wielu konsultantów i wykładowców z UNESCO, a w pierwszym roku istnienia studiowało w niej 38 studentów. École des Sciences de l'Information jest szkołą wyższą, ale nie jest częścią żadnego uniwersytetu. Dodatkowo instytucja ta podlega nie Ministerstwu Edukacji, ale Ministerstwu Planowania. Oferuje 4-letnie studia licencjackie oraz studia magisterskie. Osoby, które wcześniej uzyskały licencjat z innej dziedziny mogą także studiować tutaj na studiach magisterskich. Językiem wykładowym jest język francuski.

W Sudanie Department of Library and Information funkcjonuje na Faculty of Arts w University of Khartoum. W programie 5-letnich studiów znajdują się takie zagadnienia, jak: źródła informacji, podstawy technologii informacyjnej, informacja i społeczeństwo, zarządzanie elektroniczną informacją, bibliometria, zarządzanie historycznymi archiwami, technologia informacyjna i multimedia, bazy danych i metadane, zarządzanie instytucjami informacyjnymi, komputerowe aplikacje w bibliotekach i centrach informacyjnych, archiwa elektroniczne, sieci biblioteczne i informacyjne, analiza i projektowanie systemów informacyjnych, zarządzanie wiedzą.

W Tunezji od 1981 r. działa Institut Supérieur de Documentation związany z Université de la Manouba. Został on utworzony w celu kształcenia specjalistów w dziedzinie dokumentacji, bibliotek i archiwów. Oferuje studia licencjackie (6 semestrów) oraz magisterskie (2 semestry).

W Zjednoczonych Emiratach Arabskich na Uniwersytecie Amerykańskim w Dubaju w College of Arts and Sciences stworzono w 2011 r. pierwszy w tym kraju program studiów magisterskich kształcący bibliotekarzy tradycyjnych, jak również profesjonalistów w zakresie zarządzania wiedzą, bibliotek cyfrowych czy też specjalistów w dziedzinie zasobów Internetu. Studia przeznaczone są zwłaszcza dla osób już pracujących w bibliotekach, chcących podnieść swoje kwalifikacje zawodowe. Treści kształcenia zawierają m.in. następujące zagadnienia: technologie informacyjne i komunikacyjne w bibliotekach i centrach informacji, wyszukiwanie i przechowywanie informacji, źródła i usługi informacyjne, publikowanie elektroniczne, marketing bibliotek i usług informacyjnych, biblioteki cyfrowe, meta dane i technologia informacyjna.

Zmiany w nowoczesnych technologiach wymagają wykwalifikowanej kadry, której jeszcze brakuje w krajach arabskich. W regionie działa obecnie 40 szkół wyższych kształcących bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej. Większość departamentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej ulokowana jest na uniwersytetach na wydziałach edukacji, sztuki, humanistyki, psychologii czy też nauk społecznych. Model szkół bibliotekarskich podobny jest do wzorców zachodnich, czyli składa się z 3-4-letnich studiów licencjackich, 1-2 letnich studiów magisterskich oraz studiów doktoranckich. Jednakże wiele studiów magisterskich oferowanych jest jako kompletny program, bez możliwości uzyskania licencjatu z innego kierunku i kontynuacji np. bibliotekarskich studiów magisterskich. Niektóre uczelnie z kolei oferują tylko studia licencjackie (np. uczelnie w Katarze i Libanie).

W ostatnich latach nastąpiły zmiany w programach nauczania na kierunkach bibliotekarskich, ale programy te nadal powinny być ewaluowane i systematycznie aktualizowane. Niezbędne staje się wprowadzanie większej ilości zagadnień z dziedziny technologii informacyjnej. Badania przeprowadzone przez naukowców arabskich dowodzą, że z powodu przestarzałych programów kształcenia studenci nie posiadają wystarczającej wiedzy w zakresie nowoczesnych technologii, a umiejętności absolwentów nie spełniają oczekiwań rynku pracy. Na wielu uczelniach kształci się duża liczba studentów (np. w Egipcie i szkołach wyższych w krajach Zatoki Perskiej), ale za mało jest wykładowców. Wielu pracowników naukowych uzyskało stopnie naukowe na uniwersytetach zachodnich, jednakże system promocji na uczelniach nie zachęca arabskich nauczycieli akademickich do aktywności badawczej. Wzorem dla innych krajów arabskich, oprócz wpływów europejskich i amerykańskich, jest także bibliotekarstwo egipskie, które samo boryka się z wieloma problemami. W krajach arabskich przez wiele lat na uczelniach kształcących bibliotekarzy brakowało odpowiedniej literatury bibliotekarskiej w języku arabskim, laboratoriów, połączeń z Internetem, baz danych oraz czasopism. Bibliotekarze arabscy cierpią na brak fachowych bibliotekarskich periodyków w języku arabskim, a te już istniejące krytykowane są za niską jakość swej zawartości oraz nieregularność.

Słaba dystrybucja czasopism arabskich nie zachęca do publikowania w nich. Szeroko rozpowszechniane są tylko czasopisma publikujące w języku angielskim. Jeszcze niewiele czasopism z dziedziny informacji w języku arabskim dostępnych jest online (*Cybrarians, Al Arabia 3000, Informatics, Aren, Journal of King Fahd Library*).

Kraje arabskie, mimo wspólnoty kulturowej i językowej, są niezwykle zróżnicowane, zarówno pod względem politycznym i ekonomicznym, jak również pod względem poziomu kształcenia. Pozytywną perspektywę na przyszłość stanowi fakt, że niektóre uczelnie arabskie wprowadzają do swoich programów kształcenia bibliotekarzy zagadnienia związane z najnowszymi rozwiązaniami technologicznymi. Wyższe studia bibliotekarskie istnieją prawie we wszystkich krajach arabskich (wyjątek stanowią Bahrajn, Jemen i Syria) co dowodzi, że dostrzega się konieczność kształcenia specjalistów z tej dziedziny na poziomie wyższym. Jednak większość Arabów wciąż jeszcze żyje w ubóstwie, a problemem jest brak dostępu do edukacji na odpowiednim poziomie i związana z tym duża liczba analfabetów, szczególnie wśród kobiet i osób starszych. W takim kontekście sprawy bibliotek schodzą na drugi plan. Zmiany zachodzące na naszych oczach w tym regionie świata pozwalają jednak przypuszczać, że demokratyzacja życia mieszkańców może w przyszłości doprowadzić do poprawy warunków egzystencji i zwiększenia szans edukacyjnych, a wtedy biblioteki oraz wysoko wykwalifikowani bibliotekarze i specjaliści informacji staną się ważnymi elementami współczesnego społeczeństwa arabskiego.

Bibliografia

1. HUSSAIN Al-Ansari, REHMAN Sajjad ur, NIBAL Yusuf. Faculty in the library schools of the Gulf Cooperation Council member nations: an evaluation. *Libri*. 2001, Vol. 51, nr 3, s. 173-181. ISSN 0024-2667.
2. BUARKI Hanadi [et al.]. *Educating library and information science professionals in Kuwaiti higher education* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/12941/1/35.pdf>. Stan z dnia 21.02.2012.
3. DYAB Muftah Mohammed. Library and information science education in Lybia. *Focus on International Library and Information Work* [Dokument elektroniczny]. 2002, Vol. 33, nr 2, s. 46-48. Tryb dostępu: <http://www.cilip.org.uk/get-involved/special-interest-groups/international/publications/focus/back-copies/Documents/focus3322002.pdf>. Stan z dnia 21.02.2012.
4. HALGAWY A. S., AMAN M. M. Recent changes in library education in Egypt. *Journal of Education for Library and Information Science*. 1992, Vol. 33, nr 3, s. 255-259. ISSN 0748-5786.
5. JOHNSON Ian M. Education and training in the Arab states. *Journal of Education for Library and Information Sciences*. 1994, Vol. 35, nr 1, s. 59-61. ISSN 0748-5786.
6. JOHNSON Ian M. *Lifelong learning: challenges and opportunities for the information professions in the Arab world* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/16179/1/2008%20Abu%20Dhabi%20-%20Arab%20Continuing%20Ed%20-%20E-LIS.PDF>. Stan z dnia 21.02.2012.

7. MIKHAIL Maurice A. *An overview on education status of library and information science in Egypt* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://presentations.ala.org/images/7/74/Education_10.ppt. Stan z dnia 21.02.2012.
8. MOULAISON Heather Lea. Exploring access in the developing world: people, libraries and information technology in Morocco. *Library Hi Tech*. 2008, Vol. 26, nr 4, s. 586-597. ISSN 0737-8831.
9. REHMAN Sajjad ur. Quality assurance and LIS education in the Gulf Cooperation Council (GCC) countries. *New Library World*. 2008, Vol. 109, nr 1250-1251, s. 366-382. ISSN 0307-4803.
10. SHARIF Ashraf. The development of professional library education in the Arab countries. *International Library Review*. 1981, Vol. 13, nr 1, s. 87-101. ISSN 0020-7837.
11. SHARIF Ashraf. The factors which effect the development of librarianship and library education in the Arab countries. *International Library Review*. 1979, Vol. 11, nr 2, s. 245-257. ISSN 0020-7837.
12. YOUNIS Abdul R. M. Standards for library education in private universities in Jordan. *The International Information & Library Review*. 2002, Vol. 34, nr 4, s. 369-394. ISSN 1057-2317.

Bibliotekarze w krajach Beneluksu

Słowa kluczowe: kształcenie bibliotekarzy, organizacja bibliotek, kraje Beneluksu

Abstrakt: W artykule pokrótce opisano kształcenie bibliotekarzy i system bibliotek w krajach Beneluksu, a więc Belgii, Holandii i Luksemburgu. Niektóre aspekty organizacyjne porównano z systemem stosowanym w Polsce.

Keywords: training of librarians, libraries organization, Benelux

Abstract: **This paper** briefly describes the education of librarians and library system in the Benelux countries, and therefore Belgium, the Netherlands and Luxembourg. Some aspects of the organization are compared to the system used in Poland.

Kraje tzw. Beneluksu czyli Belgia, Holandia i Luksemburg będąc najbliższymi sąsiadami ściśle ze sobą współpracują w wielu obszarach, również tych związanych z szeroko rozumianą nauką, edukacją i kulturą. Celem artykułu jest zaprezentowanie jak te trzy sąsiednie kraje w różny sposób zorganizowały swoje biblioteki, edukację bibliotekarzy oraz możliwości rozwoju kariery zawodowej w różnych typach placówek i na różnych szczeblach kariery bibliotekarskiej. Ograniczona objętość artykułu powoduje, że zasygnalizowane zagadnienia dotyczące trzech krajów nie zostaną wyczerpane, a jedynie zasygnalizowane zostaną pewne problemy i pola badawcze. W artykule szczególną uwagę poświęcono bibliotekom publicznym, ze względu na ich usługi skierowane do najszerszej grupy użytkowników oraz bibliotekom naukowym, które wymagają od pracujących w nich bibliotekarzy najwyższych kwalifikacji, pominięto zaś biblioteki szkolne.

Najbardziej sformalizowane pod względem organizacyjnym jest bibliotekarstwo holenderskie, co nie dziwi, zważywszy fakt, że to właśnie w Holandii ma swoją siedzibę IFLA. Osoba, która chce podjąć pracę w bibliotece holenderskiej może kształcić się na poziomie średnim, licencjackim i magisterskim. Ma też możliwość podjęcia studiów podyplomowych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej [3, s. 71]. Kształcenie bibliotekarzy odbywa się głównie na poziomie studiów wyższych zawodowych, na których można zdobyć wiedzę w następujących specjalizacjach: informacja, marketing, edytorstwo i reklama, systemy informacji połączone z kulturoznawstwem i elementami prawa, zarządzanie informacją wraz z elementami informacji biznesowej, zarządzanie

informacją połączone z projektowaniem i wykorzystywaniem multimediów, wykorzystywanie baz danych [3, s. 69]. Bibliotekarze mają też możliwość dalszego dokształcania się na różnego rodzaju kursach i studiach podyplomowych. Awans zawodowy bibliotekarzy holenderskich zależy głównie od ambicji i osobistego zaangażowania w pracę [3, s. 74]. Zajęcia dydaktyczne wpisane są w zakres obowiązków zawodowych bibliotekarzy bibliotek naukowych, ale dotyczy to zwłaszcza specjalistów informacji naukowej [17, s. 36-37].

Zawodowy rozwój holenderskich bibliotekarzy wspiera Holenderskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy i Profesjonalistów Informacji. Dla zrealizowania tego celu Stowarzyszenie organizuje różnego rodzaju kursy, konferencje oraz zagraniczne wyjazdy studyjne. Opiekę nad bibliotekami w Holandii sprawuje Holenderski Ośrodek Bibliotek i Czytelnictwa (Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum w skrócie NBLC), który oferuje bibliotekarzom odpłatną pomoc w zakresie metodyki i szkoleń. NBLC prowadzi prace badawcze, wydaje książki i czasopisma dla bibliotekarzy, jak również materiały dla mniejszości narodowych oraz specjalne materiały czytelnicze dla osób niepełnosprawnych. Ponadto organizacja ta dokonuje około 95% zakupów książek (duże zamówienia pozwalają na duże upusty cen) oraz opracowuje karty katalogowe, które potem przesyła bibliotekom. Książki są na miejscu zaopatrywane w twardą okładkę i kartę katalogową, wskutek czego do obowiązków bibliotekarza należy jedynie naklejenie i wczytanie kodów paskowych książki [17, s. 36].

Pracę w zwykłej bibliotece publicznej może znaleźć osoba, która nie legitymuje się wyższym wykształceniem, a nawet wolontariusz po krótkim przeszkoleniu. Usługi NBLC podnoszą koszt książki, ale jednocześnie pozwalają maksymalnie ograniczyć w bibliotekach wyspecjalizowany personel, zważywszy, że proces wypożyczania i oddawania książek jest całkowicie zautomatyzowany. Wyspecjalizowani bibliotekarze holenderscy znajdują pracę również w NBLC, gdyż prowadzi on własną, całkowicie skomputeryzowaną bibliotekę fachową, która publikuje biuletyny current-contens na podstawie światowej literatury bibliotekarskiej oraz liczne bazy danych z różnych dyscyplin bibliotekarstwa i informacji naukowej, jak również bibliografię zalecającą [12, s. 39].

Biblioservice Gelderland to kolejna organizacja świadcząca usługi dla bibliotek. Finansowana jest w niewielkim stopniu przez władze prowincji, jednak większość funduszy na funkcjonowanie pozyskuje z odpłatności za usługi. Do jej trzech głównych zadań należy: doradztwo, wsparcie oraz rozwijanie sieci bibliotek, wspieranie bibliotek prowincji, spełnianie funkcji informacyjnej, organizacja wymiany międzybibliotecznej, kierowanie procesami automatyzacji bibliotek oraz szeroko rozumiana promocja czytelnictwa. Z usług Biblioservice Gelderland korzystają przede wszystkim biblioteki szkolne, publiczne, różnego rodzaju zespoły oraz organizacje związane ze służbą zdrowia i opieką medyczną, dla których dostarczana jest najnowsza literatura fachowa i naukowa [16].

W Polsce większość uczelni kształcących bibliotekarzy oferuje kandydatom studia na kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo, które w zależności od tradycji uczelni oraz specyfiki wydziałów, są bardziej humanistyczne lub techniczne. W polskiej tradycji nauczania tego kierunku, niezależnie od tego czy nacisk kładziony

jest na informację naukową czy bibliotekoznawstwo, o wiele więcej miejsca, niż w krajach Beneluxu, poświęca się teoretycznej stronie kierunku oraz zdobywaniu wiedzy historycznej i polonistycznej. Studiowanie *information professional* czyli zarządzania informacją, które można odbyć m.in. w Hogeschool Ijselland w Deventer, umożliwia studentom „nabywanie wiedzy i umiejętności praktycznych w zakresie dostarczania informacji, zarządzania, projektowania i organizacji wszelkich procesów informacyjnych, zintegrowanych systemów integracyjnych oraz zbiorów informacji” [14, s. 6]. Z taką wiedzą absolwenci znajdują pracę w działach firm zajmujących się zarządzaniem informacją, w różnego rodzaju przedsiębiorstwach oraz placówkach naukowych, oświatowych i służbie zdrowia, nie wyłączając administracji publicznej oraz różnego rodzaju organizacji prywatnych i państwowych [15, s. 16]. Najbardziej związaną z samym bibliotekarstwem jest praca w instytucjach służących doradztwem oraz pomocą dla bibliotek, takich jak wspomniane już NBLC oraz Biblioservice Gelderland. Ponadto spełnieniem ambicji holenderskich bibliotekarzy jest praca w następujących bibliotekach: Bibliotece Królewskiej w Hadze, Bibliotece Uniwersyteckiej w Utrechcie, Szkole Dokumentacji i Informacji Naukowej w Amsterdamie, Bibliotece Pałacu Pokoju w Hadze, a także w większych bibliotekach publicznych: Bibliotece Publicznej w Utrechcie, Bibliotece Publicznej w Hadze oraz Bibliotece Publicznej w Zutphen.

Bibliotekarze bibliotek federacji belgijskiej mogą kształcić się na wszystkich poziomach – podstawowym, licencjackim i magisterskim [3, s. 69]. Można też podjąć studia podyplomowe z zakresu dokumentalistyki i zarządzania informacją [3, s. 71]. Wymóg ukończenia studiów podyplomowych dotyczy w Belgii tylko kadry kierowniczej. Ważne jest także podnoszenie kwalifikacji już podczas pracy w bibliotece, gdyż „rozwój bibliotekarstwa i informacji naukowej następuje tak szybko, że pracownicy każdego szczebla muszą ciągle podnosić kwalifikacje – poprzez samokształcenie lub kursy nadzwyczajne” [3, s. 72]. W Belgii, poza znajomością języka angielskiego, oczekuje się od bibliotekarzy znajomości języków urzędowych [3, s. 76].

Bibliotekarze belgijscy mogą kształcić się w Institut d’Enseignement Superieur Social des Sciences de l’Information et de la Documentation (IESSID), założonym już w 1920 r., gdzie można skończyć trzyletnie studia o specjalności bibliotekarza-dokumentalisty zakończone napisaniem pracy dyplomowej. Istnieje możliwość dalszego kontynuowania nauki na uniwersytecie. Na poziomie licencjackim w Belgii kształcą następujące szkoły: Wyższa Szkoła Paul-Henri Spaak’a, Wyższa Szkoła Leon-Eli Troclet w Liège oraz Wyższa Szkoła w Namur [15, s. 16]. Studia odbywają się w trybie dziennym i zaocznym. Natomiast studia drugiego stopnia można podjąć na Uniwersytecie Katolickim w Louvain, Uniwersytecie w Liège oraz na Wolnym Uniwersytecie w Brukseli [15, s. 16]. Warto wspomnieć, że oprócz funkcji wspierającej Biblioteka Wolnego Uniwersytetu w Brukseli w ramach struktury uniwersyteckiej świadczy też pomoc w dziedzinie zakupu książek i katalogowania dla ponad setki innych bibliotek i centrów dokumentacyjnych.

Ciekawostką jest, że osoby spoza macierzystej uczelni, chcące podjąć studia magisterskie na ULB, muszą zaliczyć rok dodatkowy, aby zlikwidować ewentualne

różnice programowe. Za to uczelnia uwzględnia doświadczenie zawodowe studiujących, dlatego osoby, mogące wykazać się co najmniej pięcioletnim doświadczeniem w zawodzie bibliotekarza, archiwisty bądź pracownika centrum informacji, mogą podjąć od razu studia wyższe na kierunku Nauka, Technologia Informacyjna i Komunikacja. Warto się starać o przyjęcie na tzw. MASTIC, czyli dwuletnie studia wyższe, gdyż szkoli on kadrę zarządzającą bibliotekami i różnego rodzaju centrami informacji. Istnieją też studia doktoranckie, ale w porównaniu z Polską podejmuje je tylko nieliczna grupa osób o ambicjach naukowych. Aby bowiem ubiegać się o stanowisko kierownicze w bibliotece uniwersyteckiej trzeba w Belgii mieć tytuł profesora lub stopień doktora z dowolnej dziedziny, ewentualnie być członkiem zespołu bibliotekarzy seniorów [3, s. 75]. Starsi bibliotekarze, tzw. seniorzy, mają dodatkowy obowiązek prowadzenia kursów i warsztatów dla bibliotekarzy oraz użytkowników bibliotek [3, s. 77].

Biblioteka Królewska im. Alberta I, pełniąca funkcję Królewskiej Biblioteki Narodowej, stanowi prestiżowe miejsce pracy dla wysoko wykwalifikowanych specjalistów zwłaszcza z dziedziny historii książki, gdyż gromadzi ona około 45 tysięcy druków należących do zbiorów specjalnych (w tym 30 tysięcy inkunabułów i 35 tysięcy rękopisów, z których 4500 ma rodowód średniowieczny), zaś jej zbiory należą do najcenniejszych pod względem wartości europejskiego dziedzictwa kulturowego. Misją Biblioteki, zwanej popularnie Albertyną, jest gromadzenie, przechowywanie i opracowywanie zgromadzonych w niej dóbr kultury, gromadzenie egzemplarza obowiązkowego, prace nad *Bibliografią Narodową Belgii* oraz obowiązki wynikające z tego, że jest ona również biblioteką naukową, czyli gromadzenie i udostępnianie w formie papierowej i elektronicznej najważniejszych międzynarodowych publikacji naukowych oraz prowadzenie własnych badań nad posiadanym księgozbiorem.

Poza bibliotekami naukowymi i Biblioteką Królewską istnieją w Belgii również biblioteki publiczne, a największa z nich – Główna Biblioteka Publiczna Riches-Clares – poza typowymi obowiązkami biblioteki publicznej, zajmuje się również koordynacją współpracy wszystkich bibliotek publicznych regionu brukselskiego [15, s. 19]. Zatrudnia ona 45 osób. Biblioteki publiczne w Brukseli to całkowicie skomputeryzowane mediateki, w których dużą rolę przywiązuje się do obsługi najmłodszych czytelników. Ponadto biblioteki wychodzą naprzeciw wielojęzycznej społeczności kraju, stąd od 2006 r. dzięki pomocy finansowej władz regionalnych Główna Biblioteka Publiczna Riches-Clares gromadzi literaturę obcojęzyczną najliczniej reprezentowanych mniejszości narodowych. Region brukselski jest terenem francuskojęzycznym, a literatura gromadzona jest głównie w języku niderlandzkim, niemieckim, polskim, włoskim i hiszpańskim [15, s. 19]. W 1997 r. powołano do życia Dom Książki, czyli instytucję mającą na celu połączenie działalności biblioteki z centrum kultury, której celem jest promocja szeroko pojętej kultury książki i czytelnictwa oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu [15, s. 18]. Zaledwie ośmioosobowy personel organizuje szereg imprez kulturalnych i spotkań, mających w większej części formę warsztatów poświęconych m.in. kaligrafii arabskiej, pisania po hebrajsku, tworzenia komiksów. Do działań tych biblioteki angażują także wolontariuszy, np. byłych więźniów w ramach resocjalizacji.

Księstwo Luksemburga zajmuje obszar 2586 km² i posiada około 370 tys. mieszkańców. Główną biblioteką Księstwa jest biblioteka narodowa Bibliothèque Nationale de Luxemburg, a jej uzupełnienie stanowią biblioteki szkół wyższych, oraz sieć bibliotek miejskich [4]. Pierwszą nowoczesną organizację biblioteczną utworzono wraz z nadejściem rewolucji francuskiej w roku 1798, otwierając bibliotekę publiczną, która wchłonęła księgozbiór biblioteki jezuitów (placówki kościelnej, zlikwidowanej przez rewolucję). Luksemburg wcielony bezpośrednio do Francji Napoleońskiej jako departament, przyjął zgodnie z tym francuskie wzory biblioteczne. W 1899 r. Library of the Athénée royal grand-ducal została przemianowana na Bibliothèque Nationale. Obecnie biblioteki Księstwa Luksemburg wzorują się na regulaminach bibliotek belgijskich.

Nie ma w Luksemburgu szkół, w których nauczyć się można zawodu bibliotekarza. Luksemburczycy kształcą się więc na uniwersytetach w Belgii (trzyletnie studia w Liège i Brukseli ze specjalizacją bibliotekarstwo i archiwistyka) oraz w Niemczech (czteroletni system studiów w Kolonii i Stuttgartzie w następujących specjalnościach: informacja biznesowa, medialna, zarządzanie informacją i bibliotekami, public relations, dziennikarstwo, muzeologia, ruch wydawniczy) [3, s. 70]. W Luksemburgu wymagana jest dwuletnia praktyka zawodowa jedynie dla osób przygotowanych do pracy w administracji publicznej i jej odbycie jest warunkiem koniecznym dla przedłużenia zatrudnienia na czas nieokreślony [3, s. 73]. Kursy doskonalenia zawodowego kierowane są głównie do osób odpowiedzialnych za opracowanie formalne i rzeczowe zbiorów. Na przykład Centre National de l'Audiovisuel (Narodowe Centrum Audiowizualne) oferuje kursy w dziedzinie opracowania i użytkowania materiałów audiowizualnych, a Biblioteka Narodowa Księstwa Luksemburg oferuje bibliotekarzom szkolenia doskonalące, m.in. w użytkowaniu swoich katalogów i baz danych [10].

Ponadto obywatele Luksemburga mogą podjąć odpowiednie studia podyplomowe na następujących uczelniach: w Belgii z dokumentalistyki i informacji naukowej, oraz w Niemczech z informacji naukowej i tradycyjnego bibliotekoznawstwa [3, s. 71]. Dyplomy tych uczelni uznawane są przez ALBAD, czyli Associatioun vun de Lëtzebuurger Bibliothekären, Archivisten an Dokumentalisten. ALBAD jest to, istniejące od 1991 r., stowarzyszenie bibliotekarzy luksemburskich, które obecnie liczy 106 członków [6]. Liczba członków tego stowarzyszenia może nie jest zbyt imponująca, ale w całym Księstwie Luksemburg znajduje się jedynie 56 bibliotek, w tym: Biblioteka Narodowa, 40 bibliotek szkolnych, 5 bibliotek szkół wyższych, 7 bibliotek miejskich i 2 kościelne. Ciekawostką stanowi fakt, że Luksemburg posiada jedną bibliotekę zamiejscową w USA oraz jedną bibliotekę ruchomą, zmieniającą miejsce lokalizacji w zależności od potrzeb, zorganizowaną na wzór holenderskich bibliobusów [8].

W roku 2008 liczba aktywnych bibliotekarzy z wykształceniem uniwersyteckim wynosiła dwadzieścia, w tym jeden z tytułem magistra i dziewiętnastu z tytułem licencjata. W Luksemburgu od pracowników bibliotek oczekuje się znajomości nie tylko języka angielskiego, ale również znajomości języków oficjalnych, co ma związek z wielokulturowością i wielojęzycznością społeczeństwa [3, s. 76]. W luksemburskich bibliotekach nie zatrudnia się wielu bibliotekarzy, gdyż Luksemburczycy nie odwiedzają

zbyt tłumnie tamtejszych bibliotek. Ponadto oszczędność etatów uzyskuje się poprzez fakt, że bibliotekarze najczęściej łączą dwie funkcje w bibliotece: typowe obowiązki wynikające z pracy bibliotekarza oraz funkcje pomocnicze w zależności od potrzeb (skanowanie, przygotowywanie wystaw, korespondencja z czytelnikami, obsługa gości zagranicznych, opracowywanie nowości, bieżąca konserwacja zbiorów, w tym starodruków, sporządzanie kwerend bibliotecznych, prowadzenie bibliotecznej działalności edukacyjnej i naukowej oraz wyspecjalizowana obsługa osób niepełnosprawnych, kontrola ISBN i ISSN oraz sprzątanie miejsca pracy). Etat bibliotekarzy wynosi około trzydzieści osiem godzin pracy tygodniowo, a awans zależy głównie od wykształcenia i stażu pracy [3, s. 74].

W powyższym artykule przedstawiono jak, w sposób instytucjonalny omówione państwa, zorganizowały edukację bibliotekarzy oraz jaką szansę na rozwój mają przed sobą osoby, które wybrały tę drogę kariery zawodowej. Bibliotekarstwo holenderskie reprezentuje najbardziej sformalizowany system edukacji bibliotekarskiej na szczeblu: średnim, licencjackim i magisterskim oraz w zakresie studiów podyplomowych. Zapewnia ono także różnorodne wsparcie bibliotekom poprzez istnienie organizacji, takich jak: NBLC i Biblioservice Gelderland. W podobny sposób zorganizowano edukację bibliotekarską w Belgii, która również kształci przyszłych bibliotekarzy na trzech poziomach i zapewnia osobom, chcącym piastować funkcje kierownicze, studia podyplomowe z zakresu dokumentalistyki i zarządzania informacją. Luksemburg, ze względu na mały obszar i niewielką liczbę zatrudnionych bibliotekarzy, nie zorganizował dla nich własnego szkolnictwa, tylko nawiązał ścisłą współpracę z uczelniami w Belgii (trzyletnie studia w Liège i Brukseli ze specjalizacją bibliotekarstwo i archiwistyka) i Niemczech (czteroletnie studia w Kolonii i Stuttgartzie), których dyplomy honoruje ALBAD, czyli stowarzyszenie bibliotekarzy luksemburskich. Księstwo Luksemburg posiada jedynie instytucje wspierające pracę bibliotekarzy w zakresie kursów i szkoleń zawodowych, takie jak: Narodowe Centrum Audiowizualne (kursy opracowania i użytkowania materiałów audiowizualnych) oraz Biblioteka Narodowa Księstwa Luksemburg (użytkowanie katalogów bibliotecznych i baz danych).

Bibliografia

1. BATOROWSKA Hanna, KOŚĘTKA Halina. Kształtowanie postawy kreatywnej użytkowników informacji na przykładzie doświadczeń bibliotek duńskich i holenderskich. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*. 2006, z. 4, s. 143-155. ISSN 1643-6539.
2. BATOROWSKA Hanna, KOŚĘTKA Halina. System edukacji oraz metody organizacji i zarządzania bibliotekami w Danii i Holandii. Sprawozdanie z seminarium i szkolenia w placówkach oświatowych Danii i Holandii. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*. 2006, z. 4, s. 251-254. ISSN 1643-6539.
3. CHADAJ Anna, GARCZYŃSKA Maria, SZAFIŁARSKA Ewa. Bibliotekarze bibliotek akademickich. Raport z badań. *Przegląd Biblioteczny*. 2007, z. 1, s. 67-85. ISSN 0033-202X.

4. CHRISTOPHORY Jul. Luxembourg. In WEDGEWORTH Robert (red.). *World encyclopedia of library and information services*. Chicago: American Library Association, 1993, s. 525-526. ISBN 0-8389-0609-5.
5. DEREKOWSKI Claude. Związki między szkołą a bibliotekami we Wspólnocie Francuskiej w Belgii. In KASZYŃSKI Stanisław (red.). *Czytelnictwo dzieci i młodzieży w Polsce i Belgii. Materiały z kolokwium polsko-belgijskiego*. MBP Kraków, 24-26 VI 1991 r. Kraków: Miejska Biblioteka Publiczna, 1992, s. 5-18.
6. *Feuille de liaison ALBAD Luxembourg: Association luxembourgeoise des bibliothécaires, archivistes & documentalistes*. 1994, nr 1, Luxembourg 1994.
7. KAPELA Danuta. Wakacje z biblioteką belgijską. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2004, nr 7. Tryb dostępu: <http://bib.oss.wroc.pl/2004/58/kapela.php>. Stan z dnia 10.02.2012.
8. KIEFFER Monique. *La Bibliothèque nationale de Luxembourg*. Luxembourg: Bibliothèque nationale, 2007. ISBN 2-87980-053-6.
9. KLUKOWSKI Bogdan. *Książnice narodowe świata. Geneza, zasoby, działalność*. Warszawa: Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej, Warszawa 2005. ISBN 83-88581-22-8.
10. KOKOCIŃSKA-KUREK Stanisława. Bibliotekarze w krajach Unii Europejskiej. Bibliografia polska, komentarz do bibliografii. In *Konferencja na temat: Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej, Łódź, 23-25 czerwca 2004 r., Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej* [Dokument elektroniczny]. s. 113-124. Tryb dostępu: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/kurek-kokocinska.pdf. Stan z dnia 10.02.2012.
11. KOŚĘTKA Halina, ROGOŹ Michał. Biblioteki w Belgii oraz system kształcenia ich pracowników. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientia Pertinentia*. 2008, z. 6, s. 222-226. ISSN 1643-6539.
12. KUBÓW Stefan. Usługi biblioteczne i usługi dla bibliotek w Holandii. Relacja z krótkiej podróży. *Bibliotekarz*. 1991, nr 8, s. 38-41. ISSN 0208-4333.
13. *La Bibliothèque nationale de Luxembourg: son histoire, ses collections, ses services*. Bibliothèque Nationale de Luxembourg (red.). Luxembourg: Impr. Centrale, 1994. ISBN 9782879800172
14. MALEWSKA Anna. Information professional zamiast bibliotekarza. Studia na kierunku zarządzanie informacją w Holandii. *Bibliotekarz*. 1998, nr 7/8, s. 6-9. ISSN 0208-4333.
15. PUGACEWICZ Iwona H. Być bibliotekarzem i pracować w Brukseli. Prezentacja wybranych szkół, bibliotek, belgijskich centrów książki i kultury. *Poradnik Bibliotekarza*. 2008, nr 7/8, s. 15-20. ISSN 0032-4752.
16. ROŚIŃSKA Barbara. *Bibliotekarz kliniczny* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/2007/89/a.php?rosinska>. Stan z dnia 28.01.2012.
17. RYDZ Maria. Z pobytu w holenderskich bibliotekach publicznych. *Bibliotekarz*. 1999, nr 7/8, s. 36-39. ISSN 0208-4333.
18. VERHOEVEN Jan. Educating the information professionals: the curriculum of Hogeschool IJselland Deventer (NL). In DRZEWIECKI Marcin, PUCHALSKI Paweł (red.). *Informacja naukowa a dydaktyka. Międzynarodowa konferencja w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej, Gdańsk, 10-12 czerwca 1999 r.* Warszawa: Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, 1999, s. 96-102. ISBN 83-909574-5-0.

Z WARSZTATU BIBLIOTEKARZA

Controlling personalny w bibliotece

opracowanie Jolanta Laskowska

Controlling uważa się powszechnie za nowe narzędzie zwiększania sprawności funkcjonowania podmiotów gospodarczych. Dla polskich przedsiębiorstw stał się sposobem zarządzania, który zapobiega upadłości firm i zapewnia im długotrwały rozwój. System controllingu wdrażany jest obecnie Polsce w wielu instytucjach państwowych, takich jak np. szpitale czy wyższe uczelnie. Wdrożenie controllingu w bibliotekach polskich, których kondycja finansowa od dawna nie jest najlepsza, mogłoby być skuteczną metodą walki z kryzysem i narastającą zmiennością otoczenia, mogłoby także podnieść jakość zarządzania placówką, jakość świadczonych usług, a tym samym zwiększyć prestiż zawodu bibliotekarza. Poniżej przedstawiono podstawowe informacje dotyczące controllingu personalnego oraz możliwości zastosowania go w bibliotece.

Definicja: Controlling personalny jest wewnętrznym systemem monitorowania, analizy, oceny i podejmowania decyzji służącym realizacji celów w poszczególnych obszarach zarządzania zasobami ludzkimi w bibliotece. Zadaniem controllingu zasobów ludzkich jest wykrywanie tzw. wąskich gardeł, wczesne ostrzeżenie lub optymalne wykorzystanie możliwości tkwiących w posiadanych zasobach ludzkich przez takie ich kształtowanie, aby pomnażać wartość i sukces biblioteki. Istotna różnica pomiędzy kontrolą a controllingiem polega na tym, że kontrola dotyczy przeszłości, stwierdza i analizuje odchylenia (błędy), szuka przyczyn odchyień (winnych) oraz inicjuje działania korygujące. Controlling natomiast skupiony jest na przyszłości, a jego celem jest osiągnięcie trwałego sukcesu. Controlling zajmuje się dodatkowo, poza kontrolą, funkcją planowania i kierowania wszystkimi procesami przebiegającymi w obszarze zarządzania.

Tłumaczenie terminu: ang. Personal controlling, niem. Controlling personal, fr. Personnel Contrôle, ros. Управление персоналом.

Rodzaje controllingu:

1. Controlling inwestycyjny,
2. Controlling produkcji,
3. Controlling dystrybucji,
4. Controlling personalny,

5. Controlling finansowy,
6. Controlling marketingowy.

Rodzaje kontroli w bibliotece:

1. Bieżąca,
2. Finalna (wynikowa).

Zadania kontroli bieżącej:

1. Sprawdzenie, czy biblioteka, dział, oddział funkcjonują zgodnie z założeniami;
2. Sprawdzenie, w jakim stopniu biblioteka realizuje planowane zamierzenia;
3. Sprawdzenie, czy działalność biblioteki jest skuteczna.

Zadania kontroli finalnej:

1. Ocenianie użytkowania biblioteki (np. liczba użytkowników na 100: mieszkańców, uczniów, studentów);
2. Ocenianie rotacji zbiorów (liczba wypożyczeń na użytkowników lub jednostkę zbiorów);
3. Ocenianie poziomu wpływów (liczba nowych jednostek na: użytkownika, mieszkańca, studenta, ucznia);
4. Ocenianie poziomu obciążenia personelu (liczba operacji na etat).

Zadania controllingu personalnego w bibliotece:

1. Ostrzeganie przed niebezpieczeństwami dla instytucji;
2. Przyczynianie się do sterowania działaniami w przyszłości;
3. Eliminowanie przypadkowych zdarzeń;
4. Wpływanie na osiągnięcie wyznaczonych celów biblioteki;
5. Wspieranie procesów decyzyjnych dotyczących personelu bibliotecznego.

Narzędzia controllingu personalnego:

1. Techniki prognostyczne,
2. Analiza dokumentów,
3. Rachunek zasobów ludzkich,
4. Lista pytań kontrolnych,
5. Analiza wskaźnikowa.

Controller powinien:

1. Znać specyfikę funkcjonowania biblioteki;
2. Być niezależny (nie powinien podlegać dyrekcji biblioteki);
3. Umieć rozwiązywać problemy personalne;
4. Cieszyć się zaufaniem bibliotekarzy i dyrekcji biblioteki.

Formy funkcjonowania controllingu w bibliotekach:

1. Zlecenie controllingu zewnętrznym doradcom;
2. Samodzielne realizowanie controllingu przez dyrektora biblioteki;
3. Wyznaczenie przez dyrektora do controllingu przeszkolonego bibliotekarza;
4. Wyznaczenie przez dyrektora (powołanie) do controllingu odrębnej komórki w bibliotece.

Obszary zarządzania zasobami ludzkimi, w których można wykorzystać controlling personalny:

1. Analiza rynku pracy,
2. Mobilność pracowników,
3. Poziom i struktura wynagrodzeń,
4. Motywacja do pracy,
5. Zmiany w strukturze zapotrzebowania na pracowników.

Składniki motywowania:

1. Czynniki materialne (płace, premie, nagrody, świadczenia socjalne);
2. Czynniki pozamaterialne (możliwość awansu, stabilizacja i pewność zatrudnienia, ciekawa i urozmaicona praca, niski poziom stresu, możliwość doskonalenia się i kreowania własnego rozwoju, dobre kontakty ze współpracownikami);
3. System oceny pracowników.

Czynniki motywujące bibliotekarzy do kontynuowania zatrudnienia w bibliotece:

1. Poczucie stabilizacji i stałości zatrudnienia,
2. Świadczenia socjalne,
3. Niskooprocentowane pożyczki udzielane przez zakład pracy,
4. Pochwały, wyróżnienia, uznanie,
5. Wynagrodzenie.

Czynniki motywujące bibliotekarzy do bardziej wyężonej pracy:

1. Wynagrodzenie,
2. Pochwały, wyróżnienia, uznanie,
3. Możliwość awansowania,
4. Zakazy, nakazy, polecenia przełożonego.

Świadomość awansu wśród bibliotekarzy:

1. Integruje pracownika z biblioteką;
2. Jest czynnikiem stabilizującym;
3. Daje poczucie bezpieczeństwa i zadowolenia;
4. Stwarza przekonanie, że jest się dobrze postrzeganym;
5. Motywuje do wydajniejszej i lepszej pracy;
6. Motywuje do osiągnięć;

7. Pobudza do rozwoju i doskonalenia zawodowego;
8. Wyzwała pozytywne inicjatywy.

Czynniki demotywujące do wytężonej pracy i do kontynuowania zatrudnienia bibliotece:

1. Zakazy, nakazy, polecenia przełożonego,
2. Brak możliwości awansu,
3. Niewiedza dotycząca awansu,
4. Zbyt niskie wynagrodzenie,
5. Niezróżnicowana, zawsze taka sama premia motywacyjna,
6. Brak udziału w szkoleniach,
7. Zbyt wysokie kwalifikacje w stosunku do wykonywanej pracy,
8. Zbyt niskie kwalifikacje w stosunku do wykonywanej pracy,
9. Praca wykraczająca poza zakres obowiązków pracownika,
10. Kolidują w związku z pracą na różnych stanowiskach,
11. Praca z trudnym czytelnikiem,
12. Szkodliwe warunki pracy,
13. Zła atmosfera w pracy,
14. Złe relacje z przełożonymi.

Literatura przedmiotu:

1. BERNAIS Jolanta. *Controlling personalny i koszty pracy*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, 2005. ISBN 83-7246-215-1.
2. JAZDON Artur. *Drogi awansu i motywowania pracowników bibliotek*. In SOKOŁOWSKA-GOGUT Anna (red.). *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej: materiały z konferencji (Kraków 28-30 września 1998)*. Kraków: Akademia Ekonomiczna, 1998, s. 109-125. ISBN 83-910428-0-4.
3. LASKOWSKA Jolanta. Controlling personalny jako narzędzie zarządzania personelem bibliotecznym na przykładzie sieci bibliotek MBP w Gdyni. *Zarządzanie Biblioteką*. 2009, nr 1, s. 61-74. ISSN 2081-1004.
4. LASKOWSKA Jolanta. Personal controlling as a management tool for library Staff in the example of selected Polish libraries. *Library Management*, 2011, nr 6/7, s. 457-468. ISSN 0143-5124.
5. PIOTEREK Paweł. *Budowanie efektywnego zespołu w bibliotece*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2008. ISBN 978-83-61464-02-0.
6. SIERPIŃSKA Maria, NIEDBAŁA Bogusław. *Controlling operacyjny w przedsiębiorstwie. Centra odpowiedzialności w teorii i praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. ISBN 83-01-13893-9.

WYWIADY

Rola Chorwackiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy (HKD) w promowaniu bibliotek chorwackich. Rozmowa z przewodniczącą HKD Marijaną Mišetić oraz sekretarz Nevią Raos

poprowadziła Nina Kaczmarek

Według informacji zawartych na stronie Chorwackiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy (HKD – Hrvatsko knjižničarsko društvo) jest ono członkiem międzynarodowych stowarzyszeń bibliotekarskich. Jakie są to stowarzyszenia i co oznacza dla HKD członkostwo w tych stowarzyszeniach?

Jesteśmy dumni z faktu, że HKD jest długoletnim członkiem EBLIDA oraz IFLA, gdzie zasiada siedmiu naszych przedstawicieli. W szczególności cieszy nas fakt, że przewodniczący EBLIDA, Klaus-Peter Böttger swoim wykładem zatytułowanym „Access to e-books: changes and limits: the challenge for libraries” otworzył sesję poświęconą zawodowi bibliotekarza na zeszłorocznym, 38-mym zjeździe HKD w Osijeku (wrzesień 2012) oraz że działalność naszego stowarzyszenia dwukrotnie została przedstawiona w newsletterze „EBLIDA News”. Dzięki pracy w organizacjach międzynarodowych chorwackie środowisko bibliotekarskie stało się rozpoznawalne w świecie, a także otrzymało możliwość lepszego zaprezentowania własnych celów poprzez współpracę z przedstawicielami zawodu w Europie i na świecie.

W chwili obecnej HKD zgodnie deklaruje swój związek ze środowiskiem bibliotekarskim na świecie, szczególnie poprzez intensywne zaangażowanie w problemy związane z e-bookami w bibliotekach, prawem autorskim, projektem digitalizacji rękopisów, a także ograniczeniami i wyjątkami w stosowaniu prawa autorskiego na użytek bibliotek, instytucji naukowych i osób niepełnosprawnych. HKD pogłębia także współpracę ze stowarzyszeniami bibliotekarskimi z sąsiednich krajów, tj. Węgier, Słowenii, Bośni i Hercegowiny oraz Serbii.

Na stronie Stowarzyszenia znajduje się informacja, że HKD zajmuje się promowaniem zawodu bibliotekarza. Co to dokładnie oznacza? Jak w praktyce wygląda promowanie pracy bibliotek i bibliotekarzy przez Stowarzyszenie? Czy istnieją jakieś akcje w mediach? Czy przekłada się to na popularność tej profesji?

HKD przeprowadziło szereg programów i działań mających na celu pokazanie istotnej roli, jaką biblioteki odgrywają w społeczeństwie. W koordynowaniu tego typu aktywności największą rolę odgrywa Komisja do spraw promocji i PR, jedna z wielu sekcji, komisji

i grup roboczych działających w obrębie HKD, które śledzą różne problemy zawodu bibliotekarza i aktywizują sferę zawodową. Jeszcze w roku 2008 HKD przygotowało „Strategię wspierania bibliotek”. Natomiast w roku 2010 na 76 generalnej konferencji i zgromadzeniu IFLA w Göteborgu (Szwecja) przedstawicielki HKD omówiły doświadczenia HKD w promowaniu bibliotek. Od roku 2010 HKD prowadzi kampanię „Mam prawo wiedzieć, mam prawo do biblioteki”, której celem jest podnoszenie świadomości społecznej o potrzebie unowocześniania bibliotek i usług bibliotecznych, a także odpowiedniego finansowania wszystkich rodzajów bibliotek. Oprócz organizowania sympozjów bibliotekarskich, które mają na celu informowanie i ciągle podnoszenie kwalifikacji zawodowych, prowadzenia działalności wydawniczej oraz przyznawania nagród zawodowych, HKD jest wnioskodawcą przepisów i praw dziedziny bibliotekarstwa. Jeśli zaś chodzi o media, praca HKD zauważana jest tylko przy okazji istotnych wydarzeń. Niestety, zainteresowanie funkcjonowaniem bibliotek i dobrem publicznym w sferze informacji, kształcenia, kultury i nauki, nie leży w interesie mediów.

HKD wydaje dwa czasopisma: HKD Novosti i Vjesnik bibliotekara Hrvatske. Jakie są między nimi różnice, jakie podejmują tematy?

„HKD Novosti” jest biuletynem informacyjnym HKD, natomiast „Vjesnik bibliotekara Hrvatske”, który ukazuje się od 1950 r., jest najważniejszym chorwackim specjalistycznym czasopismem z dziedziny bibliotekarstwa i informacji. Ukazuje się zarówno w formie drukowanej, jak i elektronicznej, a także znajduje się w wielu bibliograficznych bazach danych, w tym: Library and Information Science Abstracts (LISA), Library/Information Science & Technology Abstracts (LISTA), PASCAL: Sciences de l’Information, Documentation te Scopus.

Na stronie Stowarzyszenia można przeczytać także, że HKD zajmuje się promocją rozwoju wszystkich typów bibliotek. Chciałabym spytać co to oznacza w praktyce, jakie akcje i programy są realizowane w celu promowania rozwoju bibliotek? Skąd pochodzą środki na taką działalność?

HKD jako pozarządowa organizacja non-profit finansowana jest ze środków Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji, a także dzięki opłatom członkowskim, honorariom, dochodom ze sprzedaży publikacji, donacjom oraz sponsorom. Środki, które pochodzą z Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji przeznaczone są na stałą działalność i zaspokajają jedynie część potrzeb Stowarzyszenia, dlatego też ogromny wysiłek wkładany jest w zdobycie środków na pokrycie innych obszarów działalności. Zasoby finansowe potrzebne są, aby HKD mogło utrzymać osiągnięty już poziom oraz własną pozycję w czasach globalnego kryzysu i recesji. W związku z ustaleniami obecnej Ustawy o bibliotekach przedstawiciele HKD są członkami Chorwackiej Rady Bibliotecznej (Hrvatsko knjižnično vijeće), profesjonalnego organu doradczego Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji, które kieruje pracą chorwackich bibliotek.

HKD prowadzi także działalność wydawniczą – jaki rodzaj publikacji wydawany jest przez HKD, jakie tematy podejmowane są w książkach?

Oprócz czasopism „Vjesnik bibliotekara Hrvatske” i „HKD Novosti”, działalność wydawnicza HKD realizowana jest poprzez kilka serii wydawniczych (seria Povremena izdanja

HKD-a, seria Elektronička izdanja HKD-a, seria Izdanja HKD-a, seria Hrvatsko knjižničarstvo HKD-a, seria Posebna izdanja HKD-a). W ramach poszczególnych serii ukazują się różnorodne publikacje: zbiory artykułów, monografie chorwackich i zagranicznych autorów, przepisy i wytyczne IFLA. HKD posiada także swoją stronę internetową dostępną w wersji chorwackiej i angielskiej.

HKD przyznaje dwie nagrody: nagrodę Kukuljevićeva povelja i nagrodę Eva Verona. Komu przyznawane są te nagrody i za co?

Nagroda Kukuljevićeva povelja przyznawana jest za długoletnią pracę i znaczące osiągnięcia na polu bibliotekarstwa, a nagroda Eva Verona przyznawana jest młodym bibliotekarzom, osiągającym sukcesy zawodowe. Od roku 2012 HKD przyznaje także nagrodę Biblioteka roku, za kreatywność, innowacyjność i wkład w poprawę jakości pracy bibliotek chorwackich.

W HKD działa Komisja do spraw usług bibliotecznych dla osób niepełnosprawnych. Chciałabym spytać czym zajmuje się ta Komisja, skąd czerpie środki na działanie? Jakie wyposażenie przeznaczone dla osób niepełnosprawnych znajduje się w chorwackich bibliotekach?

Komisja ds. usług bibliotecznych dla osób niepełnosprawnych jest jedną z najbardziej aktywnie działających komisji z ramienia HKD. Każdego roku organizuje spotkanie w sprawie usług bibliotecznych przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych, a członek tej Komisji jest przedstawicielem HKD w Komitecie Sekcji ds. usług bibliotecznych dla osób niepełnosprawnych IFLA (Section for Library Services to People with Special Needs). Biblioteki chorwackie starają się pozyskiwać najnowszy sprzęt, który ma pomóc osobom niepełnosprawnym w korzystaniu z bibliotek. Oprócz tego próbują ułatwić dostęp do zbiorów i usług bibliotecznych poprzez rozwiązania przestrzenne. Ponadto realizują liczne akcje mające na celu poszerzenie świadomości społecznej dotyczącej praw osób niepełnosprawnych.

W HKD działa także Komisja ds. bibliotek mobilnych. Chciałabym spytać czym zajmuje się ta komisja, ile mobilnych bibliotek działa na terenie Chorwacji, jakie zbiory oferują i ile osób korzysta z ich usług?

Komisja ds. bibliotek mobilnych jest również bardzo aktywnie działającą jednostką, której zadania skupiają się na promowaniu i działaniu na rzecz udoskonalania sieci mobilnych bibliotek. Biblioteki mobilne oferują dostęp do informacji dla wszystkich obywateli, w szczególności tych zamieszkujących tereny wiejskie, słabo zaludnione i odizolowane od oferty kulturalnej. Chorwackie bibliobusy mają długą tradycję. Komisja ds. bibliotek mobilnych regularnie organizuje spotkania bibliotek mobilnych w Republice Chorwacji oraz Festiwal chorwackich bibliobusów. Akcje te mają na celu utrzymanie kontaktów zawodowych i prezentowanie mobilnych usług bibliotecznych, odbycie specjalistycznych szkoleń, a także wymianę doświadczeń. Ponadto tego typu akcje popularyzują działalność bibliobusów oraz zachęcają do tworzenia usług bibliotek mobilnych w chorwackich okręgach administracyjnych, które tych usług jeszcze nie posiadają.

Chciałabym spytać o programy i projekty, które realizuje HKD. Obecnie prowadzony jest program „Informacje o UE w bibliotekach publicznych” i projekt „Czytajmy im od najmłodszych lat”. Jakie projekty i programy były realizowane wcześniej?

HKD prowadziło trzyletni program „Informacje o UE w bibliotekach publicznych”, który rozpoczął się na początku roku 2005, a zakończył na koniec roku 2007. W toku jest kampania „Czytaj mi: czytajcie dzieciom od urodzenia”, zwracająca uwagę na rozwinięcie nawyku czytania u dzieci, której HKD jest współorganizatorem.

Na końcu chciałabym spytać o przyszłość bibliotek chorwackich po wstąpieniu Chorwacji do Unii Europejskiej. Czy członkostwo w Unii wpłynie znacząco na pracę bibliotek, na przykład w sferze finansowania? Jakie są oczekiwania względem Unii Europejskiej?

Biblioteki chorwackie finansowane są z różnych źródeł. Biblioteki publiczne i bibliobusy są finansowane ze środków władz lokalnych, a częściowo z budżetu państwa, tzn. środków Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji. Biblioteki szkolne i akademickie finansowane są ze środków instytucji, którym podlegają tzn. środków Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa i Sportu Republiki Chorwacji. Biblioteki specjalistyczne również są finansowane ze środków instytucji, którym podlegają. HKD ma nadzieję, że środki z funduszy europejskich będą przeznaczone także na działalność bibliotek, będących częścią działalności kulturalnej i edukacyjnej, ale za najważniejszą kwestię uznaje zdobywanie wiedzy i umiejętności oraz nawiązywanie współpracy, dzięki której HKD może zaangażować się w procedury administracyjne.

PRZEGLĄD LITERATURY

Publikacje polskie

wybór i opracowanie Nina Kaczmarek

Bibliotekarze i czytelnicy w dobie nowych technologii i koncepcji organizacyjnych bibliotek / red. Maja Wojciechowska. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum – Szkoły Wyższej, 2013. ISBN 978-83-61079-22-4.

Książka stanowi zbiór tekstów poświęconych nowym trendom w bibliotekarstwie. Omówiono m.in. takie tematy jak: badania potrzeb użytkowników, nowe technologie w bibliotekach, e-learning, Biblioteka 2.0, metoda Servqual, formy promowania czytelnictwa i komunikacji z użytkownikami oraz problematykę kształtowania kompetencji bibliotekarzy.

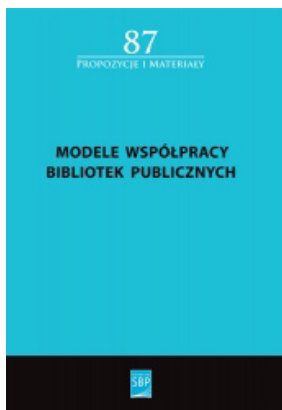
E-booki w kraju i na świecie / Bogdan Klukowski. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2013. ISBN 978-83-61464-51-8.

E-booki są coraz popularniejszą formą dostępu do książki w Polsce. Książka Bogdana Klukowskiego zawiera porady i informacje dotyczące e-booków oraz prognozy dotyczące ich przyszłości. Autor porusza ważne aspekty dotyczące korzystania z e-booków, takie jak np. kwestie prawa autorskiego, różnorodność zabezpieczeń technicznych, obecność e-booków w bibliotekach oraz koegzystencja druku i wydawnictw elektronicznych.

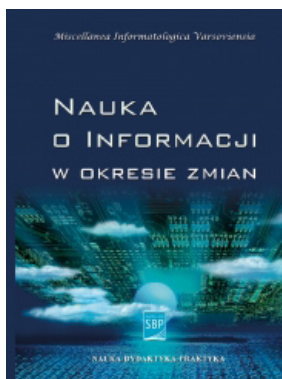
Edukacja informacyjna w bibliotekach / Ewa Jadwiga Kurkowska. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2012. ISBN 978-83-61464-86-0.

W dzisiejszym świecie dostęp do informacji jest coraz łatwiejszy, dlatego też ich selekcja jest umiejętnością niezbędną. Natłok informacji obecnej w Internecie jest dla przeciętnego użytkownika trudny do opanowania. Biblioteki wychodzą więc naprzeciw osobom zagubionym w świecie informacji. Książka Ewy Jadwigi Kurkowskiej opisuje rozwój społeczeństwa wiedzy oraz standardy w zakresie edukacji informacyjnej. Autorka przeanalizowała wiele międzynarodowych dokumentów oraz poddała analizie działania bibliotek w tym zakresie w Niemczech i w Czechach.

Modele współpracy bibliotek publicznych: czy razem możemy więcej, szybciej, lepiej? / red. Lidia Marcinkiewicz. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2013. ISBN 978-83-61464-75-4.

Artykuły zawarte w tomie stanowią pokłosie konferencji „Automatyzacja bibliotek publicznych”. Dotyczą szeregu problemów związanych z nowymi technologiami w bibliotekach. Autorzy poruszyli takie tematy, jak Internet w pracy bibliotekarza, Federacja Bibliotek Cyfrowych, przechowywanie obiektów cyfrowych, czy przygotowanie biblioteki do wdrożenia nowego systemu bibliotecznego.

Nauka o informacji w okresie zmian / red. Barbara Sosińska-Kalata, Ewa Chuchro. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2013. ISBN 978-83-61464-63-1.

Książka stanowi zbiór tekstów teoretycznych, poznawczych, a także praktycznych, pokazujących rozwiązania na polu nauki o informacji. Publikacja podzielona jest na sześć części, z których każda omawia inny aspekt nauki i informacji, m.in.: edukację specjalistów od informacji, dostęp do informacji, czy uwarunkowania i kierunki transformacji współczesnej nauki o informacji.

Publikacje zagraniczne

wybór i opracowanie Nina Kaczmarek

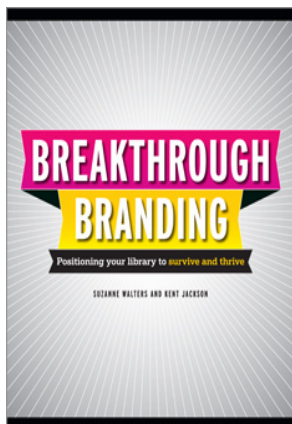
Achieving Transformational Change in Academic Libraries / Stephen Mossop. Oxford: Chandos, 2013. ISBN 978-1-84334-724-8.

Biblioteki funkcjonując w zmieniającym się wciąż środowisku same muszą poddawać się zmianom. Zmiany transformacyjne są zmianami o dużym zasięgu i wpływie na funkcjonowanie organizacji. Książka Stephena Mossopa bada naturę zmiany transformacyjnej oraz jej pozytywny i negatywny wpływ na środowisko biblioteki naukowej.

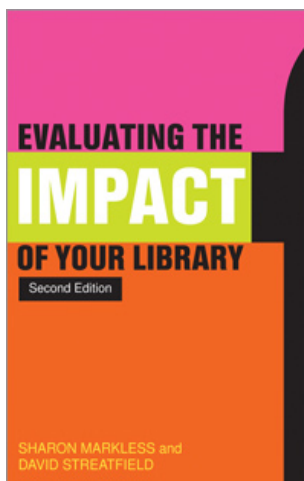
Better Library and Learning Spaces / Les Watson. London: Facet, 2013. ISBN 978-1-85604-763-0.

Optymalne wykorzystanie przestrzeni biblioteki jest zadaniem niełatwym w realizacji. Książka Les Watson, adresowana do studentów, bibliotekarzy i projektantów wnętrz, stanowi źródło pomysłów dotyczących tworzenia przyjaznej przestrzeni biblioteki. Autorka opisuje m.in. wpływ organizacji przestrzeni biblioteki na zachowanie i samopoczucie czytelników oraz przywołuje rozważania ekspertów na temat implementacji zmian w bibliotekach.

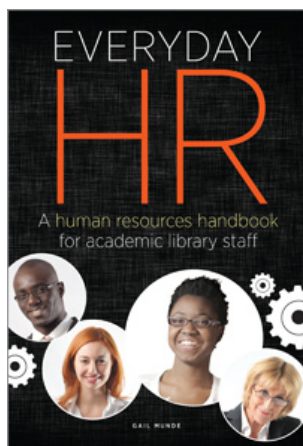
Breakthrough Branding: Positioning Your Library to Survive and Thrive / Suzanne Walters, Kent Jackson. Chicago: ALA Neal-Schuman, 2013. ISBN 978-1-55570-766-8.

Branding stanowi dla biblioteki wyjątkową możliwość wyróżnienia się i zaznaczenia swojej obecności w społeczności lokalnej oraz w świecie wirtualnym. Książka Suzanne Walters i Kenta Jacksona, opierając się na przykładzie pięciu amerykańskich bibliotek, pokazuje sposoby na ulepszenie marki biblioteki i wdrażanie strategii promocyjnych w bibliotekach. Publikacja wyjaśnia pojęcie branding, prowadzi przez proces pozycjonowania marki oraz pomaga opracować zintegrowaną strategię komunikacji marketingowej.

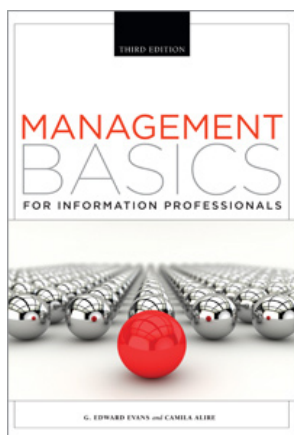
Evaluating the Impact of Your Library / Sharon Markless, David Streatfield. London: Facet, 2012. ISBN 978-1-85604-812-5.

W dzisiejszych czasach ogarniętych kryzysem każda organizacja musi udowodnić sens swojej bytności na rynku. Ocenianie wpływu organizacji jest teraz wymagane także od bibliotek. Książka Sharon Markless i Davida Streatfielda pomaga menadżerom w zapoznaniu się z koncepcją wpływu i odpowiedniego zaplanowania działań na tym polu. Autorzy w swojej publikacji przedstawiają międzynarodowe koncepcje dotyczące oceny jakościowej biblioteki i rozważania na temat ewolucyjnego charakteru oceny.

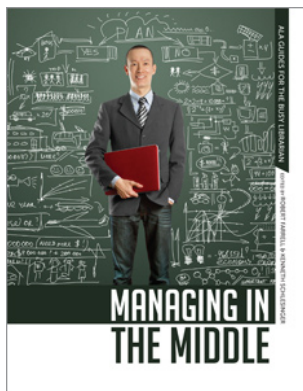
Everyday HR: A Human Resources Handbook for Academic Library Staff / Gail Munde. Chicago: ALA Neal-Schuman, 2013. ISBN 978-1-55570-798-9.

Pracownicy biblioteki podlegają skomplikowanym procedurom i polityce zatrudnienia. Część tych procedur regulowana jest przepisami krajowymi bądź międzynarodowymi, a część jest unikalna dla każdej instytucji. Gail Munde w swoim poradniku wyjaśnia najbardziej nurtujące kwestie związane z działem HR w bibliotekach. Píše między innymi o różnych typach stanowisk w bibliotece, prawie pracy, procesie rekrutacji oraz rozwiązywaniu konfliktów.

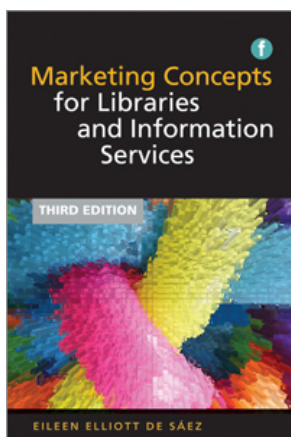
Management Basics for Information Professionals / G. Edward Evans, Camila Alire. Chicago: ALA Neal-Schuman, 2013. ISBN 978-1-55570-909-9.

Książka stanowi obszerne wprowadzenie do zagadnienia zarządzania bibliotekami. Poszczególne rozdziały opisują różnorodne kwestie związane z zarządzaniem, w tym: dokumentację, wartość planowania, tworzenie struktury organizacyjnej, podejmowanie decyzji i wiele innych. Trzecie wydanie zostało poszerzone o opis zmian zachodzących na polu usług informacyjnych oraz rozdział dotyczący etyki w zawodzie menadżera biblioteki.

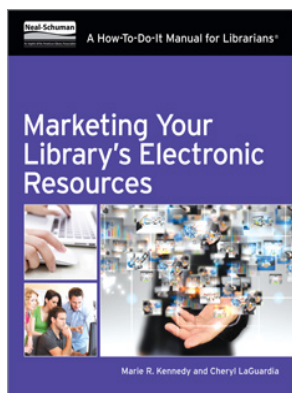
Managing in the Middle / Edited by Robert Farrell, Kenneth Schlesinger. Chicago: ALA Editions, 2013. ISBN 978-0-8389-1161-7.

Managing in the middle jest podręcznikiem przeznaczonym dla menadżerów średniego szczebla zmagających się w pracy w bibliotece z wieloma różnorodnymi problemami. Autorami poszczególnych artykułów są bibliotekarze bibliotek naukowych i publicznych, których rozważania i doświadczenia stanowią przewodnik dla menadżerów zarządzających biblioteką. Tematy, jakie poruszyli autorzy, to m.in.: inteligencja emocjonalna w pracy, komunikacja formalna i nieformalna podczas spotkań, radzenie sobie z konfliktem z pracownikiem czy komunikacja interpersonalna.

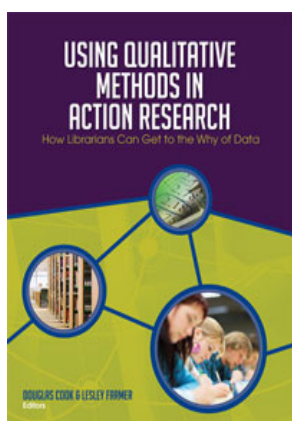
Marketing Concepts for Libraries and Information Services / Eileen Elliott de Sáez. London: Facet, 2013. ISBN 978-1-85604-870-5.

Podręcznik autorstwa Eileen Elliott de Sáez w przystępny sposób przedstawia wiele koncepcji i technik marketingowych odpowiednich dla bibliotek i innych organizacji związanych z udostępnianiem i zarządzaniem informacją. Trzecia edycja podręcznika została wzbogacona o opis najnowszych koncepcji, takich jak media społecznościowe, czy marketing 3.0 oraz dwa nowe rozdziały poświęcone środowisku gospodarczemu i kulturalnemu.

Marketing Your Library's Electronic Resources: A How-To-Do-It Manual for Librarians / Marie R. Kennedy, Cheryl LaGuardia. Chicago: ALA Neal-Schuman, 2013. ISBN 978-1-55570-889-4.

Współcześni bibliotekarze muszą działać jednocześnie na wielu polach – dbając o wizerunek biblioteki wśród lokalnej społeczności muszą jednocześnie promować ją w Internecie. Oprócz wydawnictw papierowych muszą promować także e-booki, bazy danych i pozostałe e-zasoby. Książka Marie Kennedy i Cheryl LaGuardia stanowi przewodnik po wszystkich elementach promocji e-zasobów, czyniąc to w sposób przejrzysty i poparty licznymi przykładami.

Using Qualitative Methods in Action Research: How Librarians Can Get to the Why of Data / Edited by Douglas Cook, Lesley Farmer. Chicago: ACRL, 2011. 978-0-8389-8576-2.

Niniejsza publikacja w sposób zrozumiały i poparty licznymi przykładami wyjaśnia podstawowe założenia badań jakościowych. Pierwsza część książki przedstawia teoretyczne i praktyczne omówienie procesu badań jakościowych, część druga zaś zawiera raporty z licznych projektów badawczych dotyczących najczęściej występujących w bibliotekach problemów. Część trzecia przedstawia przykłady badań jakościowych skupionych na takich kwestiach jak np. kompetencje informacyjne. Książka przeznaczona jest dla bibliotekarzy bibliotek naukowych i przedstawicieli ośrodków naukowych.

SPOTKANIA NAUKOWE

Konferencje i seminaria polskie

opracowanie Nina Kaczmarek

Międzynarodowa Naukowa Konferencja pod hasłem „Biblioteka Cyfrowa dziś a wyzwania jutra”

<http://zbiory.bj.uj.edu.pl/konferencja/>

W dniach 24-25 stycznia 2013 r. w Krakowie odbyła się, organizowana przez Bibliotekę Uniwersytetu Jagiellońskiego, Międzynarodowa Konferencja Naukowa pod tytułem: „Biblioteka Cyfrowa dziś a wyzwania jutra”. Konferencja stanowiła podsumowanie, trwającego od 15 kwietnia 2010 r., trzyletniego projektu „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa”. Projekt ten miał na celu konserwację zachowawczą i archiwizację unikatowych zbiorów. W czasie konferencji poruszono wiele tematów związanych z digitalizacją i ochroną cennych zbiorów bibliotecznych, w tym: konserwacje oryginałów, dokumenty elektroniczne typu born digital, sposoby wyszukiwania obiektu cyfrowego czy standardy obiektów cyfrowych.

Konferencja „Nowe technologie w bibliotekach. E-booki na e-regałach”

http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/informacje_ogolne?konferencja_id=7516

W dniu 6 marca 2013 r. w Opolu odbyła się konferencja „Nowe technologie w bibliotekach. E-booki na e-regałach”. Konferencja została zorganizowana przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną im. E. Smółki w Opolu. Dotyczyła kwestii korzystania z nowych technologii w bibliotekach oraz coraz większej popularności książki elektronicznej. Wygłoszone referaty podejmowały tak różnorodne tematy, jak np.: rynek e-książki w Polsce, udostępnianie e-książek w bibliotece czy współczesna rola wydawcy.

VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Informacja w świecie cyfrowym. Technologia – Zarządzanie – Edukacja”

<http://informacjacyfrowa.wsb.edu.pl/>

W dniach 7-8 marca 2013 r. w Dąbrowie Górniczej odbyła się VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Informacja w świecie cyfrowym. Technologia – Zarządzanie – Edukacja”.

Konferencję zorganizowała Biblioteka Główna im. prof. J. Altkorna Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej oraz Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej. Prelegenci reprezentujący biblioteki i uczelnie z całej Polski omówili w swoich wystąpieniach szereg interesujących i aktualnych tematów, takich jak: repozytoria dziedzinowe, społeczne konsekwencje rewolucji cyfrowej, otwarte kursy e-learningowe w Polsce oraz nowoczesne interfejsy HMI.

Konferencja naukowa „NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej”

<http://autostrada.buw.uw.edu.pl/konferencja/>

W dniu 18 marca 2013 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie odbyła się konferencja „NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej”. Stanowiła ona podsumowanie projektu, w którym wzięła udział Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, a który finansowany jest ze środków Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka „NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej”. Jego celem jest zapewnienie szerokiego dostępu do informacji o zbiorach polskich bibliotek naukowych oraz do wybranych zasobów cyfrowych online. W programie konferencji znalazły się wystąpienia dotyczące m.in.: blasków i cieni realizacji projektu unijnego, digitalizacji XIX-wiecznych czasopism, standardów katalogowania oraz Federacji Bibliotek Cyfrowych.

II Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Nauka o informacji (informacja naukowa) w okresie zmian”

<http://academicon.pl/serwisy/bibliologia/aktualnosci/konferencje/ii-mi%C4%99dzynarodowa-konferencja-naukowa-pt.-%E2%80%9Enauka-o>

W dniach 15-16 kwietnia 2013 r. odbyła się w Warszawie II Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Nauka o informacji (informacja naukowa) w okresie zmian”. Organizatorami konferencji był Instytut Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego oraz Międzynarodowe Towarzystwo Organizacji Wiedzy, Oddział w Polsce. Głównym problemem poruszonym na konferencji była diagnoza zmian zachodzących w różnych obszarach pola badawczego nauki o informacji, postrzeganie jej celów poznawczych i powiązań z innymi naukami oraz praktyka działalności informacyjnej i stosowanie w niej technologii informacyjnej.

IV Konferencja i3 „Internet – Infrastruktury – Innowacje”

<http://www.i3conference.net/>

W dniach 15-19 kwietnia odbyła się w Poznaniu IV Konferencja i3 „Internet – Infrastruktury – Innowacje”, której mottem było „Wszechobecny Internet – X lat Polskiego Internetu Optycznego”. Program został zorganizowany na trzech równoległych ścieżkach: e-nauka, e-edukacja oraz biblioteki cyfrowe. Prelegenci wygłosili

referaty na takie tematy jak: aplikacje na żądanie w usłudze obliczeń kampusowych, usługi chmurowe dla nauki, reforma prawa autorskiego dla bibliotek czy dokumenty cyfrowe w aspekcie nauczania przedmiotów technicznych. Wszystkie sesje można było śledzić online, za pośrednictwem usługi naukowej interaktywnej telewizji HD projektu PLATON.

Ogólnopolska konferencja „Wymiary wiedzy w nowych technologiach”

<http://wymiarywiedzy.pl/>

W dniach 18-19 kwietnia 2013 r. odbyła się w Warszawie Ogólnopolska konferencja „Wymiary wiedzy w nowych technologiach”, której organizatorem byli: Interdyscyplinarne Koło Badań nad Internetem i Nowoczesnymi Technologiami „CyberLaw” Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział *Artes Liberales* Uniwersytetu Warszawskiego i Centrum Cyfrowe Projekt: Polska. Podczas dwóch dni trwania konferencji wygłoszonych zostało 27 referatów podzielonych na cztery panele tematyczne: metodologiczny, e-learningowy, prawniczy (prywatność i prawa autorskie) oraz zarządczy. Tematy, które poruszono w czasie konferencji dotyczyły takich kwestii jak np. czytelnictwo 2.0, biopolityka na Facebooku czy zastosowanie interaktywnych treści wideo w inżynierii wiedzy.

Konferencja „Jedność w różnorodności. Współpraca bibliotek akademickich”

http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/informacje_ogolne?konferencja_id=7984

W dniu 24 kwietnia 2013 r. odbyła się w Katowicach konferencja „Jedność w różnorodności. Współpraca bibliotek akademickich” w ramach XXVII Forum Sekcji Bibliotek Szkół Wyższych SBP w Katowicach. Organizatorami konferencji były: Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES oraz Sekcja Bibliotek Szkół Wyższych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Referaty wygłoszone podczas konferencji opisywały doświadczenia na polu współpracy różnorodnych polskich bibliotek w tym bibliotek uczelni medycznych, bibliotek kościelnych i bibliotek wydziałów prawa.

VII Bałtycka Konferencja „Zarządzanie i Organizacja Bibliotek” pod hasłem „Sfera kultury, sfera nauki – współczesny obraz biblioteki”

http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/informacje_ogolne?konferencja_id=5444

W dniach 16-17 maja 2013 r. odbyła się w Gdańsku VII Bałtycka Konferencja „Zarządzanie i Organizacja Bibliotek” pod hasłem „Sfera kultury, sfera nauki – współczesny obraz biblioteki”. Konferencja została zorganizowana przez Uniwersytet Gdański oraz Komisję Zarządzania i Marketingu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Podczas konferencji poruszono następujące zagadnienia: biblioteka jako „trzecie miejsce”, działalność naukowa bibliotek, rządowe projekty wspomagające rozwój bibliotek,

wizerunek bibliotek w oczach użytkowników oraz wpływ bibliotek na społeczność lokalną. W konferencji wzięli udział przedstawiciele bibliotek i ośrodków naukowych z całej Polski.

Konferencja „Nowe technologie i e-booki w bibliotece”

<http://biblioteka.grodzisk.pl/news/show/132.html>

W dniu 22 maja 2013 r. odbyła się w Grodzisku Mazowieckim Konferencja „Nowe technologie i e-booki w bibliotece”. Jej organizatorami były Biblioteka Narodowa i Biblioteka Publiczna Gminy Grodzisk Mazowiecki. Referaty wygłoszone na konferencji dotyczyły przede wszystkim e-książek i ich miejsca we współczesnych bibliotekach. Omówiono sposób udostępniania e-booków przez gdańską mediatekę Manhattan, formę i urządzenia do obsługi e-booków oraz e-booki w Ursynotece.

II Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej. Bibliotekarz 2.0 – nowoczesność na bazie tradycji”

<http://www.bg.up.krakow.pl/konferencje/02/>

W dniach 23-24 maja 2013 r. odbyła się w Krakowie II Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej. Bibliotekarz 2.0 – nowoczesność na bazie tradycji”. Jej organizatorami była Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego. Celem konferencji było przedstawienie kierunków rozwoju zawodu bibliotekarza 2.0. Poruszane tematy dotyczyły takich zagadnień jak: Web 2.0 w bibliotece, biblioteka w dostępie mobilnym, trendy w kształceniu akademickim oraz koncepcje rozwoju profesji bibliotekarza w Polsce i na świecie.

Międzynarodowa Konferencja „Biblioteka w komórce? – przyszłość usług bibliotecznych”

<http://www.lib.uni.lodz.pl/konferencja2013/index.html>

Międzynarodowa Konferencja „Biblioteka w komórce? – przyszłość usług bibliotecznych” odbyła się w Łodzi, w dniach 4-6 czerwca 2013 r. Jej organizatorem była Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. Konferencja była okazją do dyskusji nad przyszłością usług bibliotek naukowych. Poruszono szereg tematów związanych z dostosowaniem usług bibliotecznych do zmieniających się wymagań czytelników i nowych technologii. Mówiono m.in. o nowoczesnych usługach bibliotecznych dla osób niepełnosprawnych, usługach informacyjnych online oraz o selekcji dokumentów pod względem technologicznym.

IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja”

<http://bg.uwb.edu.pl/konferencja2013/>

W dniach 12-14 czerwca 2013 r. odbyła się w Białymstoku IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja”. Konferencja została zorganizowana przez Bibliotekę Uniwersytecką im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku. Tematem spotkania była kwestia „uwolnienia” zawodu bibliotekarza i opinie środowiska bibliotekarzy na temat zmian planowanych w dostępie do zawodu. Poruszono takie zagadnienia jak: kształcenie akademickie bibliotekarzy, miejsce bibliotekarza dyplomowanego w pragmatyce zawodowej, etyka zawodu bibliotekarza, dostęp do zawodu i awansowanie bibliotekarzy w krajach zachodu.

IV Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy

<http://www.wsb.pwr.wroc.pl/1533329,1051.dhtml>

W dniach 19-21 czerwca 2013 r. odbyły się we Wrocławiu IV Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy organizowane przez Bibliotekę Główną i OINT Politechniki Wrocławskiej. Wrocławskie spotkania adresowane były do bibliotekarzy z polski i zagranicy oraz pracowników uczelni, wydawców i wszystkich innych osób zainteresowanych tematami poruszonymi na konferencji. Wystąpienia ujęte zostały w pięć grup tematycznych: Biblioteka w uczelni, regionie i chmurze; Sesja filmowa – Obraz. Dźwięk. Biblioteka; Dokumentowanie dorobku naukowego; Biblioteka jako wyzwanie PR-owe; Źródła elektroniczne w bibliotece i na rynku.

Ogólnopolska Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa „Homo communicativus. Współczesne oblicza komunikacji i informacji”

<http://www.inibi.umk.pl/homocommunicativus/>

W dniach 24-25 czerwca 2013 r. odbyła się w Toruniu Ogólnopolska Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa „Homo communicativus. Współczesne oblicza komunikacji i informacji”. Konferencja została zorganizowana przez Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej celem była wymiana poglądów na temat roli człowieka w świecie współczesnych technologii komunikacyjno-informacyjnych. Podczas dwudniowego spotkania poruszono szereg interesujących zagadnień, w tym: cloud computing, kompetencje medialne i informacyjne, usługi online, media społecznościowe w biznesie.

XV Ogólnopolska Konferencja Bibliotek Niepublicznych Szkół Wyższych

<http://www.wsb.pl/poznan/xv-ogolnopolska-konferencja-bibliotek-wyzszych-szkol-niepublicznych-w-polsce>

W dniach 12-13 września 2013 r. odbyła się w Poznaniu XV Ogólnopolska Konferencja Bibliotek Niepublicznych Szkół Wyższych. Organizatorem konferencji była Biblioteka Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. Celem konferencji była wymiana poglądów na temat budowania i utrzymywania relacji z klientem (zarówno wewnętrznym jak i zewnętrznym). Referenci poruszyli w swoich wystąpieniach takie zagadnienia jak np.: narzędzia komunikacji z klientem, extranet, budowanie efektywnego zespołu, relacje z dostawcami.

XXXI Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych pod hasłem „Wyzwania współczesnego bibliotekarza – gromadzenie zbiorów, nowe technologie, prawo”

<http://www.31konferencjabibliomed.sum.edu.pl/index.php/menu/1/artypokul/1/art>

W dniach 16-18 września 2013 r. w Katowicach odbyła się XXXI Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych pod hasłem „Wyzwania współczesnego bibliotekarza – gromadzenie zbiorów, nowe technologie, prawo”. Konferencja została zorganizowana przez Bibliotekę Główną Śląskiego Uniwersytetu Medycznego. Referaty obejmowały szereg tematów związanych z gromadzeniem zbiorów, nowymi technologiami i prawem w bibliotekach.

II Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Ekologia informacji w regionalnym środowisku edukacyjnym”

http://www.sbp.pl/konferencje/konferencja/informacje_ogolne?konferencja_id=7926

W dniu 20 września 2013 r. odbyła się w Słupsku II Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Ekologia informacji w regionalnym środowisku edukacyjnym”. Jej organizatorami byli: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – Zarząd Okręgu Pomorskiego i Oddział Słupski, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Słupsku oraz Biblioteka Uczelniana Akademii Pomorskiej w Słupsku. Ekologia informacji to nowa dziedzina nauki, która podejmuje problemy związane z selekcją informacji i kształtowaniem odpowiedzialności za jej jakość. Na konferencji wygłoszono referaty dotyczące takich kwestii jak np. selekcja i użycie informacji, badanie metod przechowywania informacji czy rola kultury informacyjnej w tworzącym się społeczeństwie wiedzy.

XII Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej

<http://www.ptin.org.pl/>

W dniach 24-27 września 2013 r. w Zakopanem odbyło się XII Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej pod hasłem „Społeczeństwo – Informacja –

Innowacje. Wyzwania ery cyfrowej”. Organizatorem forum było Polskie Towarzystwo Informatyki. Forum umożliwiło uczestnikom interdyscyplinarny dyskurs nad informacją i technologią informacyjno-komunikacyjną w wymiarze historycznym, współczesnym i perspektywicznym.

Konferencja Naukowa „Czas przemian – czas wyzwań. Rola bibliotek i ośrodków informacji w procesie kształtowania kompetencji współczesnego człowieka”

<http://www.lis.uw.edu.pl/konf/cpcw/index.html>

W dniach 10-11 października 2013 r. odbyła się w Warszawie Konferencja Naukowa pod hasłem „Czas przemian – czas wyzwań. Rola bibliotek i ośrodków informacji w procesie kształtowania kompetencji współczesnego człowieka”. Organizatorem konferencji był Instytut Informatyki i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Uczestnicy wygłosili szereg referatów na tematy związane z kompetencjami we współczesnym świecie: jakie kompetencje są potrzebne człowiekowi współczesnemu i jaką rolę w ich kształtowaniu mogą odegrać biblioteki oraz ośrodki informacji.

Międzynarodowa konferencja naukowa bibliotek miast i regionów partnerskich pt. „Biblioteka jako trzecie miejsce. Doświadczenia i wyzwania partnerów”

http://www.wimbp.zgora.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=4092&Itemid=1

W dniach 15-17 października 2013 r. w Zielonej Górze odbyła się Międzynarodowa konferencja naukowa bibliotek miast i regionów partnerskich pod tytułem „Biblioteka jako trzecie miejsce. Doświadczenia i wyzwania partnerów”. Została zorganizowana przez Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną im. C. Norwida w Zielonej Górze oraz SBP Okręg Lubuski. Celem konferencji była wymiana poglądów na temat funkcjonowania bibliotek w innych krajach, ich roli w życiu społecznym oraz przyszłości. Zagadnienia poruszane na konferencji dotyczyły m.in. współpracy bibliotek z instytucjami naukowymi, nowych mediów w bibliotece, działalności upowszechniających książkę i czytelnictwo.

Konferencja „Biblioteka Akademicka: Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie”

http://www.bg.polsl.pl/konf/konferencja/o_konf.html

Konferencja „Biblioteka Akademicka: Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie” odbyła się w Gliwicach w dniach 24-25 października 2013 r. Jej organizatorem była Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej. Konferencja miała na celu wymianę przemyśleń i doświadczeń dotyczących wpływu zmian technologicznych na funkcjonowanie bibliotek. Omówiono także ewolucję działalności bibliotek w kierunku gospodarki opartej na wiedzy w trzech aspektach: infrastruktury technicznej, środowiska uczelni oraz otoczenia prawno-administracyjnego oraz społecznego.

Konferencje zagraniczne

opracowanie Nina Kaczmarek

ALIA Information Online Conference and Exhibition 2013

<http://www.information-online.com.au/>

W dniach 12-15 lutego 2013 r. odbyła się w Brisbane, w Australii, doroczna konferencja ALIA. W tym roku hasło przewodnie brzmiało „be different. do different” czyli „bądź wyjątkowy. działaj wyjątkowo”. Do wygłoszenia przemówień zaproszono pisarzy, przedstawicieli świata biznesu i nauki. W ciągu czterech dni trwania konferencji uczestnicy reprezentujący australijskie biblioteki podjęli takie tematy jak: Open Access, zmiany w modelu biznesowym biblioteki, kolekcje cyfrowe i kontakt biblioteki z czytelnikiem poprzez portale społecznościowe.

34th IATUL Conference

<http://active.cput.ac.za/iatul2013/public/index.asp?pageid=640>

W dniach 14-18 kwietnia 2013 r. w Kapsztadzie, w Republice Południowej Afryki, odbyła się 34 edycja konferencji IATUL (The International Association of Technological University Libraries). Na konferencji poruszono wiele ciekawych tematów związanych z funkcjonowaniem bibliotek naukowych. Mówiono między innymi na temat współpracy bibliotek naukowych i publicznych, Web 2.0 w bibliotekach RPA, pomocy osobom niepełnosprawnym w optymalnym wykorzystaniu zasobów biblioteki czy trendów technologicznych i ich wpływu na funkcjonowanie bibliotek.

INFO 2013 – The 28th Annual Conference & Exhibition

<http://www.teldan.com/Templates/showpage.asp?DBID=1&LNGID=1&TMID=84&FID=795>

W dniach 6-8 maja 2013 r. odbyła się w stolicy Izraela Tel Awiwie konferencja Info 2013, już od dwudziestu lat najważniejsze wydarzenie dotyczące zarządzania biblioteką, Internetu oraz zarządzania informacją i wiedzą w Izraelu. Tematami przewodnimi konferencji były: zarządzanie biblioteką, zarządzanie e-zasobami, e-booki, platformy mobilne, informacja naukowa i techniczna. Podczas konferencji odbyła się wystawa przedstawiająca najnowsze osiągnięcia techniki. Uczestnicy konferencji mieli także możliwość uczestniczenia w ponad dwudziestu różnych seminariach i warsztatach w języku hebrajskim i angielskim.

Inforum 2013 19th Annual Conference on Professional Information Resources

<http://www.inforum.cz/en//>

W dniach 21-22 maja 2013 r. odbyła się w Pradze dziewiętnasta edycja konferencji Inforum. Pierwszego dnia konferencji przeprowadzono warsztaty, dotyczące między innymi przyszłości e-booków. Referaty wygłoszone przez uczestników podczas dziewięciu sesji tematycznych dotyczyły tematów związanych z profesjonalnymi źródłami informacji. Mówiono między innymi o: doświadczeniach z bazami EBSCO w bibliotece, promowaniu e-booków wśród studentów, trendach w rozwoju publikacji naukowych.

ELAG 2013 The 37th ELAG Conference

<http://elag2013.org/>

W dniach 28-31 maja 2013 r. odbyła się w Ghent, w Belgii, doroczna konferencja ELAG (European Library Automation Group). Konferencja dotyczyła stosowania i rozwoju technologii informacyjnych w bibliotekach i ośrodkach informacji. Hasłem przewodnim tegorocznej konferencji było „Inside Out Library”. Referaty wygłoszone podczas konferencji dotyczyły takich kwestii jak: organizacja pracy w bibliotece na przykładzie bibliotek szwedzkich, restrukturyzacja serwisów informacyjnych czy portal społecznościowy Twitter.

5th International Conference on Qualitative and Quantitative Methods in Libraries

<http://www.isast.org/>

W dniach 4-7 czerwca 2013 r. w Rzymie odbyła się piąta edycja konferencji QQML. Tematy wygłoszonych przez uczestników wykładów dotyczyły między innymi: zmian w potrzebach informacyjnych, innowacji technologicznych w bibliotekach, oceny jakości informacji i nowoczesnych metod zarządzania bibliotekami. Uczestnicy konferencji mieli także możliwość wzięcia udziału w warsztatach.

The LIBER 42nd Annual Conference

<http://www.liber2013.de/index.php?id=19>

W dniach 26-29 czerwca 2013 r. odbyła się w Monachium doroczna konferencja Stowarzyszenia Europejskich Bibliotek Naukowych pod hasłem „Research Information Infrastructures and the Future Role of Libraries” – Infrastruktury badawcze i przyszła rola bibliotek. W trakcie trzech dni trwania konferencji uczestnicy mieli okazję uczestniczyć w interesujących warsztatach oraz wysłuchać referatów uczestników reprezentujących biblioteki naukowe całej Europy. Tematy, których dotyczyły referaty to na przykład: REBIUN – sieć bibliotek naukowych w Hiszpanii, budowanie globalnej, otwartej bazy wiedzy, usprawnianie zarządzania biblioteką za pomocą analizy kosztów marke-

tingowych, czy modelowanie przyszłych kosztów przechowywania druków i zbiorów cyfrowych.

American Library Association Annual Conference & Exhibition

<http://ala13.ala.org/>

W dniach od 27 czerwca do 2 lipca 2013 r. odbyła się w Chicago doroczna konferencja ALA. Temat konferencji brzmiał „Transforming our libraries, ourselves” – zmieniamy nasze biblioteki, sami. Podczas konferencji odbyło się wiele sesji tematycznych, spotkań, wykładów i pokazów. Do wygłoszenia przemówień zaproszono wiele znanych osobistości ze świata filmu, książki, muzyki i polityki. Sesje tematyczne, ze względu na wielkość konferencji, były bardzo zróżnicowane. Referenci w swoich wystąpieniach poruszyli takie kwestie jak: biblioteka jako miejsce pomocy dla społeczności dotkniętej klęską żywiołową, etyka w zawodzie bibliotekarza czy zarządzanie zmianą w bibliotece.

IFLA World Library and Information Congress 79th IFLA General Conference and Assembly

<http://conference.ifla.org/ifla79>

W dniach 17-23 sierpnia 2013 r. odbyła się w Singapurze konferencja International Federation of Library Associations pod hasłem “Future Libraries: Infinite Possibilities” – Biblioteki przyszłości – nieskończone możliwości. W konferencji wzięli udział bibliotekarze z całego świata, a do wygłoszenia referatów zaproszono przedstawicieli świata polityki, pisarzy i naukowców. Referaty wygłoszone przez uczestników konferencji dotyczyły wielu różnorodnych tematów związanych z działalnością bibliotek: od mediów społecznościowych przez działalność bibliotek rządowych i wyposażenie bibliotek aż po marketing biblioteczny.

3rd International Conference on Integrated Information

<http://www.icininfo.net/>

W dniach 5-9 września 2013 r. w Pradze odbyła się trzecia międzynarodowa konferencja IC-ININFO. Jest to interdyscyplinarna konferencja, której celem jest stworzenie forum do dalszej dyskusji na tematy dotyczące informacji. Na konferencji poruszono takie zagadnienia jak: zarządzanie zasobami ludzkimi, wyszukiwanie informacji, rozwój i ocena repozytoriów cyfrowych, zarządzanie kulturą i organizacjami non-profit. Podczas konferencji istniała możliwość wzięcia udziału w warsztatach z zakresu Open Access, informacji zintegrowanej i zarządzania wiedzą.

Redakcja zaprasza wszystkich autorów do współpracy.
Zapraszamy na stronę czasopisma: sbp.pl/zarzadzanie_biblioteka
Materiały do kolejnego numeru można nadsyłać na adres:
maja.wojciechowska@gmail.com

Informujemy, że wersją referencyjną czasopisma jest jego wersja drukowana